

SEMANTICS OF PATTERNS IN CARVINGS IN TRADITIONAL APPLIED ART AND THEIR SYMBOLIC AND EXPRESSIVE FEATURES

Muzropova Guljamol Mardonovna¹

Navoi State Pedagogical Institute

KEYWORDS

19th century needlework, practical art, values, master-disciple traditions, pattern, ethnoculture, semantics, craft schools, traditions, coppersmithing, carpentry, appreciation of masters, tools and equipment, craft, symbols, painting, images of flowers, geometric shapes, carving, carving, embroidery, goldsmithing, pottery, textiles, carpet weaving, inlaying

ABSTRACT

This scientific article shows the information that will help to study the traditional applied art of the Uzbek people, to further develop the modern folk art. will be Looking at history, we see how many recognized examples of traditional applied art exist. We are witnessing the high development of folk art, the fact that artisans took a model from each other, carried out new researches in folk art and contributed to the development of folk art in all aspects.

People's traditional applied art and development, types, production technology, ethnocultural identity, color and composition styles. Semantics of patterns in carvings and their symbolic-expressive properties. In this article, the stages of development and practices of the above-mentioned traditional applied art are discussed, and the information in this field is presented.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10080787**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of the Department of Fine Arts and Engineering Graphics, Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan (muzropovaguljamol@gmail.com)

AN`ANAVIY AMALIY SAN`ATIDA KANDAKORLIK BUYUMLARIDAGI NAQSHLAR SEMANTIKASI VA ULARNING RAMZIY-IFODAVIY XUSUSIYATLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

XIX asr kandakorligi, amaliy san`at, qadriyatlar, ustozshogird an`analari, naqsh, etnomadaniyati, semantikasi, hunarmandchilik maktablari, an`analar, misgarlik, rixtagarlik, ustalar qadrlash, asbob-uskunalar, hunar, ramzlar, naqqoshlik, gullar tasvirlari, geometrik shakllar, ganchkorlik, kandakorlik, kashtado`zlik, zardo`zlik, kulolchilik, to`qimachilik, gilamto`qish, inkrustatsiya

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur ilmiy maqolada o`zbek xalq an`anaviy amaliy san`atni o`rganish, zamonaviy xalq amaliy san`atini yanada rivojlantirishga yordam beradigan ma`lumotlar ko`rsatilgan.. Shu bilan birga hunarmandchilik maktablari faoliyati an`analarini saqlab qolishga turtki bo`ladi. Tarixga nazar solar ekanmiz, naqadar an`anaviy amaliy san`atning tan olingan namunalari mavjudligini ko`ramiz. Xalq amaliy san`atining yo`qori darajada rivojlanganligi, hunarmand ustalarning bir biridan andoza olgan holda, xalq amaliy san`atiga yanada yangi izlanishlar olib borishganligi va amaliy san`atning har tomonlama ravnaq topishiga hissalarini qo`shishganligiga guvoh bo`lamiz.

Xalq an`anaviy amaliy san`ati va rivojlanishi, turlari, ishlab chiqarish texnologiyasi, etnomadaniy o`ziga xosligi, kolorit va kompozitsion uslublari. Kandakorlik buyumlaridagi naqshlar semantikasi va ularning ramziy-ifodaviy xususiyatlari. Ushbu maqolada yuqorida keltirilgan an`anaviy amaliy san`atning rivojlanish bosqichlari, amaliyotlari haqida fikr yuritilib, ushbu sohadagi ma`lumotlar keltirib o`tili.

O`rta Osiyoda naqsh solish san`ati qadimdan dunyoga mashhur bo`lib kelgan. O`tmishda ota-bobolarimiz qurgan muhtasham binolar hozirgi kungacha maftunkor jilosini yo`qotmagan. Ushbu binolardagi yuksak did bilan ishlangan naqshlar bizni hayratga solib kelmoqda. Milliy naqshlarimiz g`oyatda boy mazmunga ega. Oddiy qoshiq, lagan, quticha, sandiq, belanchak, cholg`u asboblari, uy ro`zg`or buyumlaridan tortib turar joy va jamoat binolarining devor hamda shiftlariga solingan naqshlar insonni hayratga soladi. Bu go`zal naqshlar ajoyib naqqoshlar tomonidan yaratilgan bo`lib, asrlar davomida bunyod topdi va rivojlandi, me`morchilik hamda tasviriy san`at rivoji bilan bog`langan holda takomillashib bordi.

Naqsh- arabcha tasvir, gul degan ma`noni bildiradi. U elementlari ma`lum tartibda takrorlanadigan qush, hayvon, o`simliklar, geometrik shakllar va boshqalarning ma`lum tartibda takrorlanishidan hosil qilinadigan bezak². Ganchkorlik, kandakorlik, kashtado`zlik, zardo`zlik, kulolchilik, gilam to`qish, to`qimachilik, inkrustatsiya, panjaralarda har xil yo`llar bilan naqshlar ishlanadi. Masalan ,o`yib chizish ,chok yordamida, zarb bilan, qadab va boshqa usullarda naqsh solinadi. Naqqoshlik san`ati tarixi insoniyat madaniyati bilan bir qatorda qadiymiydir. Madaniyatning rivojlanishi natijasida rassomlik va naqqoshlik ajralib

² Qosimov Q. Naqqoshlik.— Toshkent: «O`qituvchi» nashriyoti, 1982.

chiqdi va rivojlandi. Arxeologik qazilmalar shuni ko`rsatadiki, naqqoshlik jahondagi barcha xalqlarda qadimdan mavjud ekanligini.

Islom talablariga bo`ysunish oqibatida jonivorlar, parrandalar va odamlar tasvirini yo`qolib borib naqqoshlik rivoj topdi. Arab yozuvi o`zlashtirildi natijada naqshlar bilan unvonli yozuv epigrafika uslubi paydo bo`ldi. Arab yozuvi naqshlar bilan birga chizildi. Arab yozuvi ham bezak, ham duo-afsunlar vazifasini bajardi. Xullas tasviriy san`at rivojlanmaydi. Buning hisobiga xalq amaliy san`ati naqqoshlik hisobiga rivoj topdi³. Naqshlar murakkablashib bordi. Ularning yangi nusxalarida ramz tasvirlar, timsol, duo-afsunlar, tasbehlarni naqadar ko`pligini ko`rishimiz mumkin. Ramziy naqshlar dunyoda sodir bo`layotgan voqealiklar, tilaklarni aks ettirgan. Har bir chizilgan naqshda o`ziga xos ma`no bo`lgan. Chunonchi, o`simliksimon naqsh gulsapsarni olaylik, u osoyishtalik va umr uzoqlik timsoli.

Naqsh o`zbek madaniyatining hamma bosqichlarida hamroh bo`lib kelgan. Xalq naqqoshlari naqshlarni har bir detaliga alohida e`tibor berib, uning tabiiyligini yo`qotmaganlar. Har bir element ustida puxta fikr yuritganlar. Har bir naqsh negizida ma`lum negizida ma`lum ramziy ma`no singdirilgan. Buxoro naqshi hamma naqshlardan naqsh kompozitsiyalarining murakkabligi, mukammalligi va jozibadorligi bilan ajralib turadi. Buxoro naqshlarida murakkab girihlar aniq, po`xta o`lchamda ishlatilishi, o`simliksimon naqshlarning o`ziga xos san`at bilan ishlangani naqshlarning yaproq, meva, gul burglar ritmiga alohida e`tibor berilishi bilan farqlanadi.

Amaliy san`atda narsalarning nafisligiga ikki usul bilan erishiladi.

1. Shakli oddiy, jo`n buyumlarga bezak ishlab badiiy qiymati oshiriladi.
2. Shakli chiroyli qilib ishlanadi.⁴

Narsalarning tuzilishi badiiy buyumlarning mujassomotida muhim rol o`ynaydi. Xom ashyoning go`zalligi, qismlarning mutanosibligi, tuzilishining maromi buyumning ta`sirchan umumlashma qiyofasini ifodalovchi yagona vositalardir. Ta`sirchan mazmunli shakllar ko`pincha taqlidan yaratilganda mazmuni ortadi. Buyumda hosil bo`layotgan bezak uning obraz tuzilishiga ham sezilarli ta`sir etadi. Bezagi tufayli buyum amaliy san`at asariga aylanadi. Amaliy san`atda bezak yaratishda naqsh bilan tasviriy san`at (haykaltaroshlik, rangtasvir, ayrim hollarda grafika) qismlari keng qo`llaniladi. Ba`zan naqsh yoki tasvir buyumlarni shakllantiruvchi asosga aylanadi. Amaliy san`at asarining uyg`unligi avvalo badiiy buyumning badiiy va amaliy vazifasining yagonaligida, shakl va bezakning o`zaro birikuvida, tasvir va buyum tuzilishida namoyon bo`ladi. Bezakning shakl, tasvirning buyum ko`lami va xususiyati, uning amaliy va badiiy vazifasi bilan uyg`unlashtirishning zarurligi tasviriy bo`laklarni o`zgarishiga, talqinda shartlilikka va narsa qismlarini o`xshatib yaratishga olib keladi.

Kandakorlik idishlari sodda hamda sipoligi bilan farq qiladi. Chekma hamda katak

---

³ . Halimova D .A .Buxoro kandakorligi . Buxoro 1996

⁴ A. Hakimov “ O`zbekiston amaliy san`ati haqida” Ilmiy maqola.

bilan texnik usullarni ishlash juda keng qo`llanildi. Mis buyumlarining zamini kesma uslub bilan bezatilib, sirti qalay bilan qoplangan hollardagina zaminga chekma gullar o`yilgan. Xalq amaliy san`atida kandakorlik buyumlari naqshlarining oddiyligi bilan farqlanadi. Buxoro naqshlari Toshkent naqshlariga qaraganda nafis, Qo`qon naqshlariga qaraganda yirikroqdir⁵. Buxoro mis buyumlaridagi naqshlar me`morchilik motivlariga xosdir. Aniq va yorqin tasvirlangan. Ular mehrob, koshin, g`isht, nimg`isht va boshqa naqshlarni ishlatganlar. XIX asrga kelib qadimiy yozuvlarni naqshga qo`shib bezatiladigan bo`ldi. Kandakorlar mis buyumlariga arab yozuvini o`simlik naqshiga o`xshatib zarb qildilar. Bu ham o`ziga xos nafis va badiiy ko`rinish beradi. Buxoro ustalari ichida minoqoriy nomli bo`yash uslubi mashur sirli rang emalni misga gul qilib solish mumkinligini isbotlab berdi.

Kompozitsiya (mujassamot)- lotincha kompositiol so`zidan olingan bo`lib, to`qish tuzish, bir-biriga solishtirish, naqshni g`oyasi, xarakteri va vazifasiga muvofiq uyg`un hamda mutanosib joylashtirish degan ma`noni anglatadi. Kandakorlikda kompozitsiya tuzishda simmetriyani, markaz topishni, bezaklarning davriy takrorlanishi, bezakning dinamikligini, chiroyliligini, tabiiyligi, g`oyaviyligini, ranglarning yorqinligi va uyg`unligi kabi komponentlarni hisobga olish kerak. Bulardan har birining ham o`ziga xos qonuniyatlari bor. Ustalar chizadigan nushalar o`z xususiyatiga ko`ra namoyon kitoba, ruta, turunj, va hokazo maxsus kompozitsiyalarga bo`linadi.

Komponovka ya`ni joylashtirish chizish kerak bo`lgan naqsh kompozitsiyasini karton, tikiladigan buyum yuzasiga to`g`ri joylashtirish.

Simmetriya - grekcha so`zdan olingan bo`lib, o`lchovlarning bir-biriga munosibligi tushuniladi.

Assimmetriya - kompozitsiyada simmetrik qonun qoidalarning muvozanatining buzilishidir.

Ritm- naqsh kompozitsiyasining ma`lum bir qismi ma`lum bir masofada doimiy ravishda bir tekisda takrorlanib kelishi bo`lib, naqshdagi harakatning uzluksiz va go`zal ko`rinishini ta`minlaydi.

Naqshlarning ritm asosida davomiyligi.

-Stilizatsiya- tabiatdagi o`simlik va boshqalarning tasviri, rangi, shakli va tuzilishini badiiy usulda umumlashtirishdir.

Turunj arabcha "limon" degan ma`noni bildiradi. Turunj kompozitsiyasi amalda quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi. Turunj naqsh kompozitsiyasining o`yiladigan buyum yuzasiga, mo`ljallab uning hajmi aniqlab olinadi. Shu o`lcham bo`yicha bir necha xomaki rasmlar (ya`ni, eskizlar) tayyorlanadi. Haqiqiy kattalikdagi o`lcham bo`yicha to`rt, sakkiz, o`n, o`n oltidan bir qismga, ya`ni naqshning taqsimiga turunj kompozitsiyasi bajariladi. Turunj hech qanday naqshga ulanmay muallaq turadigan kompozitsiya bo`lib, uning shakli asrlar davomida rivojlanib boyigan. Uning hozirda doyra, 5-10 raxli yulduz, oval, romb, ellips shakllari bor. Turunj nusxasi 4,8,16 ga bo`linadi. Naqqoshlar ko`pincha

---

⁵ Qosimov Q. Naqqoshlik.— Toshkent: «O`qituvchi» nashriyoti, 1982.

to'rtburchakli kompozistiya chetiga oddiy naqsh, ya'ni ruta ishlab o'rtasiga turunj ishlaydilar. Turunj ko'pincha devor o'rtasiga, shift markaziga, kashta, gilam markazlariga bajariladi. Usta turunj ulgisini tayyorlashda qog'ozni 4, 8 yoki 16 ga buklab bir bo'lagiga nusxa chizadi. Shu naqsh chiziqlarini ignada teshib so'ngra qog'oz yoyilsa qolgan bo'laklariga ham nusxaning o'zi takrori hosil bo'ladi. Shu naqsh shaffof qog'ozga ko'chiriladi keyin mis buyumga ko'chiriladi.

O'zbek kandakorlik buyumlaridagi naqshlarning asosiy yo'nalishlaridagi diqqatga sazovor narsa shundaki, yaxlit mavzuni tashkil etgan naqsh kompozistiyasi bosh mavzu xoshiyalar bilan chegaralangan. Hatto idish qornini bezab turgan gul ham pastdan tortilgan ensiz yo'l - belbog' yoki bo'rtiq burma bilan chegaralanadi.

- Namoyon - forscha so'z bo'lib, ko'rinish, manzara demakdir. Ruscha panno. Namoyon eng mukammallashgan yetuk naqsh kompozistiyasi hisoblanadi. Namoyon voqe'likning umumlashga va tasviriy obrazini o'zida aks etadi. Masalan, «chamanzor, bog'u-bo'stonlar, daryolar, gullar, barglar va boshqalarni shartli aks ettiradi. Hoshiya naqsh namoyonning badiiy qilib ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. Namoyon biror yoqqa ulanmaydigan mustaqil kompozistiyadir. Namoyon murakkab naqsh turiga kirib uning o'simliksimon, geometrik, gulli girih, ramziy va boshqa turlari mavjud. Namoyon naqsh kompozistiyalar o'ziga xos tomonlarga ega. Usta namoyonni ishlashda uning uzokdan va yaqindan ko'rinishini alohida hisobga oladi. Namoyon o'simliksimon naqshdan iborat bo'lsa, unda naqshning band va tanoblarini darajalarga bo'lib chiqadi. Gulli girihli namoyonda esa girih asosiy, o'simliksimon naqsh esa to'ldiruvchi rolini o'ynaydi. Namoyon faqat girihdan tashkil topgan bo'lsa undan ham asosiy va to'ldiruvchi girihlarga bo'lish mumkin, ya'ni yirik girihlarni ichiga mayda girihlar chiziladi. Namoyonlar simmetrik va assimetrik tuzilgan bo'ladi. XIX asrning o'rtalarida har bir vohaning namoyonlarini ko'zatsak o'ziga xos bo'lib, ular bir-biridan farq qiladi⁶. Ya'ni naqshning xarakteri ornament uslubiga ega. Masalan, Xiva naqqoshligidagi namoyonlardan bandlar bir-biri bilan spiralsimon holda ulanib ketadi. Barg gullar kam ishlatiladi. Ularning kompozistiyasi dinamik xarakterga ega. Toshkent ustalarining namoyon kompozistiyalari o'ziga xos xususiyatga o'simlik gullarining ko'pligidadir. Farg'ona naqsh kompozistiyasida tabiatdagi gullar, barglar, mevalar (lola gul, atirgul, bodomgul, majnuntol, anor va boshqalar) to'g'ridan-to'g'ri tasvirlanadi. Namoyonning majnuntol namoyon, chorsi namoyon, shabaki seraftor, mehrobli namoyon va boshqa atamalari mavjud.

Munabbat - arabcha o'stirmoq degan ma'noni anglatadi. Naqshning asosi to'g'ri to'rtburchakdan tashkil topib to'rt tomonga takrorlanadigan naqsh taqsimi. Katta yuzalarni bezashda munabbatdan foydalaniladi. Ko'pincha Markaziy Osiyo naqsh kompozistiyalarida ko'p qo'llaniladi. Naqqosh munabbatni chizishdan avval to'rtidan bir bo'lagini chizib olib keyin esa axtasini (ulgisini) tayyorlaydi. Usta munabbat kompozistiyasini sathga axta

---

⁶ Azimov I. «O'zbekiston naqshu nigoralari.— T., G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987

yordamida tushirib, uni bo'yab, o'yib, tirnab ishlaydi. Munabbatni kompozition tuzilishiga qarab o'simliksimon, geometrik, ramziy va boshqa turlari bor. Munabbatning quyidagi atamalari mavjud: munabbati mehrob, munabbati bofta, munabbati islami, munabbati girih va boshqalar

XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib, avval Farg'ona, so'ng Buxoro va Samarqand kandakorligida me'morchilik obidalarining tasvirlari paydo bo'ladi. Qo'qon ustalari esa o'sha paytlarda keng urf bo'lgan qo'yma buyumlardan ko'chirib olingan afsonaviy parrandalar obrazini kandakorlik san'atiga olib kiradilar. O'zbek naqqoshligida "islamiy" naqshi va uning turlari eng keng tarqalgan bo'lib, ular gajakdor tanoblardan, gulbarg va yaproqlar shaklidan iboratdir. Islamiy naqshi turunjlar, to'garaklar, geometrik shakllarning ichini to'ldirishda, turli xil friz va xoshiya burchaklarini bezashda ishlatiladi. "Islamiy" naqshining turlari juda ko'p. O'simlik shakli ifodalariga ham daxldor bo'lgan usullarning bir qolipga tushib qolganiga qaramay, ustalarning har bir avlodi o'simlik naqshlari va uning tabiiy shakllari go'zalligini xis etishga o'z xissasini qo'sha borar ekan, nafaqat kandakorlar, balki umuman olganda, butun xalqning go'zallikka nisbatan munosabat doirasini boyitadi. Ko'pchilik geometrik shakllar me'moriy bezaklar manбайдan kelib chiqqan bo'lishiga qaramay, kandakorlikda ko'proq yordamchi, ikkinchi darajali rolni o'ynaydi⁷. Buning sababi bor, albatta. O'tmishda naqqoshlik hunari mavjud bo'lib, bu hunar sohibi ham naqqoshlik, ham kandakorlik gul (naqsh)larini baravar mahorat bilan ijod etar edilar. Hayvonlar tasviri bir qadar badiiy uslublashtirilgan shaklda qo'llanilardi. Shunda ham hayvonni boshdan-oyoq emas, uning ma'lum bir qismini tasvirlashgan (chashmi bulbul, qo'chqorak, pushti baliq va boshqalar). Hayvonlar, parrandalar tasvirlari hamda ular badanining u yoki bu qismi sal aniq ifodalangan detallarni biz dastalarda, chumraklarda ko'rishimiz mumkin. Bularni ham rextagarning o'zi bajaradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, Xalq an'anaviy amaliy san'atini o'rganish, zamonaviy xalq amaliy san'atini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga hunarmandchilik maktablari faoliyati an'analarini saqlab qolishga turtki bo'ladi. Tarixga nazar solar ekanmiz, naqadar o'zbek xalq amaliy san'atining tan olingan namunalari mavjudligini ko'ramiz. Xalq amaliy san'atining yo'qori darajada rivojlanganligi, hunarmand ustalarning bir biridan andoza olgan holda, xalq amaliy san'atiga yanada yangi izlanishlar olib borishganligi va amaliy san'atning har tomonlama ravnaq topishiga hissalarini qo'shishganligiga guvoh bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Qosimov Q. Naqqoshlik. — Toshkent: «O'qituvchi» nashriyoti, 1982.
2. Halimova D .A .Buxoro kandakorligi . Buxoro 1996
3. A. Hakimov " O'zbekiston amaliy san'ati haqida" Ilmiy maqola.

---

⁷ Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. Очерки искусства Средней Азии, древность и средневековье.– М., изд-ва Искусство. 1982. – С. 16.

4. Azimov I. «O'zbekiston naqshu nigoralari.— T., G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987

5. Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. Очерки искусства Средней Азии, древность и средневековье.— М., изд-ва Искусство. 1982. – С. 16.

6. Muzropova G.M. “Amaliy san`atda naqshlar semantikasi”.Zamonaviy san`at. Hunardan falsafagacha. Ego IV. Ilmiy konfrensiya.

7. Muzropova G. M. “Buxoro amaliy san`atining pedagogik ahamiyati”.O`zbekistonning umidli yoshlari. Konfrensiyasi. 2021. 31b.

8. Muzropova G.M. “Amaliy san`atning pedagogik ahamiyati”. Dopolnitel`noe professional`noe obrazovanie. Jurnal. 2021.19 b.

9. Muzropova G.M “Artistic aspects of Bukhara applied art of the XIX century ‘On the of Bukhara art ceramics’”. Central Asian Studies. 2021. 62.example.

10. Muzropova G.M. “Expression of reality in modern uzbek fine art” . Sceience and innovation. 15.02.2023.

11. Muzropova G.M. “The importance of the traditions of the teacher and disciple in the study of the traditional applied art of Bukhara”. Intent Research Scientific Journal, I February-2023.

THE IMAGE OF WOMAN IN RUSSIAN LITERATURE OF DIFFERENT ERAS

Mamadiyorova Muqaddas¹

Regina Bender²

Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute

KEYWORDS

Russian female images,
heroines, writers, traditions,
fidelity and love, Turgenev's
girl

ABSTRACT

This article examines the image of a woman, the features of her character in various periods of Russian literature, individual and general features that allow her to be distinguished. Sturdiness of character and kind uncomplicatedness and sincerity are described. A number of images of heroines in the works of Russian writers are analyzed. As a result of traditions, various female images are made one of the auxiliary means of search and research.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10115752**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Student, Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Uzbekistan

² Teacher, Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Uzbekistan

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ РАЗНЫХ ЭПОХ

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Русские женские образы, героини, писатели, традиции, верность и любовь, тургеневская девушка

ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается образ женщины, особенности её характера в различных периодах русской литературы, индивидуальные и общие черты, позволяющие его выделять. Описывается стойкость характера и добрая несложность и искренность. Анализируется ряд образов героинь произведений русских писателей. В результате традиций разные женские образы делаются одним из вспомогательных средств поиска и исследований.

Русской классической литературе были присущи такие черты, как идейное содержание, осмысление жизни через литературные образы, доброе отношение к людям, правдивость изображения. Писатели стремились показать в женских образах все лучшие черты, которые были свойственны русскому народу. Эти женские образы такие прекрасные, чистые, верные и любящие. У них неповторимая душевная красота. Похожих героинь не встретишь ни в одной литературе мира.

Классики уделяют большое внимание на изображение внутреннего мира женской души. Вспомним образ русской женщины - героини, с большим сердцем, пламенной душой и готовой на великие подвиги Ярославны. Она в себе воплощает любовь и верность. Автор "Слова" придал образу Ярославны необычайную жизненность и правдивость. Он первый создал прекрасный образ женщины в русской литературе.

Пушкинская Татьяна. Она "русская душой". Её любовь к своему народу, к патриархальной старине, к природе чувствуется при чтении всего произведения. Несмотря на то, что она искренне, страстно любит Онегина, остаётся верной своему мужу.

Я вас люблю /к - чему лукавить? / Но я другому отдана.

И буду век ему верна.[6,240]

Татьяна серьезно относится к жизни и своему долгу. Все эти стороны её характера воспитала в ней связь с русским народом и природой, создавшей женщину большой душевной красоты. Образ Маши Мироновой – это образ скромной девушки. Она не умеет красивыми словами выразить свои глубокие чувства, но остаётся верной этой любви на всю жизнь. Она готова пойти на всё ради любимого, способна пожертвовать собой для спасения родителей Гринева. Роль героини заключается в том, чтобы показать всепобеждающую силу настоящей любви, которой не страшны никакие преграды.

Каждый из нас наверняка хотя бы раз слышал выражение «тургеневская девушка» или «тургеневская барышня», но всегда ли мы правильно понимаем, что оно означает? Итак, тургеневская девушка – это некий стереотип, который

сформировался в русской литературе, это обобщенный образ нескольких литературных героинь Ивана Тургенева.

Тургеневские девушки, интеллигентные, культурные, вежливые, встречаются довольно редко. Сейчас много девушек, обращающих внимание на деньги молодых людей, но совсем мало тех, которые смотрят на их внутренний мир. Вежливая девушка, думающая о не деньгах, а о добром человеке, с хорошей душой, сейчас на вес золота. Примером того, какая должна быть девушка, можно увидеть в произведении «Ася». Девушка, не думающая о материальных ценностях. Повесть И. С. Тургенева «Ася» — это история любви с печальным финалом. Главная героиня повести семнадцатилетняя девушка с тяжёлым детством, рано потерявшая мать, совсем незнающая светские манеры. Но, несмотря на жизненные неурядицы осталась искренней, открытой личностью. Чистая, светлая душа девушки пронесется через все повествования автора. Неподдельная радость, в которой живет молодая девушка не оставляет равнодушным читателя.

Многие женские образы в романе «Война и мир» Толстого имеют прототипы в реальной жизни автора. Видимо, поэтому Толстой с такой теплотой и нежностью создает этих персонажей. Поразительно, с какой точностью он передает чувства и мысли людей в романе. Автор тонко чувствует и психологию тринадцатилетней девочки – Наташи Ростовой, с ее сломанной куклой, и понимает горе взрослой женщины – графини Натальи Ростовой, потерявшей младшего сына. Толстой словно показывает их жизнь и мысли так, что читатель как будто видит мир глазами героев романа.

Среди драматургов А.Н. Островский отличается от многих классиков русской литературы. У него нет идеальных героинь. Пестрая галерея женских образов в «Грозе», как и в других его драматических произведениях, реалистична и жизненна. Две драмы А. Н. Островского посвящены одной и той же проблеме — положению женщины в русском обществе. Перед нами проходят судьбы трех молодых женщин: Катерины, Варвары, Ларисы. Три образа, три судьбы.[7,352]

Катерина отличается по складу характера от всех действующих лиц драмы «Гроза». Честная, искренняя и принципиальная, она не способна на обман и фальшь, на изворотливость и приспособленчество. Поэтому в жестоком мире, где царят дикое и кабанихи, ее жизнь оказывается невыносимой, невозможной и заканчивается так трагично.

Таким образом, можно прийти к выводу о том, что образ женщины в русской литературе играет очень большую роль. Именно благодаря образу женщины русская литература приобрела свои отличительные черты и особенности, такие как: высокая мораль и нравственность произведений, патриотичность и любовь к своей родине, к земле, которая вырастила и воспитала. Исходя из всего этого, можно сделать вывод, что образ русских женщин является опорным, ключевым во многих произведениях русской литературы. Без этого образа невозможно представить русскую литературу,

как явление, потому что именно русские женщины, прекрасные, нежные, хрупкие, но такие сильные – вдохновляли поэтов и писателей на творчество во все времена.

Список использованной литературы

1. «Слово о полку Игореве». Перевод Н. Заболоцкого. М.: Махаон, 2014. - 80 с.
2. Белинский В. Г. Сочинения Александра Пушкина. М.: Просвещение, 1999.-156 с.
3. Бердинских В.А. Россия в IX-XVI в веках. Книга для чтения по истории. - М.: Баласс, 2004.- 272 с.
4. Добролюбов Н.А. «Гроза». - СПб, 1860 г.
5. Егорова. Н. А. Исследователи о творчестве Л. Улицкой. — [www.aspu.ru]
6. Пушкин А. С. <<Евгений Онегин >>. М.: Эксмо,2014-240с.
7. Островский А Н. <<Гроза>> и другие пьесы-М.: Азбука, 2012- 352с.

BASIC UNITS OF RUSSIAN AND UZBEK WORD FORMATION

Mardonova Aziza¹

Regina Bender²

Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute

KEYWORDS

word formation,
morphemics, inflection,
allophonism, formal
semantic categories, E. S.
Kubryakova

ABSTRACT

This article examines the word formation units of the Russian and Uzbek languages, the differences and similarities, that is, a comparison of the Russian and Uzbek languages. Inflections of the Russian language are not only grammatical morphemes, but are also the most effective in word-formation processes; the Russian language is considered very rich in terms of the number of affixes. In Uzbek word formation there are only 4 ways of word formation. In the Uzbek language, numbers are not declined. The morphology of the Russian language has the following problems: categories of gender, categories of animation and inanimateness, which are also associated with a large number of errors among Uzbek schoolchildren.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10115766**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Student, Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Uzbekistan (azizamardonova10@gmail.com)

² Teacher, Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Uzbekistan

ОСНОВНЫЕ ЕДИНИЦЫ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

словообразование,
морфемика,
флективность,
аллофонизм, формально-
семантические категории,
Е. С. Кубрякова

ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются единицы словообразования русского и узбекского языка, различие и сходство, то есть сравнение русского и узбекского языка. Флексия русского языка, являются не только грамматическими морфемами, но и являются наиболее эффективными в словообразовательных процессах, русский язык считается очень богатым по количеству аффиксного фонда. В узбекском словообразовании существует всего 4 способа словообразования. В узбекском языке числа не склоняются. Морфология русского языка имеет следующие проблемы: категории рода, категория одушевленности и неодушевленности, которые также связаны с большим количеством ошибок у узбекских школьников.

Трудно поверить, что между русским, который относится к многочисленной категории славянских индоевропейских языков, и современным узбекским, который относится к тюркской группе, есть что-то общее. Однако, как показывают исследования лингвистов, начатые еще в 30-х годах 20-го века, при сравнении можно обнаружить очень интересные сходства и не менее интересные различия. В русском языке есть слова, которые употребляются исключительно во множественном числе, но в узбекском языке таких слов нет. Например, обои, помои, сани, шахматы не употребляются в единственном числе. Флективность в русском языке также служит средством выражения стилистической оценки. Процесс уровневой обработки узбекского и русского словообразования был четко определен. Методы сложения основ узбекского языка также немного отличаются от русского словообразования.

Основные единицы словообразования русского и узбекского языка включают словообразовательную пару, словообразовательную цепочку, словообразовательную парадигму, словообразовательное гнездо и словообразовательную категорию, словообразовательные типы и модели словообразования.

Под словообразовательной парой понимается сочетание производной и производящей основы, связанных производными отношениями: зеленый – зелень, слушать – слушатель.

Словообразовательная цепь - это последовательность слов, находящихся в отношениях разумного происхождения, в словообразовательной цепочке каждое слово является производным по отношению к предыдущему и производится по отношению к следующему слову этой цепочки: слух - слушать - слушатель.

Совокупность производных, имеющих общую производящую основу и находящихся на одной ступени словообразования, называется словообразовательной парадигмой: слушать – слух – слушатель-выслушать.

Словообразовательное гнездо включает в себя самую большую группу словообразовательных парадигм и словообразовательную цепочку.

Узбекская морфемика характеризуется: 1) постоянством фонетического состава корней и всех существующих аффиксов; 2) четким и достаточно простым проведением морфемных границ; 3) постоянством семантики формантов.

Говоря о флексиях русского языка, стоит отметить, что они являются не только грамматическими морфемами, но и являются наиболее эффективными в словообразовательных процессах, выступая в качестве самостоятельного формата обоснования и нулевой суффиксации. В узбекском языке таких морфем нет, существует четкая граница между словоизменяемыми и словообразовательными морфемами.

Флективность в русском языке также служит средством выражения стилистической оценки. Русский язык считается очень богатым по количеству аффиксного фонда, это прежде всего суффикс и приставка; многие из известных суффиксов и приставок имеют старославянское происхождение. Это определяет происхождение слов, среди которых распространены синонимы.

Словообразовательная система широко распространена в русском и узбекском языках, и наибольшее сходство наблюдается в субстантивных подсистемах словообразовательных подсистем. Но среди них выделяется фундаментальный алломорфизм, который, в свою очередь, помогает нам различать эти языки.

В русском словообразовании выделяют следующие виды словообразования: префиксное, суффиксное, постфиксное, префиксно-суффиксальный, префиксно-постфиксный, суффиксально-постфиксный, обоснование, сложение основ, сложение в сочетании с суффиксацией, слияние, сокращение. Производные существительные образуются только таким способом словообразования, за исключением постфиксальный, префиксально-постфиксальный и суффиксально-постфиксальный способ. Они специфичны для словообразования глаголов в русской грамматике.

Все вышеперечисленные способы словообразования подробно рассмотрены в "Грамматике русского языка" и ориентированы на все слова, зафиксированные в словарях.

В узбекском словообразовании существует всего 4 способа словообразования: приставка, суффикс, сокращение(аббревиация) и сложение. Но термин "суффикс" не совсем соответствует агглютинативным языкам. Здесь, скорее, было бы необходимо заменить этот термин на "постфикс".

Методы сложения основ узбекского языка также немного отличаются от русского словообразования и отражают специфику детерминант сравниваемых языков. Русское словообразование отличается разнообразием способов

словообразования, поэтому мы можем определить его как флективный, так как система флексий присутствует практически во всех формообразованиях. Небольшое количество словообразовательных методов в узбекском языке полностью соответствует определению узбекского языка, который является весьма "компактным" в использовании формант в словообразовательных методах. Узбекское словообразование можно охарактеризовать как аффиксальное из-за отсутствия флексий в классе морфем.

Русское словообразование характеризуется наличием в языке обязательных морфологических преобразований, нулевыми суффиксальными формантами, унификсов, радикасидов и унирадикасидов, многозначностью и вариативностью формант, что затруднительно для носителей русского языка.

Производные семантические и формально-семантические категории довольно сложны для узбекских студентов с недостаточной подготовкой к изучению русского языка, которые недоступны в узбекском языке. К ним относятся родовая категория, приставочные глаголы (ведь в узбекском языке нет глагольных приставок, если в слове уже присутствует субстантивная приставка), конфиксальные производные.

Морфология русского языка имеет следующие проблемы: категории рода, категория одушевленности и неодушевленности, которые также связаны с большим количеством ошибок у узбекских школьников; категория падежа и склонения существительных в русском языке, связанных с небольшим количеством аффиксов; грамматические категории залога и вида; причастия узбекского языка, которые связаны с небольшим количеством аффиксов; и грамматические категории залога и типа; причастия узбекского языка более сходны; существует дифференциация вариантов формы простой сравнительной степени. Суффикс -е- можно квалифицироваться как разговорный, в то время как суффикс -ее- можно назвать книжным.

Стоит отметить, что вариация суффикса -ее- противоположна разговорному суффиксу -ей-. В узбекском языке устойчива и единообразна простая форма степени сравнения: салкинрок- прохладнее .

Из-за отсутствия родовых категорий и одушевленности в узбекском языке слова, относящиеся к женскому полу, менее "заметны". К таким словам относятся учительница, зайчиха, медведица и другие. Что идентично в узбекском языке, так это то, что в узбекском языке нет категории одушевлённости, и животные на этом языке отвечают на вопрос нима? (что?).

Процесс уровневой обработки узбекского и русского словообразования был четко определен, и к основными единицами этих уровней являются следующие: фонологическая единица - фонема, морфемика - морфема, морфология - словоформа, синтаксис - словосочетания и предложения.

По мнению Е. С. Кубряковой, основным понятием в словообразовании является понятие производного слова, поскольку, найдя производное слово, мы можем

определить его происхождение и морфемность этого слова. По мнению ученого, все мельчайшие единицы словообразования (приставки, постфиксы, аффиксы и основа) имеют определенное значение только в силу первоначального понятия производного слова. Кроме того, есть веские основания считать производное слово базовой единицей не только в словообразовании, но и во всей языковой системе. Преимуществом такой интерпретации является рассмотрение с точки зрения образования, возникновения и функционирования слова в производном слове в новых названиях, новых значениях, новых номинативных признаках.

Эти вопросы бурно обсуждались еще в конце 50-х годов прошлого века в работах А. Г. Гулямова, С. Усмановой, Ф. Абдуллаевой, А. П. Хаджиева и других ученых.

Числа в обоих языках делятся на порядковые и количественные числа в соответствии с грамматическими особенностями и их значением. В узбекском языке числа не склоняются, в то время как в русском, как и существительные, они могут меняться по падежам. В обоих языках глаголы имеют три наклонения - повелительное, изъявительное и сослагательное, наречия и деепричастие в обоих языках не склоняются и не меняются в зависимости от человека или числа. В русском языке для образования существительного, обозначающего профессию человека, могут использоваться различные словообразовательные суффиксы, а в узбекском языке только один аффикс обозначающий профессию: строи-тель – курув-чи, учитель – уkitув-чи, барабан-щик – думбира-чи, писа-тель – ёзув-чи и т. д. , характеристика узбекской морфемки, виды словообразования, характеристика русского словообразования, проблемы морфологии русского языка, мнение Е. С. Кубрякова.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. –М.: Русский язык, 1985.
2. Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Ташкент: Фан, 2007. – 125 с.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси / Таҳрир ҳайъати: Э. Бегматов, А. Мадвалиев, Н. Махкамов. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедия, 2006–2008.
4. Юланова Н.Д. Основные черты типологического контраста грамматических и словообразовательных систем русского и узбекского языков -2014.-N3(62).-С.859-861.

THE TACTICAL METHOD OF ENCIRCLEMENT IN THE MILITARY OPERATIONS OF ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBUR

Artikbayev Dilshod Tashpulatovich¹

Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

KEYWORDS

Tulgama, Amir Temur,
tactical, strategic, Cunbul,
Babur, Babur name,
Shaybani khan, dashti-
kipchak troops, oblique
blow

ABSTRACT

This article describes a tactical way “Tulgama” developed by armed Babur.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10138438**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Lieutenant colonel (ret.), Associated professor of the Department of Combat Support, Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, Uzbekistan

ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HARBIY HARAKATLARIDA QURSHAB OLISH TAKTIK USILINI QO‘LLANISHI

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

To‘lg‘ama, Amir Temur,
taktika, strategiya, Qunbul,
Bobur, Boburnoma,
Shayboniyxon, dashti-
qipchoq qo‘shini, qiya zarba

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Maqolada Bobur qo‘shinlarida rivojlangan qurshab olish taktik usul - “To‘lg‘ama” usuli yoritilgan.

Jang davomida, qo‘shinlarning dushmandan ustun kelish, kuch va vositalarning zaruriy turkumini yaratish, yanada samarali talafot yetkazish maqsadida zarbalar va o‘t ochish amallarini bir joydan boshqa joyga uyushqoqlik bilan ko‘chirish yoki qayta taqsimlash – manyovr qilish deyiladi. Manyovrning turlari, otatda: o‘rab olish, aylanib o‘tish, chekinish hamda zarbalar va o‘t ochish amallari bilan o‘tkaziladigan manyovr harakatlar hisoblanadi.

Dushman qo‘shinlarining asosiy kuchlarini aylanib o‘tish usulining asoschisi Yevropa harbiy nazariyotchilari Klauzevis va Delbryuklarni fikriga ko‘ra prus qiroli Fridrix II (1712-1786) hisoblanib, u tomonidan o‘tkazilgan “Qiya zarba” - manyovrli jangning etaloni – deb, hisoblanib kelinmoqda. Lekin, bu taktik usulni, ya’ni dushmanning asosiy kuchlarini aylanib o‘tish va qurshab olish usulini Fridrix II dan bir necha yuz yil ilgari Osiyoda Turkiy davlatlarning qo‘shinlari jangda g‘alabani ta’minlaydigan asosiy taktik usul sifatida muvaffaqiyatli qo‘llab kelishgan. Bu usul bizga “To‘lg‘ama” taktik usuli nomi bilan ma’lum [1].

“To‘lg‘ama” taktik usuli nima? Bu taktik usulning mohiyatini tushunish uchun bizgacha yetib kelgan juda muhim manba - Zahiriddin Muhammad Boburning avtobiografiyasi: “Boburnoma” ga e’tiborimizni qaratishimiz darkor. 1501 yili Zarafshon daryosi sohilidagi Saripul qishlog‘i yaqinida Zahiriddin Muhammad Bobur va Shayboniyxon o‘rtasida bo‘lgan jang to‘g‘risida Bobur quyidagilarni yozadi (1-rasm) [2]: “G‘animning burong‘ori juvong‘orimizni bosib orqag‘a evruldi, irovul ham o‘ng qo‘l sari qolib, olimiz yalang bo‘ldi. Keyindin va ilg‘aridin g‘anim kishisi zo‘rlab o‘q qo‘ya kirishti....

Olimizdag‘ilarni necha navbat zo‘rlab kelganda urub yondurduk. Ilgarimiz ham zo‘rladi, keyin evrulgan kishi ham kelib bizni tug‘qa o‘q qo‘ya kirishtilar. Ilgaridin, keyindin zo‘rladilar. Bizning elni tebrattilar.

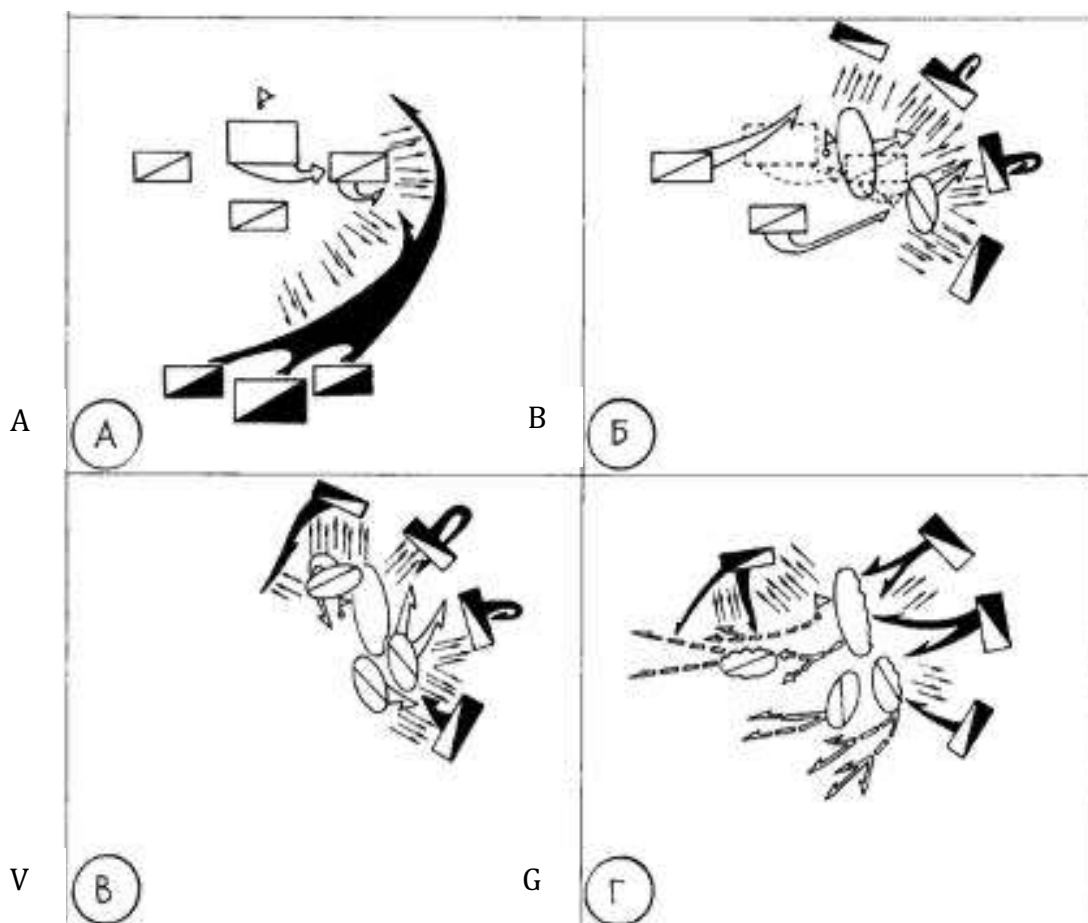
O‘zbekning urushta bir uluq hunari ushbu to‘lg‘amadur, hech urushi to‘lg‘amasiz bo‘lmas. Ya’na bir budurkim, ilgari va keyin bek va navkar tamom o‘q qo‘yub jilovluq keladurlar, yong‘onda ham parishon yonmay jilovluq yonadurlar”.

Shunday qilib “To’lg’ama” ning o’ziga xos taktik usuli dushman qanoti bo’ylab aylanib o’tib, uning ortiga hujum qilish va uning saflariga o’q-yoy bilan yopirilib o’qqa tutish ko’zda tutiladi. Bu taktik usulning atamasi “Tulg’amoq” ham turkiy fe’ldan kelib chiqqan bo’lib “qurshab olmoq, o’rab olmoq, aylanmoq, aylantirmoq” degan so’z ma’noni anglatadi.

Qanotni o’rab olish, dushman qo’shini boshliqlarini bo’linmalarni hujum bo’lgan tomonga o’girishga majbur qilgan (1-A rasm) va jangovar safni buzilishiga olib kelgan. Ko’chmanchilar Temuriylar qo’shinining qarshisidan, qanotlaridan va ortidan o’q-yoy bilan o’qqa tutishni davom ettirishgan (1-B rasm). Kerakli holatlarda ko’chmanchilar qaytadan raqib qo’shinining qanotlaridan aylanib o’tib, uning saflarida tartibsizlikni kuchaytirishgan. Qarshilik ko’rsatayotgan Bobur qo’shning zirhli otliq bo’linmalarining qarshi hujumlari kerakli natijani bermadi. Shayboniyxonning yengil otliq bo’linmalari Boburning og’ir otliq bo’linmalari hujumiga yengillik bilan chap berib, yana jang maydoniga qaytib kelishar edi. (1-V rasm). Mustahkam intizomga ega bo’lgan Bobur qo’shini tinimsiz o’q-yoy hujumidan va rejalashtirilgan burilish va qayta saflashlar natijasida bo’linmalar, o’z o’rinlarini tiklab olishar edi. (1-G rasm).

To’lg’ama taktik usulida asosiy o’rin yopirilma o’q-yoy hujumiga qaratilgan. To’lg’ama usuli qo’shinning qanot qismlari bilan (asosan chap qanot bilan) yoki butun boshli qo’shin bilan ham o’tkazilishi mumkin.

To’lg’ama usulini kelib chiqishi bo’yicha aniq asoslangan dalil-isbotlar mavjud emas, lekin O’rta asr davrlarida O’rta Osiyo va Sharqiy Yevropa ko’chmanchilariga juda yaxshi ma’lum bo’lgan va ular tomonidan samarali qo’llanilgan.

1-rasm. 1501 yildagi Saripul qishlog'i yaqinida bo'lib o'tgan jang misolida "To'lg'ama" taktik usulini qo'llanishi.

A – Shayboniyxonning ko'chmanchi qo'shini Bobur qo'shinini chap qanotini aylanib o'tmoqda va ularning saflarini tezlikda yangidan saflashga majburlamoqda. Kuchli avangard esa qo'shinni o'ng tomonida qolib jangda ishtirok etmayapti. "G'animning burong'ori juvong'orimizni bosib orqag'a evruldi, irovul ham qo'l sari qolib, olimiz yalang bo'ldi".

B – Bobur qo'shinining qarshi hujum uyushtirishga urinishi. "Olimizdag'ilarni necha navbat zo'rlab kelganda urub yondurduk. Ilgarimiz ham zo'rladi".

V - Shayboniyxon qo'shini yana bir bor Bobur qo'shinining chap qanotini aylanib o'tishga urinishi. Qarshidan va ortdan o'q-yoy hujumi. Bobur qo'shinining qarshi hujumi o'ylangan natijaga olib kelmadi. "...keyin evrulgan kishi ham kelib bizni tug'qa o'q qo'ya kirishtilar. Ilgaridin, keyindin zo'rladilar. Bizning elni tebrattilar".

G – Bobur qarorgohi ortiga ko'chmanchilarning o'q-yoy hujumi. Temuriylar qo'shinining qarshisidan va ortidan hujum. Temuriylar qo'shinining jang maydonini tashlab qochishi.

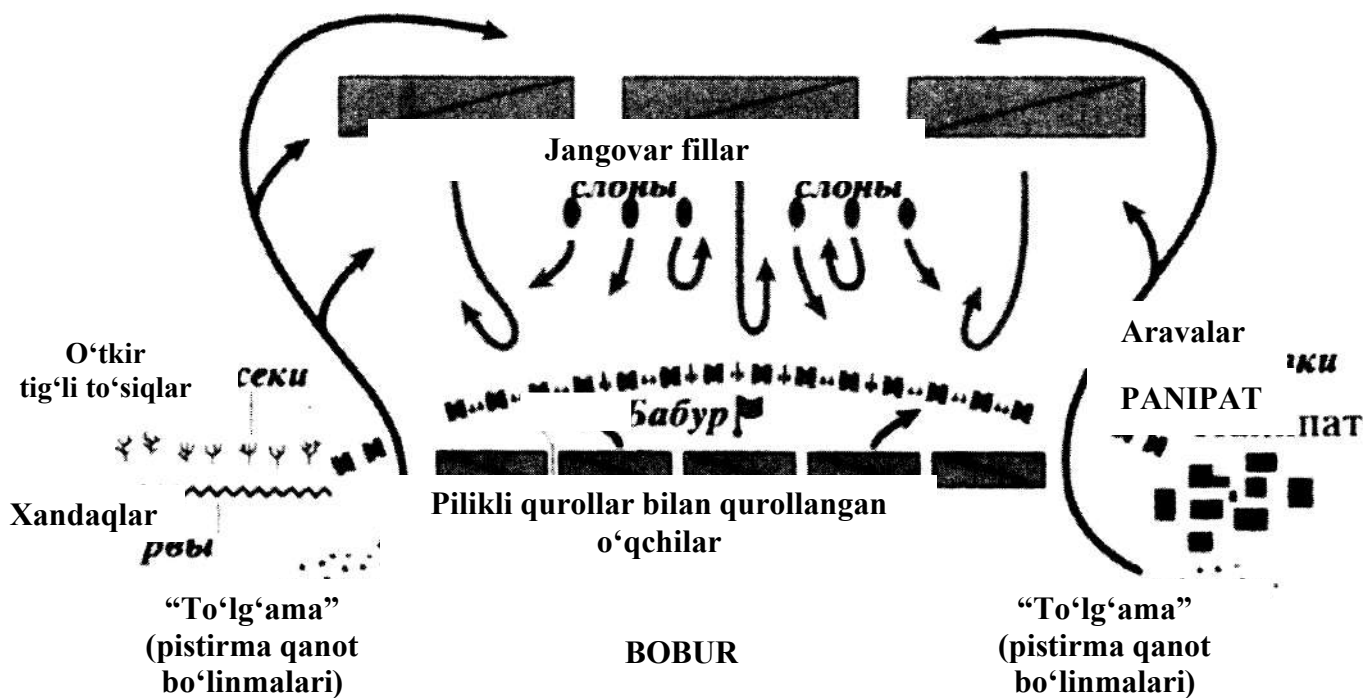
"...keyin evrulgan kishi ham kelib bizni tug'qa o'q qo'ya kirishtilar. Ilgaridin, keyindin zo'rladilar. Bizning elni tebrattilar. O'zbekning urushta bir uluq hunari ushbu to'lg'amadir, hech urushi to'lg'amasiz bo'lmas".

Masalan, bu usulni To'xtamishxon tomonidan 1391 yilda Qunduzcha va 1395 yilda Terek daryosi bo'yidagi janglarda Amir Temur qo'shiniga qarshi qo'llagan [3]. Bu ikki jangda ham Amir Temur qo'shini To'xtamishxonning "To'lg'amsi" natijasida mag'lubiyat arafasida bo'lgan va faqat Amir Temurning harbiy san'ati, qo'shinining intizomi va mukammal harbiy tuzilishi oxir-oqibatda g'alaba qozonishga olib keldi.

Bu usuldan Amir Temur ko'plab janglarda juda ustalik bilan foydalangan va qo'shinni jang oldidan dushmanni qanotlaridan o'rab olish bilan mag'lubiyatga uchratishni rejalashtirib, jangovar tartibga tizgan. Amir Temur harbiy san'at tarixida birinchi bo'lib, qo'shinni yetti qo'lga (qismga) bo'lib, qo'shin qanotlarini jang vaqtida dushman hujumidan himoya qilish va dushman kuchlarini yon tomonidan aylanib o'tib, unga ortdan zarba berish maqsadida tuzilgan otliq qism – qunbulni joriy etdi [4].

Ko'p yillik urushlar natijasida orttirilgan boy tajriba va egallangan mahorat tufayli Zahriddin Muhammad Bobur 1526 yilda shimoliy Hindiston o'lkasini hukumdori Ibrohim Lodiy bilan Panipat ostonasida bo'lgan jangda kam sonli qo'shini bilan g'alaba qozondi. Bu jangda Bobur 12 minglik qo'shinga, Ibrohim Lodiy esa 100 ming kishilik qo'shinga ega edi[6]. Tarixiy manbalarga ko'ra Panipat ostonasidagi jang taqdirini Bobur tomonidan artilleriya va to'siqlarni muvaffaqiyatli qo'llanishi hamda "To'lg'ama" taktik usuli bilan hindlar armiyasini ortiga bergan qaqshatqich zarbasi hal qilgan (2-rasm).

LODIY

2-rasm. 1526 yil 21 aprel Panipat ostonasidagi jang

Xulosa qilib aytganda, “To’lg’ama” taktik usuli o’zbek xalqining tarixiy merosidir, bu O’rta asr davrlarida Osiyo renessansi faqat ilm bilan chegaralanmasdan harbiy san’at sohasida ham eng yuqori rivojlanish pog’onasida bo’lganidan darak beradi. Yevropa davlatlarida oldinga surilgan harbiy san’at tamoyillari esa, Sharq mamlakatlarida, qolaversa Bobur armiyalarida oldindan mavjud bo’lgan jang san’ati usullarini o’zgacha ishlov berilgan ta’limotlari deb hisoblasak to’g’ri bo’lar edi. “To’lg’ama” taktik usulidan tashqari Amur Temur, Bobur, Shayboniyxon qo’shinlari tomonidan birinchilardan bo’lib qo’llangan “Chig’iriy” (xorovod), rejali chekinib raqibni pistirmaga olib kelish va boshqa taktik usullar sinchkovlik bilan o’rganishni talab qiladi.

O’R QK harbiy xizmatchilari harbiy ilmni egallashda nafaqat Yevropa qarashlaridan va ularni tajribasidan kelib chiqqan, taktik usullarni o’rganish bilan chegaralanib qolmasdan tarixdan bizga ma’lum bo’lgan jang usullarini va ularni elementlarini o’rganish hamda zamonaviy janglarda taktik usullarni mohiyatidan kelib chiqqan hola zamnoviy ko’rinishida tadbiq qila olishi kerak bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бобров, Л.А. Казахская тактика ведения боя в конном строю в конце XV–XVI веках / Л.А. Бобров // Война и оружие: Новые исследования и материалы. Труды Третьей международной научно-практической конференции 15-17 мая 2013 г. – СПб., – 2013. Ч. I. – С. 231-258.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – T.: “Yulduzcha”, 1990. – 368 b.
3. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. – T.: “O’zbekiston”, 1996. – 528 b.
4. Dadaboyev, H. Amir Temurning harbiy mahorati / H. Dadaboev. – T.: “Yozuvchi”, 1996. – 96 b.
5. Усманов, Ф.Х. История воин и военного искусства. Книга 1. Древний мир, средние века и новое время: учебник / Ф.Х. Усманов, М.М. Курганбеков, Ч.Д. Угай. – T.: “Талқин”, 2006. – 486 б.

USE OF MODERN METHODS IN THE TREATMENT OF CHRONIC WOUNDS

Abdusalomov Bexzod Alisher ugli¹

Tashkent Medical Academy

KEYWORDS

Collagen, "collost",
biomaterial, allogeneic
fibroblasts, human
fibroblasts as a skin
substitute, repair of
damaged tissues, chronic
wounds

ABSTRACT

The work is devoted to a review of the options for the use of collagen and materials based on collagen in medicine and the pharmaceutical industry. Tissue engineering is a medical science dealing with reproduction of biological tissues and organs. This area of medicine opens avenues for creation of organs and tissues using biomaterials and nanostructures to sustain their development, maintenance and function repair in a living organism. Among the many types of cells that can have a clinical effect, of particular interest are dermal fibroblasts, which are a heterogeneous population of mesenchymal cells and play a key role in the regulation of cell interactions and maintaining skin homeostasis. Currently, there are more than 60 modern cellular or tissue drugs for the treatment of wounds, which makes it difficult to choose an appropriate, safe and effective adjuvant therapy. Recent years have witnessed a major leap in 3D technology for reproduction of biological structures. Increasing attention is being paid towards controlled design and production of 2D–3D structures consisting of biological materials and viable cells, the procedure defined as bioproduction or bioprototyping. Skin substitutes obtained with the bioprototyping technology possess a wide range of medical applications, primarily to compensate for resident skin deficiency in wound healing.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10138507**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Department of General Surgery, Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

SURUNKAL YARALARNI DAVOLASHDA ZAMONAVIY USULLARNING QO'LLANISHI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Kollagen, kollost,
biomaterial, allojen
fibroblastlar, teri o'rnini
bosuvchi inson
fibroblastlari, shikastlangan
to'qimalarni tiklash,
surunkali yaralar

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Yarani davolash jarayonida kollagen biomaterialining roli bo'yicha jahon adabiyoti sharhi taqdim etiladi. To'qimalar muhandisligi tibbiyot fanining sohalaridan biri bo'lib, uning asosiy vazifasi to'qimalar va organlarning biologik ekvivalentlarini ko'paytirishdir. Klinik ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hujayralarning ko'p turlari orasida mezenxim hujayralarining geterogen populyatsiyasini ifodalovchi va hujayra o'zaro ta'sirini tartibga solish va teri gomeostazini saqlash jarayonlarida asosiy rol o'ynaydigan dermal fibroblastlar alohida qiziqish uyg'otadi. To'qimalar muhandisligining asosiy maqsadi to'qimalarning eng aniq tuzilishini sun'iy ravishda qayta tiklashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun hujayralar manbai (donori), sun'iy hujayradan tashqari matritsa va mikrobo'li bo'lishi kerak. Biologik tuzilmalarni 3D ishlab chiqarish texnologiyasi so'nggi yillarda katta yutuqlarga erishdi. Tadqiqotchilar biologik materiallar va yashovchan hujayralardan tashkil topgan 2D-3D tuzilmalarini boshqariladigan loyihalash va ishlab chiqarish imkonini beruvchi texnologiyaga alohida e'tibor berishni boshladilar. Bioprototiplash texnologiyasini qo'llash natijasida olingan teri o'rnini bosuvchi moddalar keng tibbiy dasturlarda qo'llanilishi mumkin, lekin birinchi navbatda yara yuzasida terining etishmasligini to'ldirish uchun.

Kirish. "To'qima muhandisligi" atamasining o'zi 1960 yilda to'qima hujayralarining boshqa turli materiallar bilan birgalikda keng qo'llanilishi tufayli ilmiy jamoatchilikka kiritilgan. Bu atama odatda biologiya va muhandislik chorrahasida joylashgan fanlararo fan sifatida tushunilgan bo'lib, uning vazifasi organlar faoliyatini almashtirish yoki yaxshilash uchun tirik to'qimalarni qayta tiklashdir [1, 2]. To'qimalar muhandisligining asosiy maqsadi to'qimalarning eng aniq tuzilishini sun'iy ravishda qayta tiklashdir. Ushbu muammoni hal qilish uchun hujayralar manbai (donori), sun'iy hujayradan tashqari matritsa (ECM) va o'sish omili bo'lishi kerak. Terining yangilanishi jarayonida tanada ildiz otishi mumkin bo'lgan biologik surrogat yaratish uchun hujayralar va ECM, shuningdek, hujayra terapiyasida ishlatilishi mumkin bo'lgan hujayra tuzilmalari qo'llaniladi [3]. Kollagen - bu tananing biriktiruvchi to'qimalarining asosini tashkil etuvchi va uning mustahkamligi va elastikligini ta'minlaydigan fibrillar oqsildir. Birlashtiruvchi to'qimalarda 1 dan 9% gacha kollagen mavjud. Kollagen skleroproteinlar deb ataladigan oqsillar sinfiga kiradi. Bu sinf oqsillarining o'ziga xos xususiyati ularning turli xil hayvonlar va odamlardagi filogenetik munosabatlaridir [4]. Kollagen molekulasida har uchinchi aminokislota glitsindir. Kollagen,

shuningdek, gidroksiprolin va oksilizin kabi boshqa oqsillarda uchramaydigan aminokislotalar bilan tavsiflanadi, ularning tarkibi kollagen molekulasi umumiy aminokislotalar tarkibining 23% ni tashkil qiladi [5]. Kollagen farmatsevtika va tibbiyot sanoatida keng qo'llaniladi. Uning asosida turli xil dozalash shakllari (yumshoq va suyuq), maxsus plasterlar va gubkalar (gemostatik kollagen shimgich, metiluratsilli kollagen shimgich, sanviritrinli kollagen shimgich va boshqalar), shuningdek, qon ketishini tez to'xtatish uchun turli xil vositalar ishlab chiqilgan. (mahalliy gemostaz vositalari), yaralar, kuyishlar, trofik yaralar, yotoq yaralari va turli xil kelib chiqadigan yumshoq to'qimalarning boshqa nuqsonlarini davolash uchun tibbiy mahsulotlar [6].

Yarani davolashning zamonaviy texnologiyalarini ko'rib chiqish. To'qimalarni muhandislik texnologiyasining bir qismi sifatida jelatin yoki agar kabi tabiiy polimerlar hujayralarni o'stirish uchun birinchi materiallardan biriga aylandi [7]. Hozirgi vaqtda "gidrogellar" (alginat, metilselüloz, agaroz, jelatin, fibrin, kollagen, Pluronik, tropoelastin, Matrigel, ipak fibroin va boshqalar) terining yangilanishi uchun potentsial biologik materiallar sifatida xizmat qilishi mumkin. Ularning hidrofilik funktsiyasi teridagi suvning kontsentratsiyasini ta'minlaydi. Shunday qilib, kollagen ko'pincha hujayra madaniyati uchun asos sifatida ishlatiladi, lekin u gialuron kislotasi kabi yara yuzalarini davolash uchun ishlatilishi mumkin. Shuningdek, yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar tabiiy suyak to'qimasidan olib tashlangan kichik oqsillarni (masalan, fibronektin va osteokalsin) to'qimalar muhandisligida qo'llash imkoniyatini ko'rsatdi [8]. Biomateriallarga qo'shimcha ravishda ba'zi sintetik materiallar to'qimachilik muhandisligida qo'llanilishi mumkin. Ushbu texnologiyalar "neo-teri"ni hosil qilish uchun hujayra materiallariga sintetik material qo'shish orqali tananing qayta tiklanish qobiliyatini oshirish maqsadida joriy qilinmoqda. Sintetik polimerlar bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, ularning tarkibi to'liq ma'lum va oldindan aytish mumkin. Ikkinchidan, ular immunitet reaksiyasini minimallashtirish maqsadida yaratilgan. Kollost biomateriali yara jarayonining 2-bosqichidan boshlab implantatsiya qilindi.

"Kollost" - bu butunlay saqlanib qolgan tuzilishga ega bo'lgan mahalliy qayta tiklanmagan sigir kollageniga asoslangan bioplastik material. Yassi yaralar va yarali nuqsonlarni yopish uchun membranalar ko'rinishidagi Kollost biomateriali ishlatilgan. Ultratovush bilan davolangan yaraga membrana qo'llanilgan, ilgari 15 daqiqa davomida issiq (38 ° C) steril sho'r suvda namlangan. Yara nuqsoni plantar yuzasida lokalizatsiya qilinganda, membrana 3-4 ta Tisorb 00 ligaturlari bilan mahkamlanadi. Manipulatsiya tugagandan so'ng, jel qoplamasi (Hydrosorb, Gelepran) qo'llaniladi [9].

"Kollost" yaralarni devitalizatsiyalangan to'qimalardan va yaralarning mikrobia ifloslanishidan tozalash jarayonini tezlashtirishga yordam beradi, shuningdek, ikkilamchi infektsiyani oldini oladi. "Kollost" ultratovush va bioplastik materialdan foydalanish yaralarning sitologik rasmini sezilarli darajada yaxshilaydi, bu reparativ jarayonlarning tezlashishiga va epitelizatsiya vaqtiga ta'sir qiladi. [10]. Fibroblastlar tananing asosiy sekretor hujayralaridan biri bo'lib, hujayradan tashqari matritsaning shakllanishida,

terining shikastlanishini tiklashda, keratinotsitlar va qon tomirlarining o'sishini rag'batlantirishda ishtirok etadi. To'qimalarda joylashishi va funksiyalariga ko'ra, fibroblastlar prokollagen, fibronektin, glikozaminoglikanlar, proelastin, nidogen, laminin, xondroitin-4-sulfat, tenassin ishlab chiqarishga qodir [11]. To'qimalar muhandisligi sohasidagi asosiy yutuqlardan biri zamonaviy yupqa to'qimalarning yaratilishi bo'lib, ular allaqachon o'tkir to'qimalar etishmovchiligi bo'lgan retsipyentlarga bir necha marta muvaffaqiyatli transplantatsiya qilingan. Biroq, qalinroq to'qimalarni (masalan, mushak yoki jigar to'qimasini) qayta tiklash yaratilgan hujayralar qatorlari ichida kislorod tarqalishini cheklash bilan murakkablashishi mumkin, bu esa tadqiqotchilarni sun'iy to'qima ichidagi tomirlarni taqlid qilishga majbur qiladi, bu esa texnologiyaning o'zini allaqachon murakkablashtiradi. So'nggi yillarda biologik tuzilmalar uchun 3D ishlab chiqarish texnologiyasida sezilarli yutuqlarga erishildi.

Tadqiqotchilar biologik materiallar va yashovchan hujayralardan tashkil topgan 2D-3D tuzilmalarini boshqariladigan loyihalash va ishlab chiqarish imkonini beruvchi texnologiyaga katta e'tibor berishni boshladilar. Bu jarayon bioishlab chiqarish yoki bioprototiplash deb ataladi. Ushbu texnologiyani yanada rivojlantirishdan asosiy maqsad 3D-printer va monitoring tizimini takomillashtirish, shuningdek, "bioink" deb nomlangan siyohga o'xshash suyuqlik yordamida organlar va to'qimalar ishlab chiqarishni nazorat qilishdan iborat [12,13].

Biologik modellashtirish apparati uchta sozlanishi burchakli harakat drayveri va bioink chiqaradigan tibbiy shpripsdan iborat. Organlar yoki to'qimalarni bioprototiplash uchun dastlabki ma'lumot raqamli uch o'lchovli model bo'lib, uni loyihalash uchun kompyuter tomografiyasi yoki magnit-rezonans tomografiya yordamida olingan ma'lumotlardan foydalanish mumkin. Bunday raqamli model surrogat materialning tuzilishiga aniqroq mos kelishiga yordam beradi [14].

Biroq, 3D biomodeling paydo bo'lishi bilan to'qima muhandisligining barcha afzalliklariga qaramay, hali ham tadqiqotchilar hal qilishlari kerak bo'lgan bir qator hal etilmagan muammolar mavjud edi. Bunday qiyinchiliklardan biri yangi to'qimalarning o'zida aniq ierarxiyani qayta tiklash edi. Shunday qilib, lazer yordamida bioprinting ixtirosi ushbu muammoning yechimi bo'ldi, chunki bu texnologiya turli xil hujayra tuzilmalarini birlashtirib, yuqori sifatli birikmalarni bosib chiqarish imkonini beradi.

Tajriba doirasida ushbu texnologiya yordamida qayta tiklangan teri ba'zi hayvonlarga joylashtirildi va yangi qoplama tabiiy hujayra tuzilmalarining xatti-harakatlariga taqlid qilish qobiliyatini tasdiqladi. Ushbu tadqiqot natijasida lazer yordamida bioprinting sun'iy terini yaratishning eng yaxshi usullaridan biri ekanligini isbotladi [15, 16]. Madaniy allogen fibroblastlarni transplantatsiya qilish yara jarayonining klinik ko'rsatkichlarini yaxshilaydi, an'anaviy davolash usullari bilan solishtirganda jarohatni davolash vaqtini o'rtacha 7-8 kunga qisqartiradi, bu esa davolanish vaqtini, o'limni va qurbonlar uchun xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Og'ir bemorlarga yordam ko'rsatishning hozirgi darajasi uchun in vitro madaniyatli allogen fibroblastlarni

transplantatsiya qilish eng maqbuldir. Dermal fibroblastlar mezenxima hujayralarining heterojen populyatsiyasi bo'lib, hujayra o'zaro ta'sirini tartibga solish va teri gomeostazini saqlash jarayonlarida asosiy rol o'ynaydi [17,18]. Yurak, o'pka, oshqozon-ichak trakti, mushaklar va boshqa organlarning biriktiruvchi to'qimalari tarkibida maxsus funktsiyalarni bajaradigan fibroblastlar mavjud. Dermal va teri hosilasi fibroblastlari o'rtasidagi gen ekspressiyasidagi farqlar ko'rsatildi. Turli anatomik joylardan olingan fibroblastlar to'qimalarga xos sitofiziologik farqlarga ega [19]. Yaralarning hujayra tuzilmalarini o'rganish, sorbent - Beta-Beta preparatini mahalliy qo'llash bilan alloksan diabeti bo'lgan eksperimental hayvonlarda reparativ jarayonlarning ijobiy dinamikasini ko'rsatadi. Bu angiogenez jarayonlarining yaxshilanishida, granulyatsiya to'qimalarining rivojlanishida va yara yuzalarining epitelizatsiyasida namoyon bo'ldi. Beta-Beta preparatining kalamushlarning yumshoq to'qimalarining yiringli-nekrotik yaralariga topikal ravishda qo'llanganda terapevtik reparativ ta'sirini o'rganish uchun alloksan diabetining eksperimental modeli yaratildi [20]. Bosilgan to'qimalar modellarini ko'chirib o'tkazishning muqobil usuli ham mavjud. Bu in vivo bioprinting bo'lib, unda uyali tuzilmalar to'g'ridan-to'g'ri qabul qiluvchining tanasi yuzasiga yoki ichiga bosiladi. Ushbu usul allaqachon bir qator eksperimental tadqiqotlarda, masalan, yara yoki kuyish yuzalarida, shuningdek, sichqonlarning bosh suyagi shikastlangan joylarda faol qo'llanilgan. Agar biz 3D bioprinterning yuqori tezligi va ruxsatiga erishsak, bu usul jarohatdan so'ng darhol qo'llanilishi va hatto yara yoki kuyish yuzalarini tiklash uchun tibbiy operatsiyalarning odatiy qismiga aylanishi mumkin. Shunday qilib, ushbu yondashuvning qiziqarli va istiqbolli yo'nalishi bioprinterlarni jarrohlik asboblari joriy etishdir [21].

Surunkali yaralarni davolash doimiy rivojlanayotgan sohadir. Haddan tashqari mexanik kuchlar, infeksiya, yallig'lanish, o'sish omillarini ishlab chiqarishni kamaytirish va, albatta, kollagen etishmasligi bilan bog'liq muammolar davolash natijalariga ta'sir qiladi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kollagen preparatlari bioaktivatorlar bo'lib, atrofdagi tabiiy to'qimalarga integratsiyalashgan holda o'zlarining to'qimalarining yangilanishiga yordam beradi. Ularning asosiy afzalliklari - yaraning biokimyoviy muhitini tartibga solish, kimyotaksis va angiogenezni rag'batlantirish. Ular tabiiy terining yupqa qatlamining xususiyatlariga ega, ammo teri transplantatsiyasini rad etishga hissa qo'shadigan begona hujayra elementlariga xos bo'lgan kamchiliklarga ega emas [22]. Uzoq muddatli davolanmaydigan yaralarni davolash muammosi ularning paydo bo'lishining turli xil sabablari va davolanishni tanlashdagi qiyinchiliklar tufayli tibbiyotdagi eng dolzarb muammolardan biridir. Maqolada jarohatni davolashning mumkin bo'lgan sabablarini o'rganish natijalari keltirilgan, ular orasida eng muhimlaridan biri fibroblastlarning sintetik funktsiyasini buzishdir. Shu bilan birga, ifodalangan sitokinlar va o'sish omillari spektrining o'zgarishi, shu jumladan yallig'lanishga qarshi sitokinlarning ekspressiyasining oshishi kuzatiladi. Bu omillar to'liq hujayradan tashqari matritsani shakllantirishning mumkin emasligiga olib keladi va shuning uchun fibroblast migratsiyasining mumkin emasligi, hujayralar differentsiatsiyasining buzilishi va jarohatlarning bitishi. Shunday qilib, uzoq

muddatli davolanmaydigan yaralar, ularning etiologiyasi va joylashuvidan qat'i nazar, stereotipik o'zgarishlar bilan tavsiflanadi [23]. Hozirgi vaqtda tibbiyotning jadal rivojlanayotgan yo'nalishi - regenerativ tibbiyot bo'lib, u madaniyatli inson hujayralaridan foydalangan holda uyali texnologiyalardan foydalanadi. Taklif etilayotgan innovatsion davolash usuli uyali mahsulot implantatsiyasidan keyin yarani to'liq yopishni o'z ichiga oladi. Natijada, tibbiy ko'riklarning chastotasi va davomiyligi sezilarli darajada qisqaradi, bemorning hayot sifati va ijtimoiy faolligi yaxshilanadi. 2000 yildan 2015 yilgacha klinik sinovlar davomida bunday davolanishni olgan kamida yuz nafar bemor takroriy tashrif buyurmagan. Ushbu usulni qo'llash bemorlarning kichik sohada mavjud bo'lgan ochiq yarasi asosiy kasallik uchun jarrohlik amaliyotini o'tkazishga imkon bermaydigan qismi uchun juda muhimdir. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, Sankt-Peterburgda yiliga kamida 2000 bemor trofik yaralarni davolashga muhtoj [24].

Xulosa. Shunday qilib, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kollagen o'z ichiga olgan kiyimlar diabetik oyoq sindromining neyropatik shakli bo'lgan bemorlarni kompleks davolashda samarali qo'llanilishi mumkin. Promograning ta'siri yara proteolitik fermentlarining faolligini kamaytirish qobiliyatiga asoslanadi, shu bilan oqsil tuzilmalari, birinchi navbatda kollagen lizisini oldini oladi. Tadqiqot natijalari shuni isbotladiki, qo'llanilayotgan to'qimalar ekvivalentlari uzoq muddat yaroqlilik muddatiga ega va ulardan foydalanish nisbatan oson bo'lib, bu ularni zamonaviy tibbiyot fanining ilg'or texnologiyalari qatoriga qo'yadi. Katta yara nuqsonlarini yopishning ijtimoiy ahamiyatga ega muammosini samarali hal qilish yo'lidagi yangi qadam to'g'ridan-to'g'ri hujayralararo o'zaro ta'sir jarayonlarini yanada o'rganish va konneksin oqsillarini davolash jarayoni holatining ko'rsatkichlari va patogenetik ta'sir maqsadlari sifatida tanlash bo'lishi mumkin. Yuqoridagi ma'lumotlarni hisobga olgan holda, diabetning asoratlari sifatida surunkali va boshqa yaralarni davolash hal qilinmagan va qo'shimcha o'rganishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher o'g'li, A. B., & Rafiqovich, Z. A. (2023). QANDLI DIABET ASORATLARIDA JIGAR PATOMORFOLOGIYASINI KOMPLEKS DAVOLASH. *Journal of Universal Science Research*, 1(4), 42-49.

2. Ergashev, U. Y., B. A. Abdusalomov, and A. R. Zohirov. "Eksperimental diabetik tavon sindromida hayotiy muhim a'zolarining morfologik o'zgarishlarini nazorat qilish." /Material of International scientific and practical conference "An integrated approach to the treatment of complications of diabetes", 2023.

3. Ergashev, U. Y., Mominov, A. T., Malikov, N. M., Yakubov, D. R., & Abdusalomov, B. A. (2023). MODERN APPROACH TO COMPLEX TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS.(LITERATURE REVIEW).

4. Ogli, A. B. A., & Rafiqovich, Z. A. (2023). THE MECHANISM OF ACTION OF THE GEL FORM OF COLLAGEN IN DIABETIC WOUNDS. *International Journal of Medical Sciences And Clinical Research*, 3(03), 96-103.

5. Yusufjanovich, E. U., Mamatkulovich, M. B., Fozilovich, M. S., & Rafiqovich, Z. A.

(2023). VOLUME OF OUTPATIENT AND POLYCLINIC SURGICAL CARE PROVIDED IN THE PRIMARY HEALTH CARE. Open Access Repository, 4(3), 171-186.

6. Наврузов, Б., Тешаев, О., Холов, Х., Убайдуллаев, З., & Ортикбоев, Ф. (2023). НЕДОСТАТОЧНОСТЬ СФИНКТЕРА ПРИ ОПЕРАЦИИ НА ЭКСТРАСФИНКТЕРНЫХ СВИЩЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ). Евразийский журнал медицинских и естественных наук, 3(4), 55-67.

7. Моминов, А. Т., Маликов, Н. М., Якубов, Д. Р., & Абдусаломов, Б. А. (2022). Проблемы обезболивания в амбулаторной хирургии. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 10, 81-89.

8. Ergashev, U. Y., et al. "Efficiency of Percutaneous Minimally Invasive Technologies in the Treatment of Patients with Obstructive Jaundice." (2022).

9. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Tohirovich, G. B. (2023). PRINCIPLES OF STUDYING LIVER MORPHOLOGY IN EXPERIMENTAL DIABETIC FOOT SYNDROME. World Bulletin of Public Health, 19, 63-65.

10. Эргашев, У. Ю., & Зохиоров, А. Р. (2023). ИЗУЧЕНИЕ ПАТОМОРФОЛОГИИ ПЕЧЕНИ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ СИНДРОМЕ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 27-31.

11. Yusufjanovich, E. U., Irisbaevich, M. G., Rafiqovich, Z. A., & Irsaliyevich, E. K. (2023). EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF SPLENECTOMY IN CHRONIC LEUKEMIAS. World Bulletin of Public Health, 19, 79-83.

12. Эргашев, У. Ю., & Зохиоров, А. Р. (2023). ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МАЛОИНВАЗИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ ПРИ МЕХАНИЧЕСКОЙ ЖЕЛТУХЕ И ПРИМЕНЕНИЕ АЛГОРИТМА. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 6-16.

13. Ergashev, Ulugbek Yusufjonovich, Adkhamjon Rafiqovich Zokhirov, and Khojimurod Irsaliyevich Ernazarov. "THE STUDY OF PATHOMORPHOLOGICAL DIAGNOSIS OF VITAL ORGANS AFTER MODERN TREATMENT OF DIABETIC FOOT SYNDROME." (2022).

14. Зохиоров, А. Р., Абдусаломов, Б. А., & Моминов, А. Т. (2022). Совершенствование комплексного лечения с учетом патофизиологических изменений гнойно-некротических поражений нижних конечностей при сахарном диабете.

15. Yusufjanovich, E. U., & Rafiqovich, Z. A. (2023). Treatment of purulent-necrotic lesions of the lower extremities with modern drugs. Conferencea, 88-94.

16. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Irsalievich, E. K. (2023). Assessment of the Process of Epithelialization After Complex Treatment of Diabetic Foot Syndrome. Texas Journal of Medical Science, 16, 19-23.

17. Rafiqovich, Z. A., Sobirjonovich, S. S., Faxriddinovich, F. F., & Ubaydullaxonovich, O. S. (2023). Experimental Treatment of Purulent-Necrotic Lesions of The Lower Extremities with New Generation Drugs. Texas Journal of Medical Science, 18, 30-38.

18. Zohirov, A., Anvarjonov, M., Abdugarimov, S., & Rahmonov, S. (2023). EVALUATION OF THE EFFICACY OF SCLEROTHERAPY IN VENOUS PATHOLOGY. Journal of

Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(1), 185-190.

19. Rafiqovich, Z. A., & Rustamovich, T. S. (2023). A Modern Approach to the Study and Analysis of Biochemical Parameters in Diabetic Foot Syndrome. *Texas Journal of Medical Science*, 19, 39-47.

20. Rafiqovich, Z. A., & Ogli, O. Q. A. (2023). PRINCIPLES OF SURGICAL TREATMENT OF TRACHEAL STENOSIS. *International Journal of Medical Sciences And Clinical Research*, 3(03), 104-110.

DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF PERIODONTITIS IN PREGNANT WOMEN WITH IRON DEFICIENCY ANEMIA

Sodiqova Shoira Amriddinovna¹

Shodiyev Shaxboz, Rabbimov Akmal, Ramazonov Anvar²

Samarkand State Medical University

KEYWORDS

Differential diagnosis, periodontitis, pregnant women, iron deficiency anemia, pregnancy, hormonal changes, inflammatory response, adverse pregnancy outcomes, preterm birth, low birth weight, preeclampsia, physiological changes

ABSTRACT

Periodontitis, a common inflammatory condition affecting the supporting structures of the teeth, has long been recognized as a significant health concern. In recent years, the relationship between periodontitis and systemic conditions has garnered increased attention, particularly in pregnant women with iron deficiency anemia. This article aims to delve into the intricate interplay between periodontitis and iron deficiency anemia during pregnancy, focusing on the differential diagnosis and its implications for both maternal and fetal health.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10138558**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Assistant of the Department of Therapeutic Dentistry, Samarkand State Medical University, Uzbekistan

² Student, Samarkand State Medical University, Uzbekistan

In the intricate tapestry of women's health, the intersection of periodontitis and iron deficiency anemia during pregnancy poses a unique and challenging landscape for clinicians and researchers alike. The amalgamation of these two seemingly distinct conditions unveils a complex interplay of physiological, hormonal, and immunological factors, demanding a nuanced understanding for accurate diagnosis and effective management. Pregnancy, a period marked by profound physiological changes, presents an intricate canvas where health considerations must be carefully orchestrated. One such consideration is the maternal oral health, an aspect often overshadowed by the myriad of concerns associated with gestation. Periodontitis, a prevalent inflammatory condition affecting the supporting structures of teeth, becomes especially pertinent in the context of pregnancy, as it has been linked to adverse pregnancy outcomes, including preterm birth and low birth weight. However, navigating the diagnosis of periodontitis in pregnant women takes a particularly intriguing turn when concomitant with iron deficiency anemia. The intricate web of connections between oral health and systemic conditions, coupled with the physiological alterations inherent in pregnancy, underscores the need for a comprehensive understanding of the differential diagnosis of periodontitis in the context of iron deficiency anemia during gestation.

Iron deficiency anemia, characterized by a reduction in the number of red blood cells due to insufficient iron, is a global health concern, particularly affecting pregnant women. The shared demographic prevalence of both iron deficiency anemia and periodontitis raises questions about potential correlations and overlapping symptoms, necessitating a careful examination to discern the root causes and establish targeted therapeutic interventions. This comprehensive exploration seeks to unravel the complexities surrounding the coexistence of periodontitis and iron deficiency anemia in pregnant women. By delving into the distinctive clinical manifestations, underlying pathophysiological mechanisms, and the interdependence of these conditions, this article aims to provide a roadmap for clinicians to navigate the differential diagnosis effectively. The journey begins with an exploration of the epidemiological landscape, shedding light on the prevalence of periodontitis and iron deficiency anemia in pregnant women globally. From there, we will embark on a detailed examination of the clinical presentation of both conditions, teasing out the overlapping symptoms that might confound diagnosis and complicate the clinician's decision-making process. As we journey deeper into the article, the focus will shift to the intricate interplay of hormones and immunological responses during pregnancy, unraveling the ways in which these physiological changes contribute to the manifestation and progression of periodontitis and iron deficiency anemia. Understanding these intricate connections is pivotal for clinicians striving to discern the primary drivers of symptoms and tailor interventions accordingly.

Periodontitis and iron deficiency anemia share a bidirectional relationship that complicates their diagnosis and management during pregnancy. Periodontal inflammation

has been proposed as a potential risk factor for anemia, while iron deficiency can contribute to the progression of periodontitis. The hormonal fluctuations, immune system modifications, and vascular changes during pregnancy create an environment conducive to both conditions. Understanding the interplay between these factors is crucial for effective diagnosis and intervention.

Physiological Changes in Pregnancy. Pregnancy induces significant alterations in the immune, endocrine, and cardiovascular systems to accommodate the developing fetus. Hormones such as progesterone and estrogen surge, impacting the response of gingival tissues to local irritants. These changes can lead to an exaggerated inflammatory response, making pregnant women more susceptible to periodontal diseases. Simultaneously, iron metabolism undergoes substantial modifications during pregnancy. The demand for iron increases to support the expanded blood volume and the needs of the developing fetus. Iron deficiency becomes a common concern, affecting not only systemic health but also potentially exacerbating periodontal conditions.

Periodontitis in Pregnancy: A Risk Factor for Adverse Outcomes. Research suggests that untreated periodontitis during pregnancy is associated with adverse outcomes, including preterm birth, low birth weight, and preeclampsia. The inflammatory mediators released during periodontal inflammation can trigger systemic responses that may jeopardize the delicate balance required for a healthy pregnancy. Early detection and management of periodontitis in pregnant women are, therefore, imperative.

Iron Deficiency Anemia: A Silent Culprit. Iron deficiency anemia is a prevalent nutritional disorder that, when coupled with pregnancy, can pose significant risks. Anemia negatively impacts the oxygen-carrying capacity of maternal blood, affecting both maternal and fetal well-being. The challenge lies in differentiating the symptoms of iron deficiency anemia from the common discomforts of pregnancy, such as fatigue and shortness of breath.

Clinical Presentation: Periodontitis versus Anemia. The clinical presentation of periodontitis and iron deficiency anemia often overlaps, creating a diagnostic challenge for healthcare providers. Gingival inflammation, bleeding on probing, and deepening of periodontal pockets are classic signs of periodontitis. However, these symptoms can be mistakenly attributed to hormonal changes during pregnancy, leading to delayed diagnosis. Conversely, the signs of iron deficiency anemia, such as fatigue, weakness, and pallor, may be misinterpreted as normal physiological changes during pregnancy. Recognizing the subtle differences in clinical presentation is crucial for accurate diagnosis and targeted intervention.

Diagnostic Dilemmas: Laboratory and Imaging Approaches. Laboratory investigations play a pivotal role in the differential diagnosis of periodontitis and iron deficiency anemia in pregnant women. Periodontal parameters, including probing depth, clinical attachment loss, and bleeding on probing, aid in the assessment of periodontal health. Additionally, complete blood count (CBC) and serum ferritin levels assist in identifying iron deficiency anemia. However, interpreting these results requires a nuanced

understanding of the physiological changes in pregnancy. Normal variations in blood parameters during gestation can complicate the identification of pathological conditions. Imaging techniques, such as dental radiographs and ultrasound, may provide additional insights, but their application in pregnant women requires careful consideration due to potential risks to the developing fetus.

Multidisciplinary Approach: Bridging the Gaps. The complex nature of the relationship between periodontitis and iron deficiency anemia necessitates a multidisciplinary approach for comprehensive care. Collaboration between obstetricians, periodontists, and hematologists is crucial to navigate the diagnostic challenges and tailor interventions to the unique needs of pregnant women.

Periodontal Treatment Modalities: Balancing Efficacy and Safety. The management of periodontitis in pregnant women requires a careful balance between the efficacy of treatment and the safety of the developing fetus. Non-surgical periodontal therapy, including scaling and root planing, is generally considered safe during pregnancy. However, the timing of these interventions and the choice of local anesthetics must be carefully considered to minimize potential risks. Adjunctive therapies, such as antimicrobial agents and host modulatory agents, may be recommended based on the severity of periodontal disease. Ensuring optimal oral hygiene practices and regular follow-ups are integral components of periodontal care during pregnancy.

Iron Supplementation Strategies: Navigating the Risks. Addressing iron deficiency anemia in pregnant women involves iron supplementation, but this intervention is not without potential risks. Iron supplementation has been associated with gastrointestinal side effects, and excessive iron levels can be harmful. Healthcare providers must carefully evaluate the individual needs of pregnant women, considering factors such as dietary intake, absorption capacity, and the severity of anemia. Educating pregnant women on the importance of a balanced diet rich in iron, coupled with appropriate supplementation, is essential for maintaining maternal and fetal well-being. Regular monitoring of hemoglobin levels and iron parameters helps tailor supplementation regimens to the evolving needs of the pregnancy.

Preventive Strategies: A Holistic Approach. Preventing the onset and progression of periodontitis and iron deficiency anemia in pregnant women requires a holistic approach that extends beyond the clinic. Antenatal education programs should emphasize the importance of oral health and nutrition, providing pregnant women with the knowledge and tools to maintain a healthy lifestyle. Promoting regular dental check-ups and screenings for anemia during prenatal visits can facilitate early detection and intervention. Integrating oral health and nutritional assessments into routine prenatal care enhances the overall health outcomes for both the mother and the developing fetus.

Conclusion

The intricate interplay between periodontitis and iron deficiency anemia in pregnant women underscores the importance of a comprehensive and multidisciplinary approach to

healthcare. Navigating the diagnostic challenges requires a nuanced understanding of the physiological changes during pregnancy and a vigilant assessment of clinical and laboratory parameters. Effective management involves a delicate balance between periodontal interventions and iron supplementation, with a focus on optimizing maternal and fetal outcomes. Educating healthcare providers, pregnant women, and the broader community on preventive strategies is pivotal for promoting holistic maternal health during this transformative period. By unraveling the complexities of the differential diagnosis of periodontitis in pregnant women with iron deficiency anemia, we can pave the way for personalized and targeted interventions that ensure the well-being of both mother and child.

References:

1. Silness, J., & Løe, H. (1964). Periodontal Disease in Pregnancy II. Correlation between Oral Hygiene and Periodontal Condition. *Acta Odontologica Scandinavica*, 22(1), 121-135.
2. Offenbacher, S., Lieff, S., Boggess, K. A., Murtha, A. P., Madianos, P. N., Champagne, C. M., ... & Beck, J. D. (2001). Maternal periodontitis and prematurity. Part I: Obstetric outcome of prematurity and growth restriction. *Annals of Periodontology*, 6(1), 164-174.
3. Milman, N., & Taylor, C. (2011). Iron status in pregnant women and women of reproductive age in Europe. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 94(6), 1570S-1576S.
4. American Academy of Periodontology. (2015). Parameter on periodontal maintenance. *Journal of Periodontology*, 86(11 Suppl), S224-S226.
5. Milman, N. (2013). Iron and pregnancy—A delicate balance. *Annals of Hematology*, 92(5), 521-528
6. Raxmonova, B., Xaydarova, D., & Sadikova, S. (2023). TREATMENT OF FRACTURES OF THE UPPER AND LOWER HEAD IN ELDERLY PATIENTS USING THE IMMOBILIZATION METHOD IMPACT ON PERIODONTAL TISSUE. *Science and innovation*, 2(D10), 194-198..
7. Amriddinova, S. S., Javokhir, T., Sanjar, A., & Shokhjakhan, K. (2022). Diseases of the Mucous Membrane of the Oral Cavity and Modern Methods of Treatment. *Eurasian Medical Research Periodical*, 13, 176-179.

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

THE ROLE OF MORAL CONCEPTS IN THE UPBRINGING OF THE YOUNG GENERATION

Iskandarova Nilufar Toxirovna¹

Samarkand State Institute of Foreign Languages

KEYWORDS

Education, morality,
manners, spiritual
education, education,
parents, spiritual heritage,
virtue

ABSTRACT

The article talks about the incomparable role of moral concepts in the upbringing of the young generation, the role of educational institutions, family, and parents in the formation of moral concepts in children. The views on the means and methods of moral education of the young generation are explained.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10204915**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Teacher of the Department of English Language Theory and Literature, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan (iskandarovanilufar78@gmail.com)

YOSH AVLOD TARBIYASIDA AXLOQIY TUSHUNCHALARNING O'RNI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Tarbiya, axloq, odob, ma'naviy tarbiya, ta'lim, ota-ona, manaviy meros, qadryat

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Maqolada yosh avlodni tarbiyalashda axloqiy tushunchalarni o'ri beqiyosligi haqida, bolalarda axloqiy tushunchalarni shakllantirishda ta'lim muassasalari na oila, ota onaning o'ri xususida so'z yuritilgan. Yosh avlodni axloqiy jixatdan tarbiyalash vositalari, usullari haqidagi qarashlar izohlab berilgan.

KIRISH. Ma'lumki jamiyat turli davrda shu zamondagi moddiy va axloqiy hayotga muvofiq tarzda rivojlanib boradi. Ammo, insoniyat avlodan-avlodga o'tib kelayotgan xalq san'atini, urf-odatlarini, an'analarini, bu bebaho takrorlanmas boylikni avaylab asradik. Bu boylik shaxs rivojida g'oyat muhim ahamiyat kasb etdi. Bolalar bu boylikdan bahramand bo'lishib, yoshlikdan undagi hayotiy va axloqiy pand-nasihatlarni o'zlashtirib, saqlab, kelgusi avlodlarga qoldirdilar.

Ming yillar davomida odamlar o'z faoliyatlari jarayonida bolalarni va o'smirlarni turli xil mehnatga jalb etish, hamda ularda odamlar bilan birgalikda harakat qilish ko'nikmasini qaror toptirish va rivojlantirish, bolalarda mustaqil harakat qilish, ko'zlangan shaxsiy maqsadini amalga oshirishga intilish tuyg'usini o'stirishi zarurligini angladilar. Bu sohada ko'rsatgan faoliyatlari natijasida bolalar aqli, tanasi rivojlandi, ular shaxs sifatida o'zlari uchun zarur va foydali mehnatini tanlab, ajratib olishni o'rgandilar, ularda o'z-o'zini tarbiyalash insoniyat sivilizatsiyasi rivojida birdan-bir shart bo'ladi.

ASOSIY QISM. Maktabgacha ta'lim yoshining o'ziga xos tomoni shundaki, bu yoshda bolalar ham axloqiy tushunchalarni so'z bilan aniq ta'riflab beraolmaydilar, uni boshqa shunga o'xshash voqealar bilan solishtira olmaydilar. Ammo bolalar maktabgacha ta'lim muassasalarida to'g'ri tashkil etilgan pedagogik jarayon axloqiy voqealarning umumiy ma'nosini anglab olishga yordam beradi. Agar bolalar boshqalarda yaxshi xulq namunalarini ko'rsatar, o'zlari ham ularga o'xshashga harakat qiladilar. Bolalarda kattalar bilan muloqot jarayonida xulq-atvorning dastlabki tajribalari shakllanadi. Muloqotga bo'lgan extiyoj muhim ijtimoiy extiyoj bo'lib, katta yoshli kishi bu ijtimoiy extiyojni qondiruvchi manba hisoblanadi. Muloqot mazmuni pedagogik jihatdan qimmatli bo'lishi kerak, shunda u bolaga zarur axloqiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy sifatlarni tarbiyalashning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat: xulq-atvor ma'daniyati, bolalar va kattalar o'rtasida insoniy munosabatlarni tarbiyalash (ijtimoiy turmushning eng sodda qoidalarini bajarish; xayrixoxlik, yaqin kishilarga g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lish va hokazo); jamoatchilikni tarbiyalash; ta'lim-tarbiya ishiga bola shaxsini hurmat qilgan holda yondashish; axloqiy tarbiya ishini hayot va zamon bilan bog'lab olib borish; bolalarning faolligi; oila, maktabgacha ta'lim muassasasi hamda, kattalar tarbiyaviy ta'sirining birligi;

boladagi ijobiy sifatlarga tayanish ayniqsa muhimdir.

Pedagog bu barcha vazifalarni o'zaro bog'lik holda amalga oshira borib, bolaning his tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi va ularda axloqiy sifatlardan tarbiyalaydi, ayrim axloqiy fazilatlar va bolalarga tushunarli bo'lgan ijtimoiy turmush hodisalari haqida to'g'ri tasavvurlarni shakllantiradi, asta-sekin baholash va bir-biriga baho berish qobiliyatini rivojlantiradi.

Yangi kishini tarbiyalash g'oyat murakkab jarayon, shunday ekan, o'rta qo'yilgan tarbiya talablariga amal qiladigan kishilargina odobli, axloqli hisoblanadi.

Axloqiy normalarning hayotiy ko'rinishi, amaliy ifodasi kishilarning o'zaro munosabatlarida aks etadi. Chinakam insoniy fazilatlarga ega bo'lgan yoshlarni mukammal tarbiyalash har bir tarbiyachining asosiy vazifasidir.

Maktabgacha yoshidagi bolalarning axloqiy-ma'naviy jihatdan kamol topishida quyidagi asosiy ma'naviy mezonlarini amalga oshirish zarur:

- Bolalarni xalqimizning boy ma'naviy va madaniy merosi, tarixiy obidalarimizni qalban his eta olishga o'rgatish.
- Muqaddas Islom dinimizning asosiy mazmuni va mohiyati nimaga qaratilganligi, uning bola tarbiyasidagi o'rnini tarbiyachi ota-onalar, mahalla o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish.
- Oila tarbiyasi borasida ota-onaning tutgan o'rne, vazifalari va burchlari haqida keng qamrovli tushuntirish ishlarini olib borish.
- Bola ma'naviyatini shakllantirish va rivojlantirishda mahallaning ahamiyati va uning o'rne xususida davra suhbatlari, mahallada fuqarolar yig'inlari orqali tushuntirish ishlarini olib borish lozim.

Bolalarni ijtimoiy hayot voqea-hodisalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar to'g'risidagi eng oddiy bilimlarni egallab olishlari ularda dastlabki axloqiy burch hissini tarbiyalab borishga xizmat qiladi.

Maktabgacha tarbiya yoshining o'ziga xos tomoni shundaki, bu yoshda bolalar ham axloqiy tushuncha yoki burch hissini so'z bilan aniq ta'riflab bera olmaydilar, uni boshqa shunga o'xshash voqealar bilan solishtira olmaydilar. Ammo bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidagi to'g'ri tashkil etilgan pedagogik jarayon axloqiy voqealarning umumiy ma'nosini anglab olishga yordam beradi. Agar bolalarga boshqalar yaxshi xulq namunalarini ko'rsatsalar, bolalar ham ularga o'xshashga harakat qiladilar.

Bolalarda kattalar bilan muloqot jarayonida xulq-atvorning dastlabki tajribalari shakllanadi. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj muhim ijtimoiy ehtiyoj bo'lib, katta yoshli kishi bu ijtimoiy ehtiyojni qondiruvchi manba hisoblanadi. Muloqot mazmuni pedagogik jihatdan qimmatli bo'lishi kerak, shunda u bolaga zarur axloqiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagida burch hissini tarbiyalashning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat: xulq atvor ma'daniyati, bolalar va kattalar o'rtasida insoniy munosabatlarni tarbiyalash (ijtimoiy turmushning eng sodda qoidalarini bajarish; xayrihohlik, yaqin kishilarga g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lish va hokazo); jamoatchilikni tarbiyalash; ta'lim tarbiya ishiga bola

shaxsini hurmat qilgan holda yondashish; axloqiy tarbiya ishini hayot va zamon bilan bog'lab olib borish; bolalarning faolligi; oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti hamda kattalar tarbiyaviy ta'sirining birligi; boladagi ijobiy sifatlarga tayanish ayniqsa muhimdir.

Kichik yoshdan boshlab bolada birga qayg'urish, boshqa kishilarning g'am va quvonchlariga sherik bo'lish kunikmalarini shakllantirish muhimdir. Badiiy qahramonlar xulq-atvorini, o'zining xulq atvorini va tengdoshlarining xulq atvorini to'g'ri baholashga o'rgatish lozim. Turli millat bolalari va kattalarni yoqtirish, ularga xayrihohlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash; insonparvarlik xis-tuyg'ulari va munosabatlarining namoyon bo'lishiga, ularning ijtimoiy yo'nalganligiga erishish zarur.

Bolalarda mashg'ulotlardagi faoliyat jarayonida vujudga keladigan turli vaziyatlarni baholashdan foydalanib topshiriqlarni ishtiyoq bilan bajarish, tengdoshlariga yaxshi munosabatda bo'lish zarurligi to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirish maktabgacha yoshdagi bolani ta'lim sifatiga ham, uni axloqiy tarbiyalashga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagog topshiriqqa e'tiborsiz munosabatning mumkin bo'lgan oqibatlarini ko'rsatadi, qiyinchilikni bartaraf etish, o'rtog'iga yordam berish uchun qanday yo'l tutish kerakligi haqida maslahat beradi. Agar bunda u bolaga hurmat bilan qarasa, ijobiy-emotsional holatni saqlasa, bolalarda shug'ullanish istagi, qiyinchiliklarni yengish ko'nikmasi, umumiy ishda ishtirok etishga bo'lgan intilish rivojlanadi.

XULOSA. Tushuntirishni uzoq davom etadigan pand-nasihatga aylantirib yubormaslik kerak, chunki har safar konkret vaziyat baholanadi va pedagogning shu bilan bog'liq bir nechta so'zi uning bola bergan javobga, uning qilgan ishiga munosabatini ishonchli tarzda ko'rsatib berishi mumkin. Tarbiyachining bunday bahosi asta-sekin bolalarning bahosiga aylanadi, ular qanday xatti-harakatlarga erishish, qaysilaridan voz kechishni o'zlashtirib olishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy tarbiyalash yuzasidan olib boriladigan ishlar ta'lim-tarbiya oldiga qo'yilgan vazifalarga muvofiq ravishda takomillashtirilishi lozim. Maktabgacha yoshda shakllanadigan axloqiy his-tuygular, xulq-atvor odatlari va tasavvurlar butun bolalar faoliyatiga va ular o'rtasidagi, bolalar bilan kattalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar kompleksiga hal etuvchi ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarda faoliyatda barqarorlik va maqsadga intilishni; mustaqil o'ynay olish, kattalarni topshiriqlarini ishtiyoq bilan bajarishni, tirishqoqlikni namoyon etishni, vujudga keladigan qiyinchiliklarni mustaqil bartaraf etishga urinishni, mashg'ulotlarda, mehnatda faol qatnashishni rivojlantirish zarur ekanligi shakl shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov Y., Nurmatova O. Pedagogika fanidan o'quv qo'llanma Toshkent -2014
2. Mavlonova .R, To'rayeva .O, Xoliqberdiyev .K Pedagogika Toshkent- 2011
3. Turabova, S. K. (2021). The relationship between the development of innovative thinking and argumentative competence. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 297-300.

4. İlk va maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. –T.: 2018.
5. R.J. Ishmuhamedov va boshq. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.T.: "Nihol" nashriyoti, 2016.
6. Maxbuba Baxranovna , R. 2022. BOSHLANG'ICH TA'LIM MATEMATIKA DARSLARIDA QADRIYATLAR ORQALI O'QUVCHILARNI MA'NAVIY TARBIYALASH. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*. 3, 2 (Feb. 2022), 130-135.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi:www.uzedu.uz

TREATMENT OF PATIENTS USING MODERN COLLAGEN PREPARATIONS

Abdusalomov Bekhzod Alisher ugli¹

Tashkent Medical Academy

KEYWORDS

wound infection, wound healing, collagen, probiotics, alpha-interferon

ABSTRACT

The results of treatment of 60 patients with purulent ulcers of various origin and localization were analyzed using a collagen sponge with Bacillus subtilis, alfalfa extract and α -interferon bacteria. The effectiveness of the treatment was evaluated by clinical, histological, cytological and bacteriological methods. The use of this method made it possible to speed up the healing of the wound and reduce the time of treatment in the hospital.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10204940**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Assistant of Department of General Surgery No. 2, Tashkent Medical Academy

ZAMONAVIY KOLLAGEN PREPARATLARI YORDAMIDA BEMORLARNI DAVOLASH

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

yara infeksiyasi, yarani davolash, kollagen, probiyotiklar, alfa-interferon

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Bacillus subtilis, beda ekstrakti va a-interferon bakteriyasi bo'lgan kollagen shimgich yordamida, kelib chiqishi va lokalizatsiyasi xar hil bo'lgan yiringli yaralari bor 60-nafar bemorni davolash natijalari tahlil qilindi. Davolashning samaradorligi klinik, gistologik, sitologik va bakteriologik usullar bilan baholandi. Ushbu usuldan foydalanish jarohatni davolashni tezlashtirish va shifoxonada davolanish vaqtini qisqartirish imkonini berdi.

Kirish. Yiringli jarrohlikning zamonaviy tamoyillari yaraning bosqichiga qarab jarohatga ishlov berishning differensial ishlatilishini taklif qiladi. So'nggi o'n yilliklarda bu nuqtai nazardan kollagen 1-7 asosidagi biologik preparatlar tobora ko'proq foydalanilmoqda. Yaradagi kollagen va uning parchalanish mahsulotlari trombositlar agregatsiyasi va trombositlardan kelib chiqadigan o'sish omilini ishlab chiqarishni faollashtirishda katta rol o'ynaydi, bu esa fibroblastlarning ko'payishini kuchaytiradi; sitokinlarni ishlab chiqaruvchi neyetrofillar va makrofaglarning xemotaksisi - fibroblast o'sish omillari va kollagen sintezi (interleykin-1, o'sma nekrozi omili va boshqalar); fibroblast proliferatsiyasi. Ekzogen kollagenning reparativ funksiyasini preparatlar tarkibiga dorivor regeneratsiya stimulyatorlarini (metiluratsil, honsurid, sitoxrom C, dengiz itshumurt yog'i va boshqalar) qo'shish orqali kuchaytirish mumkin. Biz bakteriya Bacillus subtilis, beda o'ti ekstrakti va inson leykotsit interferonini o'z ichiga olgan kollagen qoplamalarining yiringli yaraga ta'sirini o'rgandik. Zamonaviy ilm-fanning fundamental tadqiqotlari ko'plab probiyotiklarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish imkonini berdi, ularning asosini tirik mikroblar kulturalari (Baktisporin, Biosporin, Bactisubtil va boshqalar) tashkil etadi. Yiringli yaralarni davolashda ulardan foydalanish sabablari bor. Beda o'ti ekstraktining moddasi va unga asoslangan preparatlar yallig'lanishga qarshi, antioksidant, anabolik, antibakterial va immunomodulyar ta'sirga ega. Ko'pgina tadqiqotchilar inson leykotsit interferonining (ainterferon) yarani davolovchi va antibakterial ta'sirini qayd etadilar.

Material va tekshirish usullari: Asosiy guruhga davolashda kollagen qoplamalari qo'llanilgan 60 bemor kiradi. Kollagen gubkalar yiringli yaraning bo'shlig'iga yoki yara yuzasiga joylashtirildi: yara jarayonining birinchi bosqichida - Bacillus subtilis bakteriyalarini o'z ichiga olgan qoplamalar, ikkinchisida - beda ekstrakti va interferon. Gubkalar biodegradatsiyaning kuchayishi bilan o'zgartirildi. Proteolitik fermentlar, antiseptiklar va polietilen glikol asosidagi malhamlar yordamida an'anaviy davolanishni olgan 60 bemor nazorat guruhini tashkil etdi. Ushbu guruhlarda umumiy dori terapiyasi bir

xil edi. Bemorlarning asosiy va nazorat guruhlarida davolash imkoniyatlarini taqsimlash stratifikatsiyalangan randomizatsiya yordamida amalga oshirildi. Yiringli yaralar 40 nafar bemorda (33%) travmadan keyin, 51 nafarida (43%) yumshoq to'qimalarning yiringli yallig'lanish kasalliklarini jarrohlik yo'li bilan davolash natijasida, 16 nafarida (13%) operatsiyadan keyingi yara yiringlashidan keyin, 13 nafarida (11%) - natijada diabetes mellitusda trofik buzilishlar yoki surunkali venoz etishmovchilik. Bemorlarning yoshi 16 yoshdan 74 yoshgacha bo'lgan. Yiringli yaralari bo'lgan bemorlarni davolash natijalari klinik ko'rinishning dinamikasi (yiringli-yallig'lanish jarayonining umumiy va mahalliy belgilari), laboratoriya parametrlari, bakteriologik, morfologik va sitologik tadqiqotlar ma'lumotlari asosida baholandi. Biz mahalliy davolash samaradorligini yaralarning vizual xususiyatlariga qarab baholadik (yaraning oqishi tabiati va miqdori, yaradagi to'qimalarning holati, yallig'lanishning mavjudligi va og'irligi), kiyinish paytida va dam olish paytida yara sohasidagi og'riqning og'irligi.

Natijalar: Asosiy guruhdagi bemorlarda perifokal yallig'lanish hodisalari 3-4 kunlarda pasayib ketdi va yara eksudati miqdori sezilarli darajada kamaydi, bu seroz yiringli xususiyatga ega bo'ldi (1-jadval). Nazorat guruhidagi bemorlarda tegishli holat faqat 5-7 kunlarda kuzatilgan. Kollagen qoplamalari yaxshi drenaj ta'sirini ta'minladi, ko'p hollarda kiyinish og'riqsiz amalga oshirildi, chunki ularni yaradan olib tashlashning hojati yo'q edi. Nazorat guruhida, malhamdan foydalanganda, ko'plab bemorlar yaraga yopishgan bog'lamni kuzatdilar. Doka kiyimlarini olib tashlash to'qimalarning shikastlanishi va kuchli og'riq bilan birga keldi, bu kiyinishdan oldin analgetiklarni kiritishni talab qildi va protsedurani murakkablashtirdi. Kollagen qoplamalarini qo'llashda nojo'ya ta'sirlar 5% hollarda qayd etilgan. Bular asosan jarohat hududida qisqa muddatli yonish va qichishish holatlari edi. Nazorat guruhida nojo'ya ta'sirlar 10% ga yetdi va toshma va qichishish bilan namoyon bo'ldi. Mahalliy davolash samaradorligini klinik baholash kompleksi quyidagi parametrlarni o'z ichiga oladi: yara yuzasi hajmini kamaytirish, yarani yiringli-nekrotik oqimdan tozalash, granulyatsiya paydo bo'lishi va marginal epitelizatsiya boshlanishi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, yarani tozalash va yara jarayonini tavsiflovchi barcha parametrlarda ikkinchi bosqichning boshlanishi nazorat guruhiga qaraganda kollagen qoplamalaridan foydalanganda tezroq sodir bo'lgan (2-jadval).

Jarohatni bitish darajasi (WHR) foiz sifatida L. N. Popova (1942) usuli bo'yicha aniqlangan:

$$WHR = \frac{(S - S_n) \times 100}{S \times t}$$

bu yerda, S - oldingi o'lchovdagi yara maydonining qiymati;

Sn – joriy maydon qiymati;

t - o'lchovlar orasidagi kunlar soni

1-jadval

Yiringli yaralari bo'lgan bemorlarda yara oqishi miqdori va tabiatining dinamikasi

Chiqarish turi	Asosiy guruh		Nazorat guruhi	
	1 kun	3-4 kun	1 kun	3-4 kun
Yaraning oqishi miqdori				
Yo'q	-	-	-	-
Zaif	6	16	5	7
O'rtacha	20	39	19	31
Ko'p	34	5	36	22
Yaraning oqishi xarakteri				
Yiringli	54	17	55	43
Seroz-yiringli	6	40	5	17
seroz	-	3	-	-

2-jadval

Bemorlarning asosiy va nazorat guruhlarida yiringli yaralarni davolash dinamikasi

Guruhlar	O'tkir yiringli jarayon (flegmona va boshqalar)		Surunkali yaralar (trofik yaralar)	
	Asosiy	Nazorat	Asosiy	Nazorat
Bemorlar soni	54	55	6	5
Kiyinish chastotasi	Har 2-4 kunda 1 marta	Har kuni	Har 3-5 kunda 1 marta	Har 2 kunda 1 marta
Yarani tozalash (24 soat)	4.8±0.2*	5.6±0.2*	7.8±0.7**	10.4±1**
Granulyatsiya va epitelizatsiya boshlanishi (kunlar)	5.9±0.9*	7.3±0.8*	11.5±1.1**	15.2±1.3**
Subyektiv hislar (bemorlar soni)				
Og'riq	0	18	1	2
Yonayotgan	3	4	0	0
	0	1	0	1

Qichishish				
Davolashning davomiyligi (kunlar)	11.3±0.3*	13.6±0.4*	19.2±0.6**	22.6±0.5**

Eslatma: * va ** - asosiy va nazorat guruhlarining tegishli ko'rsatkichlari o'rtasidagi statistik jihatdan muhim farqlar (p <0,05)

Asosiy guruhda jarohatni davolash tezligi $7,4 \pm 0,6$, nazorat guruhida - kuniga $5,9 \pm 0,4\%$. Asosiy guruhda davolanish muddati $11,3 \pm 0,3$ kunni, nazorat guruhida esa $13,6 \pm 0,4$ kunni tashkil etdi. O'rtacha, asosiy guruhda davolanish muddati 2 kunga qisqaroq edi. Bakteriologik tadqiqot shuni ko'rsatdiki, asosiy va nazorat guruhidagi bemorlarda yiringli jarayonning asosiy qo'zg'atuvchisi stafilokokklar, kamroq - gramm-manfiy flora. Yara jarayonining ikkinchi bosqichida, asosan, bemorlarning nazorat guruhida ikkilamchi yara infeksiyasi kuzatildi. Stafilokokklar, Pseudomonas aeruginosa, Proteus va boshqalar monokulturada ham, assotsiatsiyada ham ekilgan. Asosiy guruhdagi bemorlarning 75 foizida va nazorat guruhidagi bemorlarning 10 foizida bakterial kontaminatsiyaning progressiv pasayishi qayd etilgan. Nazorat guruhidagi bemorlarning ko'pchiligida mikrobial kontaminatsiya uzoq vaqt davomida yuqori darajada saqlanib qoldi va beshinchi kunga kelib 1-g to'qimalarga 105-mikroorganizmni tashkil etdi. Bemorlarning asosiy guruhida davolashning 5-kunida yaradagi mikroorganizmlar soni 1-g to'qimaga 103 tani tashkil etgan, 20,0% bemorlarda esa ularning o'sishi kuzatilmagan (3-jadval). Birinchi bosqichda yarada 1-g to'qima uchun 104-105 miqdorida (birinchi 7-10 kun) Bacillus subtilis bakteriyalari aniqlangan.

3-jadval

Yiringli yaralardagi mikroorganizmlar sonining dinamikasi

Davolashning davomiyligi	1 g to'qimalarda mikroorganizmlar soni	
	Asosiy guruh	Nazorat guruhi
1 kun	$4.1 \pm 0.8 \times 10^7$	$3.8 \pm 1.0 \times 10^7$
5 kun	$2.9 \pm 0.4 \times 10^{3*}$	$2.3 \pm 0.7 \times 10^{5*}$
10 kun	O'sish yo'q	$1.6 \pm 0.3 \times 10^3$

* - ko'rsatkichlar orasidagi statistik jihatdan muhim farqlar (p <0,01)

Birinchi kuni olingan preparatlarni morfologik o'rganish shuni ko'rsatdiki, yaraning pastki qismida shishgan to'qimalar va leykotsitlar (asosan neyetrofillar) va mikroorganizmlarning aniq infiltratsiyasi aniqlangan. Gemo-limfostaz ko'rinishidagi mikrosirkulyatsiyaning buzilishi, endotelial hujayralarning shishishi va to'qimalarning shishishi qayd etilgan. Yog 'hujayralarining ayrim guruhlarining nobud bo'lishi va ularning makrofaglar tomonidan rezorbsiyasi kuzatiladi.

To'rtinchi kuni asosiy guruhdagi bemorlarda yarani o'rab turgan to'qimalarda leykotsitlar sonining kamayishi, makrofaglar sonining ko'payishi, yosh fibroblastlar aniqlangan va yetuk fibroblastlar miqdori ortgan. Yallig'lanish o'zgarishlari (qon tomir

o'tkazuvchanligining oshishi, shish, leykotsitlar infiltratsiyasi) bemorlarning nazorat guruhiga qaraganda kamroq aniqlangan. Fibroblastlar bilan granulyatsiya to'qimalarining orollari paydo bo'lib, ular asta-sekin yara nuqsonini to'ldirdi. Sakkizinchi kunga kelib, fibroblastlar sonining yanada ko'payishi va granulyatsiya to'qimalarining pishib yetishi, mikrosirkulyatsiya tizimining normallasishi - qon tomirlarining o'tkazuvchanligi va leykotsitlar bilan devorlarning infiltratsiyasi kamaydi. 12-kunga kelib, granulyatsiya to'qimalarining yetukligi o'sib bordi, marginal epitelizatsiya qayd etildi va biriktiruvchi to'qimalarni qayta qurishda ishtirok etadigan fibroblastlarning tarkibi oshdi.

4-jadval

Yaralarning sitologik xususiyatlarining dinamikasi

Sitogramma turi	Asosiy guruh			Nazorat guruhi		
	1 kun	4 kun	8 kun	1 kun	4 kun	8 kun
Nekrotik	28			27	2	
Degenerativ yallig'lanish	2	1		3	20	1
Yallig'lanish		27			7	9
Yallig'lanishni qayta tiklash		2	3		1	15
Qayta tiklanadigan			27			5

Nazorat guruhida to'rtinchi kuni gemo-limfostaz, bazal membranalarning bo'shashishi va mikrotromblarning shakllanishi shaklida mikrosirkulyatsiya buzilishlari davom etdi. Fibroblastlarning tabaqalashtirilgan shakllari kam sonli, yosh fibroblastlar ustunlik qiladi. Granulyatsiya to'qimalarining orollari faqat sakkizinchi kuni aniqlanadi. 12-kunga kelib, aksariyat hollarda yallig'lanish reaksiyasi keyingi fibroz va epitelizatsiya bilan davom etadi. Surtma olishni tekshirish asosiy guruhdagi 30 nafar va nazorat guruhidagi 30 nafar bemorda baholandi (4-jadval). Birinchi kunda ikkala guruhdagi bemorlarning sitogrammasi ko'p sonli neytrofil leykotsitlar, mikroorganizmlar va nekrotik detritlar bilan ifodalanadi. To'rtinchi kuni asosiy guruhdagi bemorlarning surtmada neytrofil leykotsitlar, limfotsitlar, yagona eozinofillar va fagotsitlangan mikroob hujayralari bo'lgan makrofaglarning kichik miqdori topilgan. Yosh fibroblastlar ko'p miqdorda paydo bo'ladi. Sakkizinchi kuni sitogrammada mikroob hujayralari topilmaydi. Profibroblastlar va fibroblastlar ustunlik qiladi, granulyatsiya to'qimalarining faol o'sishi qayd etiladi. Hujayra tarkibi, shuningdek, makrofaglar, bitta fagotsitar leykotsitlar, endotelial hujayralar va epiteliya hujayralari bilan ifodalanadi. To'rtinchi kuni nazorat guruhidagi bemorlarning smearlari va barmoq izlarida ko'p miqdordagi mikroorganizmlar va neytrofil leykotsitlar mavjud. Makrofaglar asosiy guruhga qaraganda kamroq tarqalgan. Yagona profibroblastlar

paydo bo'ladi. Sakkizinchi kuni sitogramma hali ham mikroob hujayralari va ko'plab fagotsitik leykotsitlarni o'z ichiga oladi. Asosiy guruhdagi bemorlarning smearlari va barmoq izlariga qaraganda biriktiruvchi to'qima hujayralari sezilarli darajada kamroq.

Xulosa. Shunday qilib, o'rganilgan kombinatsiyalangan kollagen qoplamalari mahalliy davolashning an'anaviy usullariga nisbatan quyidagi afzalliklarga ega ekanligi aniqlandi:

- yaralarni yiringli va nekrotik massalardan tozalash vaqtini 2-3 kunga tezlashtirish;
- granulyatsiya to'qimalarining rivojlanishini yanada samarali rag'batlantirish;
- kamroq nojo'ya reaksiyalarga ega va bemorlar tomonidan yaxshi munosabat qilinadi;
- kiyinish materialining sarfini kamaytirish;
- regeneratsiya va epitelizatsiyaga faol ta'sir ko'rsatadigan, davolash vaqtini qisqartiradigan kollagen qoplamalari yara yuzasini katta maydonlar bilan autodermoplastikaga tayyorlash uchun samarali ishlatilishi mumkin;
- kollagen preparatlaridan foydalanish oson, ulardan foydalanish kasalxonada ham, ambulatoriya sharoitida ham amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher o'g'li, A. B., & Rafiqovich, Z. A. (2023). QANDLI DIABET ASORATLARIDA JIGAR PATOMORFOLOGIYASINI KOMPLEKS DAVOLASH. *Journal of Universal Science Research*, 1(4), 42-49.
2. Yusufjanovich, E. U., & Rafiqovich, Z. A. (2023). EVALUATION OF THE LIPID PEROXIDASE INDEX IN DIABETIC COMPLICATIONS. *Conferencea*, 68-73.
3. Ergashev, U. Y., Mominov, A. T., Malikov, N. M., Yakubov, D. R., & Abdusalomov, B. A. (2023). MODERN APPROACH TO COMPLEX TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS.(LITERATURE REVIEW).
4. Ogli, A. B. A., & Rafiqovich, Z. A. (2023). THE MECHANISM OF ACTION OF THE GEL FORM OF COLLAGEN IN DIABETIC WOUNDS. *International Journal of Medical Sciences And Clinical Research*, 3(03), 96-103.
5. Yusufjanovich, E. U., Mamatkulovich, M. B., Fozilovich, M. S., & Rafiqovich, Z. A. (2023). VOLUME OF OUTPATIENT AND POLYCLINIC SURGICAL CARE PROVIDED IN THE PRIMARY HEALTH CARE. *Open Access Repository*, 4(3), 171-186.
6. Ergashev, U., & Zohirov, A. (2023). STUDYING THE EFFICACY OF MODERN SCLEROTHERAPY IN VASCULAR SURGERY. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 2(1), 211-217.
7. Моминов, А. Т., Маликов, Н. М., Якубов, Д. Р., & Абдусаломов, Б. А. (2022). Проблемы обезболивания в амбулаторной хирургии. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 81-89.
8. Ergashev, U. Y., et al. "Efficiency of Percutaneous Minimally Invasive Technologies in the Treatment of Patients with Obstructive Jaundice." (2022).
9. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Tohirovich, G. B. (2023). PRINCIPLES OF

STUDYING LIVER MORPHOLOGY IN EXPERIMENTAL DIABETIC FOOT SYNDROME. World Bulletin of Public Health, 19, 63-65.

10. Эргашев, У. Ю., & Зохилов, А. Р. (2023). ИЗУЧЕНИЕ ПАТОМОРФОЛОГИИ ПЕЧЕНИ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ СИНДРОМЕ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 27-31.

11. Yusufjanovich, E. U., Irisbaevich, M. G., Rafiqovich, Z. A., & Irsaliyevich, E. K. (2023). EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF SPLENECTOMY IN CHRONIC LEUKEMIAS. World Bulletin of Public Health, 19, 79-83.

12. Эргашев, У. Ю., & Зохилов, А. Р. (2023). ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МАЛОИНВАЗИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ ПРИ МЕХАНИЧЕСКОЙ ЖЕЛТУХЕ И ПРИМЕНЕНИЕ АЛГОРИТМА. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 6-16.

13. Ergashev, Ulugbek Yusufjonovich, Adkhamjon Rafiqovich Zokhirov, and Khojimurod Irsaliyevich Ernazarov. "THE STUDY OF PATHOMORPHOLOGICAL DIAGNOSIS OF VITAL ORGANS AFTER MODERN TREATMENT OF DIABETIC FOOT SYNDROME." (2022).

14. Зохилов, А. Р., Абдусаломов, Б. А., & Моминов, А. Т. (2022). Совершенствование комплексного лечения с учетом патофизиологических изменений гнойно-некротических поражений нижних конечностей при сахарном диабете.

15. Yusufjanovich, E. U., & Rafiqovich, Z. A. (2023). Treatment of purulent-necrotic lesions of the lower extremities with modern drugs. Conferencea, 88-94.

16. Yusufjanovich, E. U., Rafiqovich, Z. A., & Irsaliyevich, E. K. (2023). Assessment of the Process of Epithelialization After Complex Treatment of Diabetic Foot Syndrome. Texas Journal of Medical Science, 16, 19-23.

17. Rafiqovich, Z. A., Sobirjonovich, S. S., Faxriddinovich, F. F., & Ubaydullaxonovich, O. S. (2023). Experimental Treatment of Purulent-Necrotic Lesions of The Lower Extremities with New Generation Drugs. Texas Journal of Medical Science, 18, 30-38.

18. Zohirov, A., Anvarjonov, M., Abdugarimov, S., & Rahmonov, S. (2023). EVALUATION OF THE EFFICACY OF SCLEROTHERAPY IN VENOUS PATHOLOGY. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(1), 185-190.

19. Rafiqovich, Z. A., & Rustamovich, T. S. (2023). A Modern Approach to the Study and Analysis of Biochemical Parameters in Diabetic Foot Syndrome. Texas Journal of Medical Science, 19, 39-47.

20. Rafiqovich, Z. A., & Ogli, O. Q. A. (2023). PRINCIPLES OF SURGICAL TREATMENT OF TRACHEAL STENOSIS. International Journal of Medical Sciences And Clinical Research, 3(03), 104-110.

21. Ergashev, U., & Zohirov, A. (2023). COURSE AND PRINCIPLES OF TREATMENT OF ACUTE APPENDICITIS IN PREGNANCY. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(1), 218-225.

22. Атаходжаева, Ф. А., Сохибова, Г. К., Эргашев, У. Ю., & Зохилов, А. Р. (2023, February). ВЛИЯНИЯ ВИТАМИНА Д НА ТАКТИКУ ВЕДЕНИЯ ЖЕНЩИН С МИОМОЙ

МАТКОЙ. In E Conference Zone (pp. 35-41).

23. Эрнazarов, Х., Зохилов, А., Эргашев, У. Ю., & Исраилов, Р. (2022). ПАТОМОРФОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТИНА ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ ОРГАНОВ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ.

24. Ergashev, U. Y., Mustafakulov, G. I., Mominov, A. T., Yakubov, D. R., Zohirov, A. R., & Ernazarov, X. I. (2022). Effective of Simultaneous Surgeries in Chronic Immune Thrombocytopenia.

25. Ergashev, U. Y., Zokhirov, A. R., & Minavarkhujaev, R. R. (2023). The study of pathological physiology of indicators of endogenous intoxication in purulent-necrotic lesions of the lower extremities.

26. Ergashev, U. Y., Zokhirov, A. R., & Minavarkhujaev, R. R. (2022). Determination of changes in the lipid peroxidase index in purulent-necrotic lesions of the lower extremities.

27. Ergashev, U. Y., Mustafakulov, G. I., Muminov, A. T., Minavarkhujaev, R. R., Yakubov, D. R., Ernazarov Kh, I., & Zohirov, A. R. (2021). The role of minimally invasive technologies in the treatment of liver cavities. *Frontiers in Bioscience-Landmark*, 8, 82-89.

28. Rafiqovich, Z. A. (2023, February). IMPROVING THE DETECTION OF MORPHOLOGICAL CHANGES IN PURULENT WOUNDS. In E Conference Zone (pp. 51-57).

29. Rafiqovich, Z. A. (2023). CONTROL OF INDICATORS OF ENDOTOXICOSIS IN DIABETIC FOOT SYNDROME. *Conferencea*, 83-90.

46. Rafiqovich, Z. A. (2023). STUDY OF THE EFFECT OF LIPID PEROXIDASE ANALYSIS ON THE BODY IN DIABETIC FOOT SYNDROME. *Conferencea*, 76-82.

30. Rafiqovich, Z. A. (2023). MONITORING OF THE REGENERATION PROCESS IN PURULENT-NECROTIC PROCESSES OF THE LOWER EXTREMITIES. *Conferencea*, 189-194.

31. Rafiqovich, Z. A. (2023). OBSERVATION OF BIOCHEMICAL RESULTS IN EXPERIMENTAL DIABETIC FOOT SYNDROME. *Conferencea*, 181-188.

32. Зохилов, А. Р. (2023). ОБОСНОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ЭПИТЕЛИЗАЦИИ И РЕГЕНЕРАЦИИ ПРИ ГНОЙНО-НЕКРОТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ НИЖНИХ КОНЕЧНОСТЕЙ ПРИ САХАРНОМ ДИАБЕТЕ. *Conferencea*, 174-180.

DOES ALTRUISTIC CALLING REDUCE PERCEIVED STRESS: EVIDENCE FROM CHINA

Xuanwei Cui¹

Zhejiang University of Finance and Economics

KEYWORDS

Altruistic Calling, Perceived Stress, Social support theory

ABSTRACT

Even though there has been much discussion about the relationship between altruistic calling and perceived stress, empirical research studies on the subject are scarce. By drawing on Social Support Theory, the current study aims to examine the impact of altruistic calling on perceived stress. The research design was a non-experimental quantitative design using a survey methodology. Data were collected from 94 students in three universities in the eastern region of China. The findings indicated that altruistic calling did not predict perceived stress, $\beta = .08$, $t(92) = 1.26$, $p = .21$. To conclude, the current study might play a key role in providing the groundwork for future research on the effects of altruistic calling on stress perception.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10204962**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Economic School, Zhejiang University of Finance and Economics, Hangzhou, Zhejiang Province, China

ALTRUISTIK CHAQIRIQ QABUL QILINGAN STRESSNI KAMAYTIRADIMI: XITOYDAN DALILLAR

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

altruistik chaqiruv, sezilgan stress, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash nazariyasi

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Garchi altruistik chaqiruv va idrok etilgan stress o'rtasidagi bog'liqlik haqida ko'p bahs-munozaralar bo'lgan bo'lsa ham, bu mavzu bo'yicha empirik tadqiqotlar kam. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash nazariyasiga asoslanib, ushbu tadqiqot altruistik chaqiruvning idrok etilgan stressga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot loyihasi tadqiqot metodologiyasidan foydalangan holda eksperimental bo'lmagan miqdoriy dizayn edi. Ma'lumotlar Xitoyning sharqiy mintaqasidagi uchta universitetning 94 talabasidan to'plangan. Topilmalar shuni ko'rsatdiki, altruistik chaqiruv sezilgan stressni bashorat qilmagan, $b = .08$, $t(92) = 1.26$, $p = .21$. Xulosa qilish uchun, hozirgi tadqiqot altruistik chaqiruvning stressni idrok etishga ta'siri bo'yicha kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos yaratishda muhim rol o'ynashi mumkin.

INTRODUCTION

In recent years, there has been a dramatic proliferation of research concerned with the reliability of altruism (Cucciniello et al., 2022; Xi et al., 2022; Zare et al., 2023). One of the most fruitful areas of altruism research has focused on Altruistic Calling. Altruistic Calling refers to the exhibited purposeful behaviors of a leader to influence and improve the lives of others by means of service (Barbuto Jr. & Gottfredson, 2016; Peterson et al., 2017). Prior literature has examined the antecedent factors of Altruistic Calling from the angle of organizational behavior, such as emotional intelligence and trust (Barbuto Jr. et al., 2014; Du Plessis & Nel., 2015). Nevertheless, a substantial body of research has invariably focused on the consequences of Altruistic Calling (Petersen et al., 2017; Prakasch & Ghayas, 2019; Sahawneh & Benuto, 2018). For instance, the study conducted by Krog and Govender (2015) suggested that Altruistic Calling would be positively related to perceived empowerment among 257 employees in a fleet management organization. Likewise, employees' engagement in firms would increase under the leadership of executives who showed them altruism (Khan et al., 2020). Further, according to Rashid et al. (2019) and Rashid et al. (2019), Altruistic Calling was strongly related to organizational citizenship behaviors among employees in the workplace. However, few studies have reported the effects of Altruistic Calling on Perceived Stress.

Perceived Stress, a psychological term, has recently come into research focus and is being investigated in social studies (Huh et al., 2021; Teles et al., 2020). Perceived Stress refers to the subjective perception and evaluation of stress that is evoked by internal or external stimuli for an individual (Cohen et al., 1983). The extant research on perceived stress has shown that several psychologically related variables serve as antecedent factors

affecting Perceived Stress, such as ethnic identity (Espinosa et al., 2018), decision-making competence (Geisler & Allwood, 2018), burnout (Janko & Smeds, 2019; Makara-Studzinska et al., 2021), and cultural intelligence (Tabuse & Otsuka, 2023). Notwithstanding, most of the extant research on perceived stress has been conducted to empirically and theoretically examine the impact of Perceived Stress on its outcome variables (Gong et al., 2021; Peng et al., 2022). For instance, researchers have noted the role of perceived stress can result in depressive symptoms and psychological distress in educational settings in China and Portugal (Teles et al., 2020; Wang et al., 2021; Zhang Dong, et al., 2022; Zhang, Zou, et al., 2021). According to Liu et al. (2022), Chinese college students have been noticed to have a short-form video application addiction because they tend to be more prone to experience self-attrition and seek self-compensation under stress. Given that a growing number of professors in Portuguese universities have been required to perform more teaching and administrative duties, they would experience a stress response, such as emotional distress and burnout syndrome (Teles et al., 2020). Likewise, because the COVID-19 pandemic posed a threat to the physical and mental health of general populations, the study conducted by Yan et al. (2021) revealed that perceived stress was associated with emotional distress among participants in China.

Even though there is much discussion on altruistic calling and perceived stress in the literature, there is a paucity of data-based published research studies on the relationship between altruistic calling and perceived stress. To address this gap in the literature, the current study aims to examine the influence of altruism calling on perceived stress. The research question that guides the current study is: Does altruistic calling predict perceived stress among university students in the eastern part of China?

The researcher postulates that university students in China are likely to experience perceived stress when their professors exhibit purposeful behaviors to influence and improve their lives through service. The researcher provides the following rationale or theoretical reasoning for this proposition. According to Social Support Theory, “the importance of the role of perceived support suggests the need to consider both the interpersonal and the intrapersonal contexts in which supportive provisions become available”(Sarason et al., 1990). As far as the interpersonal context is concerned, students are likely to feel psychologically empowered to respond to issues in their lives when they observe their professors’ supporting and caring responses in the interpersonal environment. Regarding the intrapersonal setting, individuals might develop coping and resilience mechanisms that may help them deal more effectively with challenging and stressful circumstances when they perceive and engage with the supportive and care-giving relationships they are having with their professors. For instance, the study conducted by Szkody et al. (2020) found that the social support given to students would negatively moderated the relationship between students’ worry about COVID-19 and their psychological health. Likewise, the study conducted by McLean et al.(2022)suggested that first-year students with higher levels of social support reported lower levels of stress. The

researcher thus proposes the following hypothesis:

H1: Altruistic calling positively predicts perceived stress.

METHOD

Population and Sample

The research design was a non-experimental quantitative design using survey methodology. A convenient sampling sample method was utilized. The population for the current study was university students in the eastern part of China. Data were collected from 94 students in three universities in the eastern part of China. Based on the expected medium effect size of .15, power of .80, and a significance level of $\alpha = .05$ (Cohen, 1992), a sample size of 94 is sufficient to conduct a simple regression analysis for the current study.

Measure

The researcher created Chinese versions of measures for Altruistic Calling and Perceived Stress by following Brislin’s (1980) translation-back-translation procedure. To measure altruistic calling, one sub-scale of the Chinese version of the Servant Leadership Scale developed by Barbuto and Wheeler (2006), the Altruistic Calling Scale, was employed. The Altruistic Calling scale has three items. The Altruistic Calling Scale utilizes a 5-point Likert scale ranging from 1 = strongly disagree to 5 = strongly agree. The score of the Altruistic Calling Scale is computed by summing responses across items and ranges from 3 to 15. The mean or average score of the Altruistic Calling Scale is calculated by dividing the score of the Altruistic Calling Scale by three, which is the number of items of the Altruistic Calling Scale. Previous research showed that the Altruistic Calling Scale had acceptable validity and reliability. For the current study, the Cronbach’s alpha for the Altruistic Calling Scale was .89, indicating a high degree of internal consistency among the items on the scale (Yockey, 2018, p. 106). The means of the individual items ranged from 2.96 to 3.11, with a mean on the total scale of 8.82 ($SD = 2.03$). The mean and standard deviation of the items of the Altruistic Calling Scale are provided in Table 1.

Table 1

Reliability Statistics for the Altruistic Calling Scale

Variable	Dimensio n	Ite m	Mea n	Std.Deviatio n	N	Cronbach’s Alpha
Altruistic Calling	-	AL1	3.11	1.01	9 4	.64
		AL2	2.76	0.77	9 4	
		AL3	2.96	0.87	9 4	
Scale Statistics: Mean = 8.82 Variance = 4.13, Std. Deviation = 2.03, N of items = 3						

To measure perceived stress, the Perceived Stress Scale developed by Cohen et al. (1983), was employed. The Perceived Stress Scale has 14 items. The Perceived Stress Scale utilizes a 5-point Likert scale ranging from 1 = strongly disagree to 5 = strongly agree. The score of the Perceived Stress Scale is computed by summing responses across items and ranges from 14 to 70. The mean or average score of the Perceived Stress Scale is calculated by dividing the score of the Perceived Stress Scale by 14, which is the number of items of the Perceived Stress Scale. Previous research showed that the Perceived Stress Scale had acceptable validity and reliability. For the current study, the Cronbach’s alpha for the Perceived Stress scale was .89, indicating a good degree of internal consistency among the items on the scale (Yockey, 2018, p. 106). The means of the individual items ranged from 3.71 to 4.07, with a mean on the total scale of 54.19 ($SD = 5.84$). Overall, the participants’ responses on the scale indicated that they possessed a high degree of Perceived Stress. The mean and standard deviation of the items of the Perceived Stress Scale are provided in Table 2.

Table 2

Reliability Statistics for the Perceived Stress Scale

Variable	Dimension	Item	Mean	Std.Deviation	N	Cronbach’s Alpha
Perceived Stress	-	PS1	3.47	1.02	94	.69
		PS2	3.71	0.96	94	
		PS3	3.85	0.96	94	
		PS4	4.02	0.90	94	
		PS5	3.80	0.97	94	
		PS6	4.07	0.93	94	
		PS7	4.07	0.86	94	
		PS8	3.93	0.92	94	
		PS9	3.89	0.96	94	
		PS10	4.06	0.88	94	
		PS11	3.80	0.96	94	
		PS12	3.96	0.97	94	
		PS13	3.83	0.93	94	
		PS14	3.72	0.93	94	

Scale Statistics:

Mean = 54.19, Variance = 34.07, Std. Deviation = 5.84, N of items = 14

RESULTS

Table 3 displays the valid observations for the demographic variables: Gender, Age, Level of Education, and Field of Study. In regard to the frequency for each category of age, students who took part in the current study were 49(52.1%) males and 45(47.9%). With regard to the frequency for each category of age, 53(56.4%) students were between 18-20

years old, 24(25.5%) students were between 21-23 years old, and 17(18.1%) students who were between 24-26 years in the current study.

With regard to the frequency for each category of level of education, 69(69.1%) students from undergraduate schools and 29(30.9%) students from graduate schools participated in the current study.

In regard to the frequency for each category of Field of study, 23(24.5%) students studied in the field of Economics and Management, 33 students studied in the field of Culture, Art, and Humanity, and 38(40.4%) students studied in the field of Science and Technology.

Table 3

Frequencies for Demographic Variable: Gender, Age Group, Level of Education, and Field of Study

		Frequen cy	Percent	Valid Percent	Cumulativ e Percent
Gender	Male	49	52.1	52.1	52.1
	Female	45	47.9	47.9	100
	Total	94	100	100	
Age Group	18-20 years old	53	56.4	56.4	56.4
	21-23 years old	24	25.5	25.5	81.9
	24-26 years old	17	18.1	18.1	100
	Total	94	100	100	
Level of Educati on	Undergraduate School	65	69.1	69.1	69.1
	Graduate School	29	30.9	30.9	100
	Total	94	100	100	
Field of Study	EM	31	33.0	33.0	33.0
	CAH	12	12.8	12.8	45.7
	ST	51	54.3	54.3	100
	Total	94	100	100	

Note. EM = Economics and Management; CAH = Culture, Art, and Humanity, ST = Science and Technology.

Table 4 presents the sample size (N), minimum and maximum, standard deviation, skewness, and kurtosis for the three items of the Altruistic Calling Scale. The means for each of the items on the scale ranged from 2.96 to 3.11. Because the skewness statistics of items of the Altruistic Calling Scale were between 0.87 and 1.01, which is less than two (West et al., 1995); and the kurtosis statistic of each item is between -0.44 and 0.57, which is less than seven (West et al., 1995), the data in the sample can be considered to have a normal distribution in the current study.

Table 4

Descriptive Statistics for the Items of the Altruistic Calling Scale

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis		
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic
AC1	94	1	5	3.11	1.01	0.10	0.25	-0.44	0.49
AC2	94	1	5	2.76	0.77	0.31	0.25	0.57	0.49
AC3	94	1	5	2.96	0.87	0.18	0.25	-0.43	0.49
Valid N	94								

Note. AC = Altruism Calling.

Table 5 presents the sample size (N), minimum and maximum, standard deviation, skewness, and kurtosis for the three items of the Perceived Stress Scale. The means for each of the items on the scale ranged from 3.71 to 4.07. Because the skewness statistics of items of the Perceived Stress Scale were between -0.81 and -0.18, which is less than two (West et al., 1995); and the kurtosis statistic of each item is between -0.76 and 0.21, which is less than seven (West et al., 1995), the data in the sample can be considered to have a normal distribution in the current study.

Table 5

Descriptive Statistics for the Items of the Perceived Stress Scale

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Skewness	Std. Error	Kurtosis	Std. Error
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic
PS1	94	1	5	3.47	1.02	-0.56	0.25	0.07	0.49
PS2	94	1	5	3.71	0.96	-0.52	0.25	0.05	0.49
PS3	94	1	5	3.85	0.96	-0.59	0.25	-0.19	0.49
PS4	94	2	5	4.02	0.90	-0.58	0.25	-0.50	0.49
PS5	94	2	5	3.80	0.97	-0.45	0.25	-0.71	0.49
PS6	94	1	5	4.07	0.93	-0.81	0.25	0.21	0.49
PS7	94	2	5	4.07	0.86	-0.46	0.25	-0.76	0.49
PS8	94	2	5	3.93	0.92	-0.45	0.25	-0.67	0.49
PS9	94	1	5	3.89	0.96	-0.77	0.25	0.45	0.49
PS10	94	1	5	4.06	0.88	-0.81	0.25	0.59	0.49
PS11	94	2	5	3.80	0.96	-0.18	0.25	-1.02	0.49
PS12	94	1	5	3.96	0.97	-0.78	0.25	0.04	0.49
PS13	94	1	5	3.83	0.93	-0.38	0.25	-0.36	0.49
PS14	94	1	5	3.72	0.93	-0.23	0.25	-0.43	0.49
Valid	94								
N									

Note. PS = Perceived Stress.

Table 6 displays the results of two independent samples t-tests. The results showed that there was not a statistically significant difference in Altruistic Calling scores between male students and female students. Male students ($M = 2.90, SD = 0.65$) had the same score of Altruistic Calling as female students ($M = 2.98, SD = 0.71$), $t(92) = 0.52, p = .06, d = .04$. The results also showed that there was not a statistically significant difference in Perceived Stress scores between male students and female students. Male students ($M = 3.81, SD = 0.45$) had the same score of Perceived Stress as female students ($M = 3.94, SD = 0.37$), $t(93) = 1.47, p = .14, d = .30$.

Table 6

Results of the Independent-Samples t Tests with Altruistic Calling and Perceived Stress as the Dependent Variables

	Gender	N	Mean	Std. Deviation	df	t	p	d
AC	Male	49	2.90	.65	92	.52	.06	.04
	Female	45	2.98	.71				
PS	Male	49	3.81	.45	92	1.47	.14	.30
	Female	45	3.94	.37				

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

Table 7 displays the results of two independent samples t-tests. The results showed that there was not a statistically significant difference in Altruistic Calling scores between students from undergraduate schools and those from from graduate schools. Students from undergraduate schools ($M = 2.97, SD = .71$) had the same scores of Altruistic Calling as those from graduate schools ($M = 2.87, SD = .61$), $t(92) = 0.63, p = .53, d = .03$.

As shown in Table 8, there was not a statistically significant difference in Perceived Stress scores between students from undergraduate schools and those from graduate schools. Students from undergraduate schools ($M = 3.84, SD = .44$) had the same score of Perceived Stress as those from graduate schools ($M = 3.93, SD = .35$), $t(92) = 1.05, p = .30, d = .05$.

Table 7

Results of the Independent-Samples t Tests with Altruistic Calling and Perceived Stress as the Dependent Variables

	Level of Education	N	Me an	Std. Deviation	t	df	p	d
A C	Undergraduate School	65	2.9 7	.71	0.6 3	92	.53	.03
	Graduate School	29	2.8 7	.61				
PS	Undergraduate School	65	3.8 4	.44	1.0 5	92	.30	.05
	Graduate School	29	3.9 3	.35				

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

Table 8 and Table 9 display the results of the one-way between-subjects ANOVA. The results showed that the Altruistic Calling scores did not vary based on the age groups, $F(2, 91) = 0.71, p = .50, \eta^2 = .02$. The results also showed that the Perceived Stress scores did not

vary based on the age groups, $F(2, 91) = 0.81, p = .45, \eta^2 = .02$.

Table 8

Descriptives for Altruistic Calling and Perceived Stress

	Age Group	N	Mean	Std. Deviation
AC	18-20 years old	53	3.01	0.70
	21-23 years old	24	2.83	0.51
	24-26 years old	17	2.86	0.80
	Total	94	2.94	0.68
PS	18-20 years old	53	3.84	0.43
	21-23 years old	24	3.96	0.48
	24-26 years old	17	3.85	0.24
	Total	94	3.87	0.42

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

Table 9

Results of the One-Way between Subjects ANOVA with Altruistic Calling and Perceived Stress as the Dependent Variables

		Sum Squares	df	Mean Square	F	p	η^2
AC	Between Groups	0.65	2	0.33	0.71	0.50	.02
	Within Groups	42.01	91	0.46			
	Total	42.66	93				
PS	Between Groups	0.28	2	0.14	0.81	0.45	.02
	Within Groups	15.88	91	0.18			
	Total	16.17	93				

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

Table 10 and Table 11 display the results of one-way between-subjects ANOVA. The results showed that the Altruistic Calling scores from students did not vary based on the field of study, $F(2, 91) = 2.31, p = .11, \eta^2 = .05$. Students who studied in the field of Culture, Art, and Humanity ($M = 4.08, SD = .30$) had same Altruistic Calling scores as those who those who studied in the field of both Economics and Management ($M = 3.64, SD = .53$) and Science and Technology ($M = 3.83, SD = .34$).

The Perceived Stress scores from students did not vary based on the field of study, $F(2, 91) = 2.64, p = .08, \eta^2 = .06$. Students who studied in the field of Culture, Art, and

Humanity ($M = 4.10, SD = .23$) had same Perceived Stress scores as those who studied in the field of both Economics and Management ($M = 3.78, SD = .44$) and Science and Technology ($M = 3.87, SD = .42$).

Table 10
Descriptives for Altruistic Calling and Perceived Stress

	Field of Study	N	Mean	Std. Deviation
AC	1. EM	31	2.99	0.63
	2. CAH	12	3.28	0.74
	3. ST	51	2.83	0.67
	Total	94	2.94	0.68
PS	1. EM	31	3.78	0.44
	2. CAH	12	4.10	0.23
	3. ST	51	3.87	0.42
	Total	94	3.87	0.42

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress; EM = Economics and Management; CAH = Culture, Art, and Humanity; ST = Science and Technology.

Table 11
Results of the One-Way between Subjects ANOVA with Altruistic Calling and Perceived Stress as the Dependent Variables

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	η^2
AC	Between Groups	2.06	2	1.03	2.31	.11	0.05
	Within Groups	40.60	91	0.45			
	Total	42.66	93				
PS	Between Groups	0.89	2	0.44	2.64	.08	0.06
	Within Groups	15.28	91	0.17			
	Total	16.17	93				

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

Table 12 displays the results of the Pearson correlation analysis. The results showed that there was no relationship between Altruistic Calling and Perceived Stress, $r(92) = -.12, p = .21$.

Table 12

Results of the Pearson Correlations between Altruistic Calling and Perceived Stress

		AC	PS
AC	Pearson Correlation	1	.13
	Sig. (2-tailed)		.21
	N	94	94
PS	Pearson Correlation	.13	1
	Sig. (2-tailed)	.21	
	N	94	94

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

H1 was tested using simple linear regression analysis at a significance level of .05 in SPSS. Preliminary analyses were also performed to ensure no violation of the assumption of normality (Yockey, 2018, p. 357). As shown in Appendix G, because the absolute value of the skewness statistic was less than two and the absolute value of the kurtosis statistic was less than 7 for both Altruistic Calling and Perceived Stress, the scores for both Altruistic Calling and Perceived Stress were treated as being normally distributed (West et al.,1995, p. 74). As shown in Table 13, a regression analysis was conducted with Altruistic Calling as the independent variable and Perceived Stress as the dependent variable. The researcher rejected the H1 that Altruistic Calling predicted Perceived Stress. Altruistic Calling was not a significant predictor of Perceived Stress, $\beta = .08$, $t(92) = 1.26$, $p = .21$.

Table 13

Results of the Simple Regression Analysis with Perceived Stress as the Dependent Variable

	PS				
	B	Std. Error	β	t	p
(Constant)	3.63	.19		18.94	.000
AC	.08	.06	.13	1.26	.21
R ²	.02				
Adjusted R ²	.01				
F	1.58				
df	(1, 92)				

Note. AC = Altruistic Calling; PS = Perceived Stress.

DISCUSSION

The results of the statistical analyses for the demographic variable Gender demonstrated that there was no significant difference in altruistic calling and perceived stress between male and female students. These findings suggest that both male and female students perceive that their professors exhibit intentional actions to impact and enhance their lives via acts of service. These findings also suggest that both male and female university students have the same subjective impression and assessment of stress they

experience, whether it was elicited by stimuli that were internal or external in nature.

Moreover, the results of the statistical analyses for the demographic variable Level of Education demonstrated that there were no significant differences in altruistic calling and perceived stress between students from graduate schools and those from undergraduate schools. The results of the statistical analyses for the demographic variable Age Group indicated that there were no significant differences in altruistic calling and perceived stress among students who were 18-20 years old, 21-23 years old, and 24-26 years old. These findings could be explained by the fact that there isn't a big age gap between graduate and undergraduate students. In particular, because both graduate students and undergraduate students can be regarded as youngsters, they are likely to achieve equal altruistic calling and perceived scores.

Furthermore, the results of the statistical analyses for the demographic variable Field of Study showed that there was no significant difference in altruistic calling among students from the fields of Science & Technology, Economics & Management, and Culture, Art, and Humanity. These results showed that all students believed their professors acted with a purpose to impact and better their lives through service, regardless of the fields in which they were studying. Likewise, the results also showed that there was no significant difference in perceived stress among students from the fields of Science & Technology, Economics & Management, and Culture, Art, and Humanity. This result indicates that regardless of the student's academic backgrounds, they all have a similar degree of subjective awareness of the stress that was elicited by internal or external stimuli.

Finally, the results revealed that there was no relationship between altruistic calling and perceived stress. The research question examined whether altruistic calling can predict perceived stress among university students in the eastern part of China. Based on the simple linear regression analysis results, the researcher rejects *H1*, suggesting that altruistic calling does not predict perceived stress. This finding implies that students' subjective perception and evaluation of individual pressure are not considerably lessened, even in the case where professors exhibit intentional behaviors to impact and enhance the lives of university students through service. This finding is incongruous with the empirical study conducted by Szkody et al. (2020), which contended that social assistance provided to college students would adversely reduce the association between students' worry over COVID-19 and their psychological health. The study conducted by McLean et al. (2021), suggesting that first-year students with higher levels of social support reported lower levels of stress, is also contrary to this finding. The cause of this is unclear, although it could be related to the convenient sampling technique, which could skew the results (McMillan, 2016, p. 123). Therefore, it is advised that researchers use a random sampling technique in their upcoming investigations to "maximize the sample's representatives by eliminating bias" (Vogt, 2007).

CONCLUSION

The current study examined how altruistic calling affected perceived stress by drawing on Social Support Theory. The simple regression analysis showed that altruistic

calling did not predict perceived stress using a .05 level of significance. This finding can be explained by taking into account the bias introduced by the convenient sampling approach. As a result, this unexpected finding should be viewed with caution. In this regard, it is nevertheless recommended that professors demonstrate intentional actions to affect and enhance the lives of students through service in order to minimize the subjective sense of students' stresses. In this sense, the current study might play a key role in providing the groundwork for future research on the effects of altruistic calling on stress perception. Accordingly, the current study is an important first step in determining how university students in the eastern region of China perceive stress in relation to altruistic calling.

REFERENCES

- Barbuto Jr, J. E., Gottfredson, R. K., & Searle, T. P. (2014). An examination of emotional intelligence as an antecedent of servant leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21(3), 315-323.
- Barbuto Jr. (Jay), J. E., & Gottfredson, R. K. (2016). Human capital, the millennial's reign, and the need for servant leadership. *Journal of Leadership Studies*, 10(2), 59-63.
- Brislin, R. W. (1980). Translation and content analysis of oral and written materials. *Methodology*, 389-444.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385.
- Cucciniello, M., Pin, P., Imre, B., Porumbescu, G. A., & Melegaro, A. (2022). Altruism and vaccination intentions: Evidence from behavioral experiments. *Social Science & Medicine*, 292, 114195.
- Du Plessis, M., & Nel, P. (2015). The influence of emotional intelligence and trust on servant leadership. *SA Journal of Industrial Psychology*, 41(1), 1-9.
- Espinosa, A., Tikhonov, A., Ellman, L. M., Kern, D. M., Lui, F., & Anglin, D. (2018). Ethnic identity and Perceived Stress among ethnically diverse immigrants. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 20, 155-163.
- Geisler, M., & Allwood, C. M. (2018). Decision-making competence, social orientation, time style, and perceived stress. *Frontiers in Psychology*, 9,440.
- Gong, Z., Wang, L., & Wang, H. (2021). Perceived Stress and internet addiction among Chinese college students: mediating effect of procrastination and moderating effect of flow. *Frontiers in Psychology*, 12, 632461.
- Huh, H. J., Kim, K. H., Lee, H. K., Jeong, B. R., Hwang, J. H., & Chae, J. H. (2021). Perceived stress, positive resources and their interactions as possible related factors for depressive symptoms. *Psychiatry Investigation*, 18(1), 59-68.
- Janko, M. R., & Smeds, M. R. (2019). Burnout, depression, perceived stress, and self-efficacy in vascular surgery trainees. *Journal of Vascular Surgery*, 67(6), 1-11.
- Khan, M. M. S., Ghayas, M. M., & Kashif, S. (2020). Servant Leadership and organizational commitment. *New Horizons*, 14(2), 223-240.

Krog, C. L., & Govender, K. (2015). The relationship between servant leadership and employee empowerment, commitment, trust and innovative behaviour: A project management perspective. *Journal of Human Resource Management, 13*(1), 1-12.

Liu, H., Novotný, J. S., & Váchová, L. (2022). The effect of mobile phone addiction on PSand mediating role of ruminations: Evidence from Chinese and Czech university students. *Frontiers in Psychology, 13*, 1057544.

Makara-Studzińska, M., Załuski, M., Biegańska-Banaś, J., Tyburski, E., Jagielski, P., & Adamczyk, K. (2021). Perceived Stress and burnout syndrome: A moderated mediation model of self-efficacy and psychological comfort among polish air traffic controllers. *Journal of Air Transport Management, 96*, 102105.

McLean, L., Gaul, D., & Penco, R. (2022). Perceived social support and stress: a study of 1st year students in Ireland. *International Journal of Mental Health and Addiction, 1*-21.

Peng, Y., Zhou, H., Zhang, B., Mao, H., Hu, R., & Jiang, H. (2022). Perceived Stress and mobile phone addiction among college students during the 2019 coronavirus disease: The mediating roles of rumination and the moderating role of self-control. *Personality and Individual Differences, 185*, 111222.

Peterson, C., DeSimone Jr, P. J., Desmond, T. J., Zahn, B., & Morote, E. S. (2017). Elementary principal wisdom: Teacher perceptions of leadership. *Journal for Leadership and Instruction, 16*(1), 44-48.

Prakasch, J. N., & Ghayas, M. M. (2019). Impact of servant leadership on turnover intentions in banking sector of Karachi. *RADS Journal of Business Management, 1*(1), 22-30.

Rashid, M., Tasmin, R., Qureshi, M. I., & Shafiq, M. (2019). A PLS analysis on the relationship between servant leadership and academicians OCB in MTUN universities. *International Journal of Engineering and Advanced Technology, 8*(5), 1360-1368.

Sahawneh, F. G., & Benuto, L. T. (2018). The relationship between instructor servant leadership behaviors and satisfaction with instructors in an online setting. *Online Learning, 22*(1), 107-129.

Sarason, I. G., Sarason, B. R., & Pierce, G. R. (1990). Social support: The search for theory. *Journal of Social and Clinical Psychology, 9*(1), 133-147.

Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of health and social behavior, 385*-396.

Szkody, E., Stearns, M., Stanhope, L., & McKinney, C. (2021). Stress-buffering role of social support during COVID-19. *Family Process, 60*(3), 1002-1015.

Tabuse, M., & Otsuka, Y. (2023). Effects of cultural intelligence on perceived stress among the Japanese overseas workers. *Japanese Psychological Research, 1*-17.

Teles, R., Valle, A., Rodríguez, S., Piñeiro, I., & Regueiro, B. (2020). Perceived stress and indicators of burnout in teachers at Portuguese higher education institutions (HEI). *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(9), 3248.

Vogt, W. P. (2007). *Quantitative research methods for professionals*. Allyn & Bacon.

Wang, X., Lu, L., Wang, X., Qu, M., Yuan, L., Gao, Y., & Pan, B. (2021). Relationships between cross-cultural adaptation, perceived stress and psychological health among international undergraduate students from a medical university during the COVID-19 pandemic: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychiatry, 12*, 783210.

West, S. G., Finch, J. F., & Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. In R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (pp. 56–75). Sage Publications, Inc.

Xi, J., Lee, M. T., Carter, J. R., & Delgado, D. (2022). Gender differences in purpose in life: The mediation effect of altruism. *Journal of Humanistic Psychology, 62*(3), 352-376.

Yan, L., Gan, Y., Ding, X., Wu, J., & Duan, H. (2021). The relationship between Perceived stress and emotional distress during the COVID-19 outbreak: Effects of boredom proneness and coping style. *Journal of Anxiety Disorders, 77*, 102328.

Yockey, R. D. (2018). *SPSS demystified: A simple guide and reference*. (3rd ed.). Taylor & Francis.

Zare, J., Aqajani Delavar, K., & Derakhshan, A. (2023). The impact of altruism on the emotions and English summary writing skills of L2 learners: An intervention study in light of positive psychology. *Language Teaching Research, 13621688231151632*.

Zhang, Q., Dong, G., Meng, W., Chen, Z., Cao, Y., & Zhang, M. (2022). Perceived Stress and psychological impact among healthcare workers at a Tertiary Hospital in China during the COVID-19 outbreak: The moderating role of resilience and social support. *Frontiers in Psychiatry, 12*, 570971.

Zhang, X., Zou, R., Liao, X., Bernardo, A. B., Du, H., Wang, Z., ... & He, Y. (2021). Perceived stress, hope, and health outcomes among medical staff in China during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychiatry, 11*, 588008.

FEATURES OF INTENSIVE TREATMENT IN DIABETIC KETOACIDOSIS

Z.X. Usmanov¹

Sh.N. Dadajonov²

Z.N. Kuziev³

Central Hospital No. 2, Under the administration of the President of the Republic of Uzbekistan

KEYWORDS

diabetes, diabetic ketoacidosis, intensive treatment, succinate

ABSTRACT

The goal of our work is to develop a complex, pathogenetically based intensive treatment for patients with diabetic ketoacidosis in a critical state. Today, the development of complex, intensive treatment procedures for patients with diabetes is an urgent problem. It should be noted that the use of potassium and succinate-sparing drugs is one of the optimized methods of treatment in patients with diabetic ketoacidosis. The intensive treatment procedures that we offer helped to eliminate the symptoms of diabetic ketoacidosis in 95% of patients within 3 days.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10223238**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Central Hospital No. 2, Under the administration of the President of the Republic of Uzbekistan, Uzbekistan

² Central Hospital No. 2, Under the administration of the President of the Republic of Uzbekistan, Uzbekistan

³ Central Hospital No. 2, Under the administration of the President of the Republic of Uzbekistan, Uzbekistan

ДИАБЕТИК КЕТОАЦИДОЗДА ЎТКАЗИЛАДИГАН ИНТЕНСИВ МУОЛАЖАНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

қандли диабет, диабетик кетоацидоз, интенсив муоалажа, сукцинат

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ишимизнинг мақсади критик ҳолатдаги диабетик кетоацидоз бўлган беморларда комплекс, патогенетик асосланган интенсив муолажани ишлаб чиқишдан иборат. Бугунги кунда қандли диабетга чалинган беморларда комплекс, интенсив даво муолажаларини ишлаб чиқиш долзарб муаммо бўлиб ҳисобланади. Шунини таъкидлаш керакки, диабетик кетоацидоз ҳолатидаги беморларда калий ва сукцинат сақловчи препаратлардан фойдаланиш даволашнинг оптималлаштирилган усулларида биридик. Биз таклиф этаётган интенсив даво муолажалари 95 % беморларда 3 кун ичида диабетик кетоацидоз белгиларини бартараф этишга ёрдам берди.

Қандли диабетнинг жиддий асоратларидан бўлган гипергликемик кетоацидозли кома, ҳам кечини оғирлиги, ҳам юқори ўлим кўрсаткичи бўйича бугунги кунда клиник тиббиётнинг мураккаб муаммолардан бири ҳисобланади. Бу инсулин етишмовчилиги [1,3,10], тўқима гипоксияси, эндоген интоксикация [12], сув-электролитлар мувозанатининг бузилиши [4,5], метаболик касалликлар, кўплаб аъзолар(полиорган) дисфункцияси [2,6] билан боғлиқ ҳолда юзага келувчи жараёнлик. Кўпгина клиницистлар қандли диабетдаги критик ҳолатларда ва гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларда тизимли ва аъзолар етишмовчилиги ривожланиши патогенезида етакчи бўлин сифатида, даставвал гиповолемиyani ва у туфайли юзага келган тизимли гипоперфузияни асосий сабаблардан деб ҳисоблайдилар.

Гиповолемиyani мувозанатлаштиришда етакчи ўринни адекват инфузион терапия эгаллайди. У ҳаракатдаги қон ҳажми тақчиллигини тез фурсатларда тулғазиш, юракнинг қон ҳайдаш хусусиятини ошириш, қоннинг кислород транспорти ва кислороднинг организм тўқималари томонидан узлаштирилишини яхшилашга қаратилган. Бунинг энг мақбул йули инсулин терапияси ва фармакологик муофиқлаштиришнинг бошқа воситалари билан биргаликда, критик ҳолатларда булган ва гипергликемик кетоацидозли кома билан асоратланган беморларда кўплаб аъзолар(полиорган) етишмовчилиги ривожланиши олдини олишга имкон беради [7,9] .

Ушбу тоифадаги беморларга ўз вақтида ва ҳар доим ҳам адекват даражада бажарилмайдиган инфузион-интенсив терапия юқори ўлим кўрсаткичларига олиб келади. Турли муаллифларнинг маълумотларига кўра, ўлим кўрсаткичи 8% дан 50% гача ўзгариб туради [8,11].

Тадқиқот мақсади: қандли диабет касаллигида гипергликемик кетоацидозли кома билан асоратланган беморларда аҳволи оғирлигини баҳолаш учун табақалаштирилган (дифференциаллашган) ёндашувни ишлаб чиқиш ва асослаш, ҳамда патогенетик исботланган инфузион дастурлар тактикасини танлаш.

Тадқиқотнинг материали ва ўрганиш усуллари. Шакллантирилган масалаларни ечимини топиш учун биз 21 ёшдан 76 ёшгача бўлган гипергликемик кетоацидозли кома ҳолати билан асоратланган қандли диабетли 95 нафар беморни кузатдик. Шулардан 60 нафари аёл, 35 нафари эркак жинсидагилар. Тадқиқотимизда касалликнинг давомийлиги 6 йилдан 20 йилгача бўлган беморларни кузатдик. Шунинг таъкидлаш керакки, гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморлар ўлимнинг асосий сабаби бўлиб кўп аъзолар дисфункцияси ва етишмовчилиги бўлди. Шунинг учун тадқиқотнинг кейинги босқичида текширилаётган беморларни гуруҳларга ажратиш ва олинган маълумотларни қайта ишлашда энг оддий ва маълумотли бўлган тизимлар сифатида SAPS шкаласи бўйича бемор аҳволи ва башорат оғирлигини, SOFA шкаласида кўп аъзолар етишмовчилигини баҳолашга асосланди. Бунда, баллар қанча кўп бўлса, салбий натижа ривожланиши хавфи ҳам кўпроқ бўлади. Таҳлилдан нол [10 баллгача] ва ўлим даражаси 100% [> 10 балл] бўлган кичик гуруҳлар чиқариб ташланди. Натижада, SAPS шкаласи бўйича баҳолаш натижаларига кўра рандомизациялашдан сўнг, 10 дан 29 баллгача балл рейтингига эга бўлган 4 та кичик гуруҳлар ажратилди [бу ўз навбатида инфузион терапия танлашни муофиқлаштиришга имкон берди:

1) биринчи кичик гуруҳга [n=20] гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида [SAPS бўйича 10-14 балл] бўлган беморлар киритилди, уларнинг аҳволи оғирлиги асосан ўткир эндотоксикоз ва сув-электролит муовозанати бузилишлари кўринишлари билан боғлиқ бўлди. Бунда ҳаракатдаги қон ҳажми етишмовчилиги 25 мл/кг ни ташкил этди, бу гипергликемик кетоацидозли кома ривожланишининг I [ўртамиёна хужайра дегидратацияси] босқичига тўғри келди;

2) иккинчи кичик гуруҳдаги гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларнинг [n=26] аҳволи оғирлиги [SAPS бўйича 10-14 балл], худди биринчи кичик гуруҳдагидек, ўткир эндотоксемия ва сув-электролитлар муовозанати бузилишлари кўринишлари билан боғлиқ бўлди. Лекин, ҳаракатдаги қон ҳажми етишмаслиги 30 мл/кг ни ташкил этди, бу гипергликемик кетоацидозли кома ривожланишининг II [ифодаланган хужайра дегидратацияси] босқичига тўғри келди;

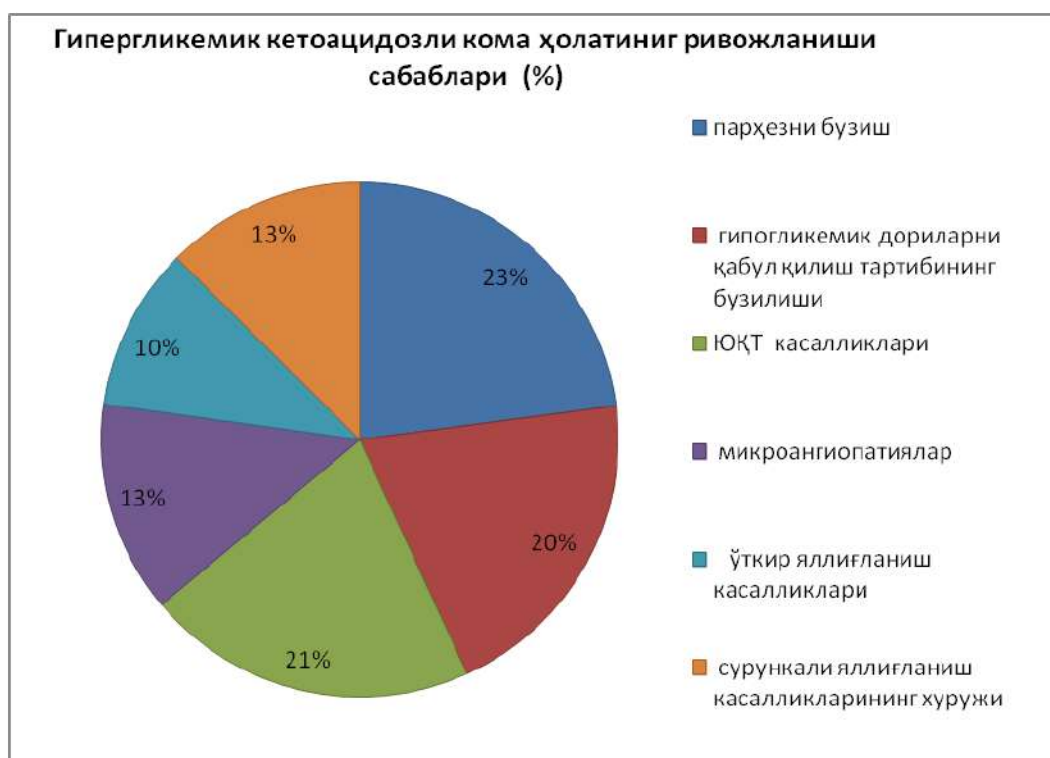
3) учинчи кичик гуруҳда [n=27] [20-24 балл] касалликнинг оғирлиги сурункали яллиғланиш жараёнларининг хуружи билан бирга аниқланди, бу ҳаракатдаги қон ҳажми тақчиллигини янада чуқурлаштириб [35 мл/кг ни ташкил қилди], гипергликемик кетоацидозли кома ривожланишининг III [ассоциацияланган дегидратация] босқичига тўғри келди;

4) тўртинчи кичик гуруҳдаги [n=22] [25-29 балл] беморлар аҳволи оғирлиги ёндош юрак-қон томир тизими касалликларининг декомпенсацияси билан бирга кечиши билан боғлиқ бўлди. Ҳаракатдаги қон ҳажми тақчиллиги ўртача 27 мл/кг ни ташкил қилиб, гипергликемик кетоацидозли кома ривожланиши II [ифодаланган ҳужайра дегидратацияси] босқичига мос келди.

Бемор реанимация ва интенсив терапия бўлимига қабул қилинган пайдан бошлаб стандарт лаборатор текширувлар ўтказилди. Биёкимёвий текширишлар инфузион-трансфузион терапия бошланишидан олдин, беморнинг реанимация ва интенсив терапия бўлимида бўлган 1-2 – ва 3-4-кунлари ўтказилди. Гликемия даражаси ҳар 2-4 соатда аниқланди.

Тадқиқотларимиз натижалари шуни кўрсатдики, биз кузатган беморларда қандли диабетнинг декомпенсацияланиши ва гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатининг ривожланиши асосий сабаблари қуйидагилар бўлди (расм 1).

1-расм. Қандли диабетнинг декомпенсацияланиши ва гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатининг ривожланиши асосий сабабларининг учраши.

Ёндош касалликларнинг умумий структурасида биринчи ўринда юрак-қон томир тизими касалликлари [32,7%], иккинчи ўринда турли хил яллиғланиш касалликлари [30,3%] ажратилди.

Таҳлил натижалари шуни кўрсатдики, интенсив терапия ва реанимация бўлимига ётқизилган барча беморлар SOFA шкаласи бўйича жиддий тарзда анча юқори балларга эга бўлди, бу улардаги клиник ҳолатининг анча жиддийлигидан

далолат беради.

Бу даволаш бошланган кундан бошлаб биринчи икки кун ичида балли баҳоланишнинг сезиларли даражада кўпайганлиги билан тасидқиланди ва беморларнинг аҳволи прогрессив равишда ёмонлашаётганини кўрсатди [$p < 0,001$]. Бунда, ёмонлашиш шунчалик жиддий эдики, 3-4-кунга келиб баллар сонининг кейинги ортиши кузатилмади. Бу шу билан тушунтириладики, эҳтимол, биринчи икки кун ичида шаклланган аҳвол ўзгаришлари ва оғирлиги ўлим билан тугаш учун етарли даражада бўлган демакдир. Назорат гуруҳида балли баҳолашнинг миқдорий жиҳатдан ошиши барча кичик гуруҳлар билан бирга ўртача 1,58 мартага, асосий гуруҳда эса фақат 0,77 мартага ошган.

Инфузион дастурни оптималлаштириш учун ушбу кичик гуруҳларда беморларнинг асосий ва назорат гуруҳи шакллантирилди. Асосий гуруҳда [70 нафар одам] SAPS шкаласи бўйича беморларнинг аҳволи оғирлигига қараб сифат ва миқдорий жиҳатдан барқарорлаштирилган патогенетик асосланган инфузион дастурларидан фойдаланилди. Беморларнинг тана вазнига қараб ҳисобланган тузли, тузсиз ва коллоид эритмаларнинг ҳажми ва оптимал нисбати танланди. Назорат гуруҳидаги беморларда [25 одам] инфузион терапия таркибида умумқабул қилинган анъанавий инфузион дастур ишлатилди.

Тузли эритмалар сифатида 0,9% ли натрий хлорид ва / ёки Рингацит эритмаси, 10% ли натрий хлорид эритмаси, антиоксидант эритма сифатида Сукцинасол эритмаси ишлатилди. Тузсиз эритма сифатида 5% ли глюкоза эритмаси, коллоид эритмалар сифатида эса Гелофузин 6% ли ва 10% ли албуминдан фойдаланилди. Бунда, эритмаларнинг осмолярлик даражаси, таркибида сақланувчи натрий, калий ва бошқа электролитлар, шунингдек глюкоза миқдори каби хусусиятлари эътиборга олинди.

Эритмаларнинг инфузияси кетма-кет амалга оширилди. Дастлаб кристаллоид эритмалар юборилди, ундан кейин уларга 10% ли натрий хлорид қўшилди. Ҳужайра дегидратациясини коррекциялаш учун глюкоза сақловчи эритмалар тана вазнига нисбатан $0,14 \pm 0,2$ г ҳисобидан киритилди. Кейин коллоид эритмалар ишлатилди. Инфузион терапия ҳажми, суръати ва кетма-кетлиги, унинг сифат таркиби гемодинамик кўрсаткичлар, зардоб ва сийдикнинг осмолярлиги, коллоид-онкотик босим, электролитлар миқдори, ажралган сийдикнинг концентрация кўрсаткичлари ва ҳажми ҳисобга олинган ҳолда назорат қилинди. Углевод алмашинувини миёрлаштириш беморнинг тана вазнига нисбатан $0,3 \pm 0,07$ бирлик ҳисобидан қисқа таъсирли инсулин (ҚТИ) билан амалга оширилди. Дозанинг учдан бир қисми [$0,1 \pm 0,02$ бирл/кг] вена ичига $6,0 \pm 0,2$ бирлик/соат тезликда юборилди. Гликемия пасайиш тезлигини $3,0 \pm 0,5$ ммоль/соатда ушлаб турган ҳолда, инсулиннинг қолган миқдори мушак ичига юборилди.

Амалга оширилган тадқиқотлар натижаларини таҳлил қилиш жараёнида, гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларнинг барча тўртта

кичик гуруҳларининг марказий гемодинамик кўрсаткичлари бир-бирига ўхшаш эканлиги аниқланди, бу умуман олганда ҳар бир кўрсаткич учун ўртача қийматни ҳисоблаш имконини берди.

Маълумотларимизга кўра, гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларда дастлабки патофизиологик жараён марказий гемодинамикада сезиларли ўзгаришлар билан тавсифланди. ЗИ ва ЮИ меъёрга солиштирганда, мос равишда 45,5% ва 30,4% га камайган бўлиб чиқди [$p < 0,05$]. ҚТСПҚ нинг 29,1% га жиддий катталашиши [$p < 0,05$], ЎДБ нинг 27,9% га ошиши [$p < 0,05$], шунингдек ўрта даражадаги тахикардия [ЮҚС тезлигининг 30,5% га кўтарилиши] [$p < 0,05$] қайд қилинди. Демак, гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларнинг юрак-қон томир тизими фаолияти маҳсулдорлигининг пасайиши патогенезида хужайра ва ассоцирланган дегидратациянинг турли хил кўринишлари билан боғлиқ юракка веноз қоннинг қайтиш камайиши катта аҳамият касб этди.

Шундай қилиб, гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморлар марказий гемодинамикасида аниқланган ўзгаришлар қон айланиш тизимининг компенсация механизмларининг бузилишини, чамаси юракнинг қонни ҳайдаш функцияси пасайиши ва гиповолемия уйғунлашиб келиши билан боғлиқ юрак-қон томир етишмовчилигининг кескин ўсишини, дегидратациянинг турли вариантларидаги кўринишлари билан боғлиқ бўлган «гипоперфузия» синдромининг ривожланишини кўрсатди. Асосий патологик жараённинг кучайиши микроциркулятор ўзани бошқарувчи тизим издан чиқишига, ишемия ва ассоциациялашган дегидратациянинг турли вариантлари кучайишига, пировард натижада беморларда қон айланишининг гипокинетик тури шаклланишига олиб келди, бу каби асоратлар гипергликемик кетоацидозли кома ҳолатида бўлган беморларнинг 89,7% да қайд этилди.

Асосий гуруҳдаги беморларда дифференциал инфузион дастурни амалга ошириш тадқиқотнинг иккинчи босқичидаёқ марказий гемодинамика кўрсаткичларининг яхшиланишини таъминлади, бу ЮҚТнинг 5% га, ЎДБ нинг 13,2% га, ЗИ нинг 24,4% га ва ЮИ нинг 14,3% га ишонарли пасайиши билан тасдиқланди. Худди шу муддатларда ҚТСПҚ қийматлари деярли икки баравар камайди. Кузатувнинг 3-4-кунида марказий гемодинамика кўрсаткичларининг янада яхшиланиши қайд этилди. Демак, беморларнинг асосий гуруҳида дифференциалланган патогенетик асосланган инфузион терапия қўлланилиши волемик йўқотишларни етарлича самарали қоплаш ва юрак-қон томир тизимини эукинетик қон айланиш турига ўтказиб, уни янги даражада барқарорлаштириш имконини берди.

Беморларнинг асосий гуруҳида патогенетик асосланган инфузион дастурни қўллаш шароитида дастлабки икки кун ичида марказий гемодинамика параметрларининг аҳамияти яхшиланиши қайд қилинди. Бу ЮҚТ нинг 6% га, ЎДБ нинг 17% га, ЗИ нинг 42,7% га ва ЮИ нинг 29,2% га ишонарли кўпайиши билан

тасдиқланди. Шу муддатларда ҚТСПҚ қийматлари 59,5% га пасайди [$p < 0,05$]. Кузатувнинг охирги босқичида марказий гемодинамика кўрсаткичларининг яхшиланиши қайд этилди. Демак, беморларнинг асосий гуруҳида дифференциалаштирилган инфузион дастурдан фойдаланиш дегидратацияни тузатиш муаммоларини тез ва тўлиқ ҳал қилиш ҳамда қон айланиш тизимини сифат жиҳатидан янги даражага – эукинетик турга ўтказиш имконини берди.

Назорат гуруҳидаги беморларда гликемияни ўрганиш натижалари – интенсив инсулин терапияси, бошланғич даражага солиштирганда, ушбу кўрсаткичнинг дастлабки икки кун ичида 70% га, 3-4 кун давомида эса 65% га пасайишини таъминлади. Беморларнинг асосий гуруҳида биринчи икки кун ичида гликемияни камайтириш муаммосиз амалга оширилиб, 63% ни ташкил қилди, 3-4 кун давомида эса – 69,5%. Шу шароитда, асосий гуруҳда осмолярликнинг 6% ва 9% га бир текис пасайиши кузатилди. Назорат гуруҳида даволанишнинг дастлабки икки кунда осмолярлик кескин 13,5% га, 3-4 кунга келиб – 11% га камайди.

Назорат гуруҳидаги анъанавий инфузион терапия шароитида КОБ даги ўзгаришлар ифодаланган ва тузатишга қийин бўлди. Масалан, даволаш бошланганидан кейинги дастлабки 2 кун ичида, КОБ нинг 11,5% га сезиларли даражада пасайиши қайд этилди, у тикланишга мойиллик кўрсатмади ва беморларнинг жонлантириш ва интенсив терапия бўлимида бўлишининг 3-4 кунларига келиб ҳам пастлигича қолди. Асосий гуруҳда ҳам ўрганилган кўрсаткичнинг дастлабки икки кун ичида пасайиши кузатилди, аммо у жуда ўртамиёна бўлиб, атиги 6% ни ташкил этди. Кузатувнинг 3-4-кунларида, дастлабки маълумотлар билан солиштирганда, КОБ қийматлари бироз ошди.

Хулоса.

Шундай қилиб, хулоса қилиб айтиш мумкинки, биз таклиф қилаётган интенсив, даволанишнинг дастлабки босқичларида беморларда микросиркуляция учун мақбул шароитларни яратишга қон айланишини барқарорлаштиришга имкон берди. Бундан ташқари, бу ёндашув сезиларли даражада беморларни реанимация бўлимида даволаниш куни қисқартиради ва ўлим даражаси камайтиради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Александрович Ю.С. Интенсивная терапия диабетического кетоацидоза у детей. / Ю.С. Александрович К.В. Пшениснов // Российский вестник детской хирургии, анестезиологии, реаниматологии. 2012.-Т.2.-№2.-С.92-99.

2.Благосклонная, Я. В. Острые осложнения сахарного диабета /Я. В. Благосклонная, Е. И. Красильникова, Е. В. Шляхто // Новые Санкт-Петербургские врачебные ведомости. 2005. № 2. С. 35–45.

3.Критические состояния в клинической практике. // Румянцева С. А., Ступин В. А., Афанасьев В.В., Федин А.И., Силина Е.В. — М.: МИГ «Медицинская книга». 2010. 640 с.

4. Потемкин В.В., Старостина Е.Г.. Неотложная эндокринология: руководство для врачей. — М.: Медицинское информационное агентство, 2008. — С.11—125, 365—387.
5. Сафиуллин Р.С., Яркаяева Ф.Ф., Шакирова Д.Х, Куликов А.Ю. Фармакоэпидемиологические исследования применения лекарственных средств в рамках Программы дополнительного лекарственного обеспечения в Республике Татарстан // Фармакоэкономика. – 2008. – №1. – С. 26–28.
6. Шестакова М.В., Дедов И.И. Сахарный диабет и хроническая болезнь почек. – М.: ООО «Медицинское информационное агентство», 2009. – 482 с.
7. Brown, T.B. Cerebral oedema in childhood diabetic ketoacidosis: Is treatment a factor/ T.B. Brown // Emerg. Med. J. 2004. - № 21. - P.141—144.
8. Gaede P., Pedersen O. Intensive integrated therapy of type 2 Diabetes. Implications for long-term prognosis // Diabetes. – 2004. – Vol. 53. suppl.3. – S 39–S47.
9. Gaede P., Vedel P., Larsen N. et al. Multifactorial intervention and cardiovascular disease in patients with type 2 Diabetes // N. Engl. J. Med. – 2003. – Vol. 348. – P. 383–393.
10. Gaede P., Vedel P., Parving H.-H., Pedersen O. Intensified multifactorial intervention in patients with type 2 diabetes mellitus and microalbuminuria: the Steno type 2 randomised study // Lancet. – 1999. – Vol. 353. – P. 617–622.
11. Kitabchi A. E., Nyenwe E. A., Endocrinol. Metab. Clin. North Am., 35(4), 2006. - P. 725 – 751.
12. Wolfsdorf, J., Wolfsdorf N., Glazer M.A. Sperling Diabetic ketoacidosis in infants, children and adolescents: A consensus statement from the American Diabetes Association // Diabetes Care. 2006. -№ 29. - P.1150—1159.

COMMENTS ON THE LINGUISTIC FOUNDATIONS OF THE CORPUS OF UZBEK NATIONAL DIALECTS

Ro'ziyeva Durдона Nuriddinovna¹

Termiz State University

KEYWORDS

dialectisms, corpus, dialect,
base, Turkology, standard
language, language style

ABSTRACT

In the modern globalization process of linguistics, an important task is to create a base of dialectisms in national corpora that are understandable to everyone. As a result, the analysis and study of dialects are expanding. At the same time, recording and reproducing dialects that are disappearing today.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10245771**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Student of the Faculty of Uzbek Philology, Termiz State University, Uzbekistan (roziyevadurdona2004@gmail.com)

O'ZBEK MILLIY SHEVALARI KORPUSINING LINGVISTIK ASOSLARIGA DOIR MULOHAZALAR

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

dialektizmlar, korpus, lahja, baza, turkologiya, adabiy til, uslub

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Hozirgi zamonaviy globallashuv jarayonida har bir shaxs tushuna oladigan milliy korpuslarda dialektizmlar bazasini yaratish muhim vazifa bo'lib kelmoqda. Natijada esa shevalarni tahlil qilish, o'rganish va tadqiq etish yanada kengaymoqda. Shu bilan birga bugungi kunda yuqolib boryotgan lahjalarni yozib olish va qayta tiklab o'rganish ham o'z samarasini beryapti.

Dialektologiya (yunon.dialektos – sheva) so'zi tilshunoslikning sohalaridan biri bo'lib, bir hududga tegishli bo'lgan sheva va lahjalarni o'rganadigan bo'lim. Dialektizmlarni o'rganish va tahlil qilish turkologiyada Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'atit turk” asaridan boshlangan desak, mubolag'a bo'lmaydi, albatta. Ushbu asarda har xil millat va ellatlarning lahjalarini o'rganish, ular o'rtasidagi farqli va o'xshash tomonlarini ochib berishda qiyosiy lingvistika nuqtayi nazaridan yondashilgan. Asosan dialektizmlar badiiy asarlarda hududga oid bo'lgan voqea-hodisalarni ifodalash, badiiy ruh berish kabi vazifalarni bajaradi. Shevalarni qo'llash uslublarda cheklangan bo'lib, badiiy uslubda keng miqyosda qo'llaniladi, ammo ilmiy, rasmiy, uslublarda esa deyarli uchratmaymiz. Shu sababli dialektizmlar adabiy tilda boshqa ma'nolarni ham ifodalab kelishi mumkin. Dialektizmlarni o'rinli qo'llay olish asar ta'sircanligini va o'qishlilikini oshiradi.

Hozirgi kunga kelib shevalarni tadqiq qilish borasida S. Ashirboyev², X. Doniyorov³, S. Ibragimov, Y. Saidov, X. Fayziyeva⁴, Nurmonov F. X.⁵ kabi olimlarimiz o'z qarashlarini ifoda etgan.

Dialektizmlar tilmizning ajralmas bo'lagi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Chunki har bir lahja badiiy asarlarda to'laqonli ravishda o'z o'rniga ega. Biz bemalol aytishimiz mumkinki, Tog'ay Murod, Murod Muhammad Do'st, Shukur Xolmirzayev asalarida dialektizmlardan keng qamrovda va o'z o'rnida foydalanilgan. Mazkur yozuvchilar asarlari oddiy insonlar ya'ni qishloq odamlari tilidan bayon qilingan.

Endi amaliy dialektologiya keladigan bo'lsak, bu doirada ilk tadqiqot sifatida M. Xolovaning ishlarini sanab o'tish joiz. Unda Boysun tumani “3”lovchi aholi dialekti misolida shevalar korpusi va bazasining tuzilishi, strukturasi va lingvistik asoslari, ya'ni tamoyillari

² Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi // Toshkent: Nodirabegim. – 2021.

³ Sanaqulov U., Karimov S. UDK: 494.3 Qipchoq etnonimi professor Xudoyberdi Doniyorov talqinida // ilmiy axborotnoma. – C. 31.

⁴ Fayziyeva X. O'zbek tili Boysun-Sho'rchi guruh shevalarining lug'at xususiyatlar. Filol. f, f, d, (PhD) avtoref. – Termiz. 2023.

⁵ Nurmonov F. X. O'zbek shevalarining o'rganilishi va dialektal lug'atlarning ahamiyati haqida // Research and education. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 30-40.

ishlab chiqilgan⁶. Olimaning fikriga ko'ra, shevalarni bir korpusga yig'ish bir necha bosqichlarni o'z ichiga olmog'i darkor. Ya'ni: birinchidan, dunyo korpus lingvistikasidagi dialektal bazalarni tahlil qilish va tadqiq etish (masalan, Britaniya, Xelsinki, Arabiston, Norvegiya dilalektal korpuslari)⁷; ikkinchidan, jahon standartlarini o'rganib chiqib, o'zbek tili dialektizmlarining lingvistik asoslarini o'rganish (olimlar tadqiqotlarini nazariy yondashuv asosida)⁸; uchinchidan, o'zbek tili shevalarining xususiyatlarini inobatga olgan holda, dunyo dialektal korpusini o'rganishdan hosil bo'lgan tajribalarni tatbiq etish (amaliy yondashuvda mavzulashtirishni ma'qul ko'rilishi borasida)⁹; to'rtinchidan, o'zbek tilining izohli lug'atlarida shevalar tavsifi va tahlili (olimaning tadqiqotlarida statistika kuzatilmadi); beshinchidan, dialektal korpus tarkibidagi shevalarning, o'zbek tilining izohli lug'atlarida muqobil ko'rinishlarini o'z ichiga olishini ta'minlash va adabiy tilga bo'lgan munosabatini e'tiborga olish (lakunalarga ko'proq e'tibor qaratish)¹⁰; oltinchidan, qo'lyozma variantlardagi dialektizmga oid birliklar, gaplar, matnlarni kompyuterga joylash orqali elektron fayllar va matnlarni tahlil qilish¹¹; yettinchidan, dialekt korpus va baza uchun yagona bo'lgan transkripsion belgili yozuvlarni ishlab chiqish¹²; sakkizinchidan, o'zbek dialektizmlaridagi matnlarning, morfologik, fonetik, va leksik-grammatik tizimlar uchun yagona bo'lgan belgilarni ishlab chiqish; to'qqizinchidan, shevalar korpusida ma'lumotlar almashinuvchanligi asosida ish koruvchi dialektologik atlaslarni tuzib chiqish; o'ninchidan, etnik aholining yasash joyini o'z ichiga oluvchi shevalar korpusining mavzuviy guruhlarini yaratish.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'zbek shevalarining korpusini tuzishning boshlang'ich nuqtasida turibmiz va bunda yechimini kutib turgan masalalarini amaliy doirasida hal qilish orqali tadqiqotlarni yuqori darajaga ko'tarish mumkindir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulhakimovna K. M. Thematic and passport meta-markups of dialectal texts in uzbek national corpus //Asian Journal of Research. – 2020. – T. 1. – №. 3.

---

⁶ М. Холова. Ўзбек миллий шевалари корпусини тузишнинг лингвистик асослари (Бойсун тумани “ж”ловчи шевалари мисолида). Filol. f.f.d. (PhD) автореф. – Термиз. 2022.

⁷ Холова М. А. Boysun shevasi korpusi: Ibtido (Boysun tumani “j” lovchi shevalar misolida) //Иновации в педагогике и психологии. – 2020. – №. SI-2№ 5.

⁸ Холова М. А. О'zbek shevalarining standart tilga munosabati va til tizimidagi o'rni (boysun tumani “j” lovchi shevalar misolida) //Международный журнал искусство слова. – 2020. – Т. 3. – №. 5.

⁹ Abdulhakimovna K. M. Thematic and passport meta-markups of dialectal texts in uzbek national corpus //Asian Journal of Research. – 2020. – Т. 1. – №. 3.

¹⁰ Abdulhakimovna K. M. Software and data entry principles of the online dialect database // Current research journal of philological sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 46-53.

¹¹ Abdulhakimovna X. M., Ozoda L. Lingvistikada orfografik tamoyillar va tahlillar // Qo'qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – Т. 5. – С. 104-106.

¹² Абдулхакимовна К. М. Транскрипция в корпусе узбекского национального бойсунского диалекта (на примере "j" диалектов Байсунского района) //Журнал критических обзоров. – 2020. – Т. 7. – №. 5. – С. 844-847.

2. Abdulhakimovna K. M. Software and data entry principles of the online dialect database // Current research journal of philological sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 46-53.
3. Abdulhakimovna X. M., Ozoda L. Lingvistikada orfografik tamoyillar va tahlillar // Qo'qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – Т. 5. – С. 104-106.
4. Абдулхакимовна К. М. Транскрипция в корпусе узбекского национального бойсунского диалекта (на примере "j" диалектов Байсунского района) // Журнал критических обзоров. – 2020. – Т. 7. – №. 5. – С. 844-847.
5. Ashirboyev S. O 'zbek dialektologiyasi // Toshkent: Nodirabegim. – 2021.
6. М. Холова. Ўзбек миллий шевалари корпусинитузишнинг лингвистик асослари (Бойсун тумани "ж"ловчи шевалари мисолида). Filol. f.f.d. (PhD) автореф. – Термиз. 2022.
7. Nurmonov F. X. O'zbek shevalarining o'rganilishi va dialektal lug'atlarning ahamiyati haqida // Research and education. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 30-40.
8. Sanaqulov U., Karimov S. UDK: 494.3 Qipchoq etnonimi professor Xudoyberdi Doniyorov talqinida // ilmiy axborotnoma. – С. 31.
9. Fayziyeva X. O'zbek tili Boysun-Sho'rchi guruh shevalarining lug'at xususiyatlar. Filol. f, f, d, (PhD) avtoref. – Termiz. 2023.
10. Холова М. А. Boysun shevasi korpusi: Ibtido (Boysun tumani "j" lovchi shevalar misolida) // Инновации в педагогике и психологии. – 2020. – №. SI-2№ 5.
11. Холова М. А. O'zbek shevalarining standart tilga munosabati va til tizimidagi o'rni (boysun tumani "j" lovchi shevalar misolida) // Международный журнал искусство слова. – 2020. – Т. 3. – №. 5.

TYPES OF IONIZING RADIATION IN RADIOTHERAPY

Elmurotova Dilnoza Bahtiyorovna¹

Zuparov Ilxom Baxodirovich²

Nurmetova Gulzora Ergashbek qizi³

Majlimov Farrux Baxtiyor ugli⁴

Bozorov Erkin Hozhievich⁵

Tashkent Medical Academy, Institute of Nuclear Physics of the Academy of Sciences of Uzbekistan

---

KEYWORDS

radiation therapy, gamma, proton, electron, X-ray, alpha, beta, particle, beam, density, ionization

ABSTRACT

In this work, all types of ionizing radiation used in radiation therapy are considered. The distribution of X-rays, gamma-rays, bremsstrahlung X-rays, and electron beams in the body is presented up to 6 MeV.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10254855**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

² Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

³ Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

⁴ Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

⁵ Institute of Nuclear Physics of the Academy of Sciences of Uzbekistan

RADIOTERAPIYADA IONLASHTIRUVCHI NURLANISH TURLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

nurlar terapiyasi, gamma, proton, elektron, rentgen, alfa, beta, zarracha, nur, zichlik, ionlanish

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu ishda radiatsion terapiyada qo'llaniladigan ionlashtiruvchi nurlanishning barcha turlari ko'rib chiqilgan. 6 MeV gacha bo'lgan rentgen nurlari, gamma-nurlanish, tormozlanuvchi rentgen nurlari va elektron nurlarning tanadagi taqsimoti keltirilgan.

Nurlar terapeyasida asosiy ta'sir omili ionlashtiruvchi nurlanishdir. Ionlashtiruvchi nurlanish deganda biz atrof-muhit, shu jumladan tirik organizm to'qimalari bilan o'zaro ta'sirlashganda neytral atomlarni ionlarga - musbat yoki manfiy elektr zaryadlarini tashib yuruvchi zarrachalarga aylantiradigan nurlanishni tushiniladi. Ma'lumki ionlashtiruvchi nurlanishning barcha turlarini kvantli (fotonli) va korpuskulyarlarli guruhlariga bo'linadi [1-3].

Kvantli nurlanishiga quyidagilar: rentgen nurlari, tormozlanuvchi rentgen nurlari va gamma nurlanish kiradi. To'lqinli nurlanishning boshqa turlari (infraqizil, ko'rinadigan yorug'lik, ultrabinafsha) bilan solishtirganda ionlashtiruvchi nurlanishlar yuqori chastotaga, qisqa to'lqin uzunligiga va sezilarli darajada quvvatli-kuchli kvant energiyasiga ega bo'ladi.

Korpuskulyar nurlanishga quyidagilar: elementar zarralar (elektronlar, protonlar, neytronlar, manfiy pi-mezonlar va boshqalar) oqimi bo'lgan nurlanishlar, shuningdek, tabiiy va sun'iy radionuklidlarning parchalanish mahsulotlari (alfa va beta zarralari) kiradi.

Rentgen nurlanishining manbai rentgen naychasi hisoblanadi: ushbu qurilma 100 dan 300-350 keV gacha bo'lgan turli quvvatdagi nurlarni olish imkonini beradi, va bu energiya inson tanasining yuzasida va sayoz chuqurlikda maksimal dozani yaratish uchun etarli bo'lib, bu turdagi nurlanish turli sirtiy o'smalar va teri osti shakllanishlariga ta'sir qilish uchun ishlatiladi. To'qimalarning chuqurligida doza doimiy ravishda va keskin ravishda pasayadi, bu nurlangan ob'ekt yuzasida ekspozitsion dozadan 10 sm chuqurlikda 200 kV kuchlanishda ta'sir qilish dozasining atigi 20% ni tashkil qiladi.

Gamma nurlanishi ^{60}Co radionuklidlarning parchalanishi natijasida hosil bo'ladi, va juda yuqori 1,25 MeV energiyaga ega bo'lib, rentgen nuridan farqlangan holda bu nurlanishning ionlanish maksimumi siljigan bo'lib, tananing yuzasida 0,3-0,5 sm chuqurlikkacha kiradi, bu esa terining nurlanishini biroz kamaytiradi.

Yani gamma nurlanish nisbiy chuqurlik dozalari rentgen nurlariga qaraganda yuqori va ularning yumshoq va suyak to'qimalarida so'rilishi juda oz farq qiladi. Bunday hususiyatlarning barchasi chuqurlikda joylashgan o'simtarga katta dozada nurlanishni etkazish imkonini beradi, teriga va uning atrofidagi sog'lom to'qimalarga zarar etkazish xavfi kamroq bo'ladi [2-4].

Maxsus qurilmalarda - chiziqli elektron tezlatgichlarda olinadigan yuqori energiyali tormozli rentgen nurlanish butunlay boshqacha doza taqsimotini beradi. Xususan, 25-17 MeV foton energiyasining ionnizasiya maksimumi 4-6 sm chuqurlikda sodir bo'ladi. Ushbu belgilangan maksimumda joylashgan to'qima dozaning yarmidan ko'pini qabul qiladi va amaliyotda teri va sirt to'qimalariga radiatsiyaviy zarar etkazish xavfini to'g'dirmaydi. Shuning uchun chuqur joylashgan o'smalarni davolashda rentgen va gamma nurlanishdan ko'ra bu nurlanish afzalroqdir. Ammo uning kamchiligi mavjud bo'lib, u ionizasion maksimumda dozaning tushishi nisbatan sekin kechadi, o'simta atrofida joylashgan to'qimalar ham juda yuqori dozada nurlantiriladi.

Ammo energiyasi 25 MeV bo'lgan elektronlar dastasi 1-3 sm chuqurlikda ionization maksimumni hosil qiladi, shundan so'ng esa doza miqdoro tezda pasayadi (10 sm chuqurlikda deyarli nolga teng).

Elektronning kichik energiyasida (5-6 MeV) maksimal doza tananing yuzasiga yaqinlashadi va 3 sm chuqurlikda nurlanish ta'siri ahamiyatsiz bo'lib qoladi. Suyak to'qimasi elektron yugurish yolini sezilarli darajada pasayishiga va ionizasiom maksimumni chuqurligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Biroq bunda ikki hil holatni inobatga olish zarur:

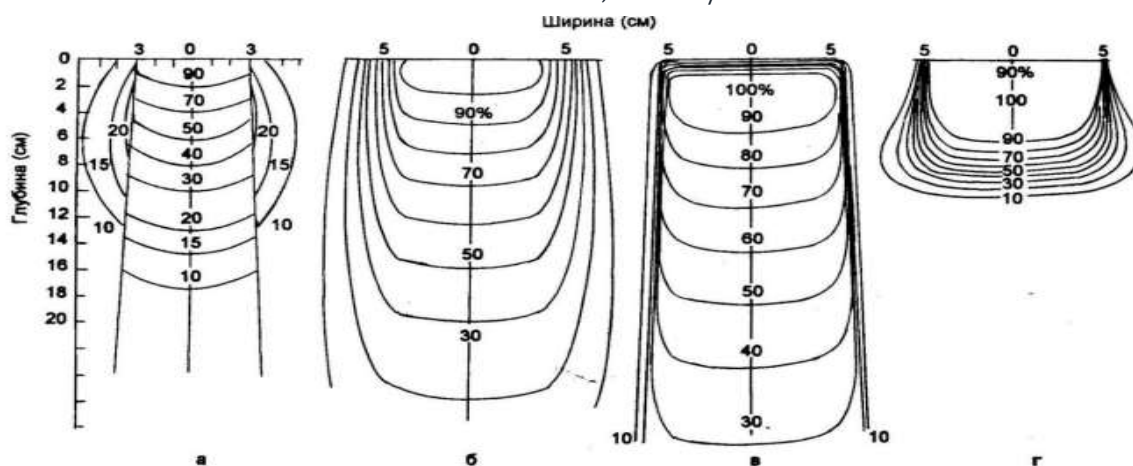
- 1) O'chog' yonida joylashgan to'qima kichikroq dozani oladi;
- 2) Elektronlarning massasi kichik bo'lganligi sababali tarqalishga moyil bo'ladi, shuning uchun manbaning qirralari aniq chegaralanmagan bo'ladi.

Protonlar va og'ir ionlarning (masalan, alfa zarralari) fizik xossalari bo'yicha sanab o'tilgan bu nurlanishlardan sezilarli darajada farqlanadi. Ular to'qimalarda yugurish yo'lining oxirigacha deyarli chiziqli tarqaladi. Yugurish yo'lining boshida doza miqdori deyarli doimiy bo'lib, ammo oxiriga kelib keskin orta boshlaydi.

Yugurish yo'lning oxiridagi bu dozaviy maksimum (Bragg cho'qqisi) nurlantiriladigan joyiga yuqori dozani atrofdagi sirtiy to'qimalarga ta'sir qilmasdan etkazilishiga imkon beradi. 120 va 140 MeV energiyaga ega bo'lgan protonlarning yugurish yo'li mos ravishda 11 va 14 sm tashkil etadi.

10-15 MeV energiyali neytron manba rentgen nurlanishiga o'xshash dozaviy taqsimotini beradi: dozaviy maksimal to'g'ridan-to'g'ri tananing yuzasida joylashgan bo'ladi.

Rasm. Har xil turdagi nurlanishlar uchun tipik izodozaviy taqsimoti: a) rentgen nurlari, b) gamma-nurlanish, c) tormozli rentgen nurlanishi 6 MeV, d) elektronlar nishoni.

Ionlashtiruvchi nurlanishning tanaga ta'siri fizikaviy jarayondan boshlanadi – nurlanishni modda bilan, ya'ni to'qimalar va organlarning atomlari va molekulari bilan o'zaro ta'sirida namoyon bo'ladi. Bu o'zaro ta'sir jarayonida kvantlar va zarrachalarning energiyasi atomlar va molekularning ionlanishi va qo'zg'alishiga sarflanadi. Nurlanish turiga va energiya miqdoriga qarab, o'zaro ta'sir mexanizmi har xil bo'ladi [5]. Ammo har qanday turdagi nurlanishning muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida turli xil ishorali ionlari hosil bo'ladi. Har qanday turdagi nurlanishning havoda bir juft ion hosil bo'lishi uchun sarflagan ishi nurlanish energiyasiga oz miqdorda bog'liq bo'lib, u taxminan 34 eV ni tashkil qiladi. Foton yoki zaryadlangan zarrachaning boshlang'ich energiyasi ancha yuqori (1 000 000 eV yoki undan ortiq) bo'lgani uchun ular 'z yo'lida moddada juda ko'p sonli ionlarni hosil qiladi.

To'qimalardan o'tib, turli xil nurlanishlar o'z energiyasini turlicha sarflaydi.

Shunday qilib, to'qima bo'ylab 1 mkm masofani bosib o'tish uchun 1 MeV energiyali elektron to'qimada 0,2 keV energiya sarflaydi, 30 keV energiya uchun esa elektron 5 marta ko'proq energiya beradi; energiyasi 5 MeV bo'lgan alfa zarrasi undan ham ko'proq energiya sarflaydi, ya'ni to'qimalarda 1 mkm yogurish yo'li uchun 100 keV ni.

Mazkur ish Yadro energetikasi, yadri tibbiyot va texnologiyalari, Radiasion tibbiyot va texnologiyalarfanlari bo'yicha bakalavr va magistrilar uchun multimediyalar yaratish nomli innovatsiya loyiha dorasida tayyorlandi.

Ushbu loyiha avtorlariga minnadorchilik bildiramiz 2020-2022.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Н.В. Деньгина, В. В. Родионов. Основы лучевой терапии злокачественных новообразований // Учебно-методическое пособие для врачей и студентов. Ульяновск, УлГУ, 2013. 87 с.

2. Г.Е. Труфанов, М.А. Асатурян, Г.М. Жаринов. Лечебная терапия // Учебник, Т.2, М. 2007, 192 с.

3. Elmurotova D.B., Yusupova N.S., Jo'raqulov Sh.R., Ixrороva S.I. Complex of High

Quality Portable X-Ray Systems // Modern Journal of Social Sciences and Humanities ISSN: 2795-4846 V.7 (July-2022). P.1-4, Portugal. <https://mjssh.academicjournal.io>.

4. Elmurotova D.B., Mamashova N.T., Bozorov E.H., X-ray therapy and its applications // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (JARTES) V 1, ISSUE 10 / ISSN 2181-2675. 2022, P 358-363. DOI: 10.5281/zenodo.7241942, <http://ijournal.uz/index.php/jartes>

5. Nishonova N.R. Elmurotova D.B., Mamashova N.T., Tursunbaev Q.N., Musayeva G.A., Chariyeva G. Tibbiyot sohasida radiasion xavfsizlik asoslari// Инновацион техника ва технологияларнинг қишлоқ хўжалиги – озиқ-овқат тармоғидаги муаммо ва истиқболлари. // II-Хал. анж. илмий ишлар тўплами. – Тошкент. ТошДТУ, 22-23.04.2022. С.426-427.

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

MODEL EXAMPLES IN THE POEMS OF ERKIN VOHIDOV

Usarova Laylo Ibragimovna¹

Ibrohimova Muxabbat Anvarjon qizi²

Finland Pedagogical Institute of Samarkand

KEYWORDS

Poem, epic, humanity, work,
life, peace and nation

ABSTRACT

This article provides information about the life and work of Erkin Vohidov, the importance of them his works today, the relevance and analysis of them.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.4281/zenodo.10247865**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Associate Professor of the Department of Uzbek Language and Literature, Finland Pedagogical Institute of Samarkand, Uzbekistan

² Student of the first course of the Finland Pedagogical Institute of Samarkand, Uzbekistan

ERKIN VOHIDOV SHE'RLARIDA IBRAT NAMUNALARI**KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**

Doston, she'r, insoniyat,
asar, hayot, tinchlik va xalq

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada Erkin Vohidovning hayoti va ijodi, asarlarining bugungi kundagi ahamiyati, katta-yu kichikka birdek mosligi va tahlili haqida qisqacha ma'lumotlar berib o'tildi.

Erkin Vohidov taniqli o'zbek shoiri, dramaturgi, adabiy tarjimoni va davlat arbobi. Erkin Vohidovning hayoti juda tahlikali davrlarga ya'ni Ikkinchi Jahon urushi yillariga to'g'ri kelgan. Ota -onasidan erta yetim qolib, tog'asining qo'lida tarbiya oladi. Erkin Vohidov o'sha davr qiyinchiliklarini shunday eslaydi: " Otam frontda ekanida onam qishloq kengashida kotiba bo'lib ishlar, qiyinchilik bilan kun kechirar edik. Jo'xori poyasini shimib tilimni qonatganim, bolalarga qo'shilib kunjara yeganim uchun onam yuzimga shapaloq urgani va o'zi kechgacha yig'laganini unutmayman." [1.6]

O'sha davrlarda yashash qanchalik qiyin va og'ir bo'lishiga qaramay, Erkin Vohidov barakali ijod qilgan. O'zbek adabiyotiga o'chmas iz qoldirgan. Ilk ijodini 14 yoshidaligidayoq boshlagan. 1961-yil uning "Tong nafasi" deb nomlangan ilk she'riy to'plami chop etilgan. Uning asarlarida hayotga muhabbat, yovuzlikka, tubanlikka nafrat hissi yaqqol sezilib turadi. Masalan, ilk dostoni " Nido" ni olaylik, dostonda insoniyatga og'ir judoliklar, bitmas jarohatlar keltiradigan urush qattiq qoralanadi.

Erkin Vohidov bu dostonni o'zining hayotidan misol qilib yozgan desak xato bo'lmaydi, chunki uning otasi ham mana shu urush tufayli vafot etgan.

Dostonda tinchlik uchun kurashib jon berganlar nidosi, ularning ortida qolgan farzandlar, onalar, chol-u kampirlar nidosi umumlashib davr nidosiga- tinchlik uchun kurash nidosiga aylanib ketadi. Doston:

Bo'lurmiz gal kelsa har birimizga
Tinchlik janggohining nidosi,
Bu senga, bu menga, bu bizga
Yigirmanchi asr nidosi [2.213]

tarzida yakun topadi. Dostondan anglashilgan ma'no tinchlik uchun, insoniyatning porloq kelajagi uchun kurash nidosi yigirma birinchi asrda ham, undan keyin ham, to tinchlik o'rnatilgunga qadar har bir insonning qalbida jaranglab turmog'i kerak.

Yana bir dostoni "Ruhlar isyoni"ni oladigan bo'lsak, dostonda millatlar, xalqlar, dinlar o'rtasidagi kurash insoniyatga juda katta judoliklar olib kelishi yorqin tasvirlangan. Doston o'tgan asrning birinchi yarmida yashab o'tgan bengal shoiri Nazrul Islomning qahramonona va fojiali taqdiriga bag'ishlanadi. Dostonda Erkin Vohidov nafaqat o'zini, balki barcha erksevar insonlarni qiynayotgan dil tubidagi dard-sitamlarini, orzu-armonlarini birgina Nazrul Islom tilidan baralla aytib bergan. Asarda Nazrul Islom dinlar, xalqlar

o'rtasidagi nizolarni bartaraf etishga, ularni mustaqillikka olib chiqishga chin dildan harakat qilmasin, ammo xalq buni anglab yetmadi, jonkuyar shoirni xalq tinchini buzuvchi dushmanga chiqardi. Uning shunday shiori bor:

So'yla, inson,
So'yla, qadding ko'tarib baland.
Yuksaklikda sening qadding
Himolay monand [3.65]

Erkin Vohidov bu doston bilan birgina Nazrul Islom orqali vatanimizdagi jadidchilar, ma'rifatchilar hayotini ham yoritib bergan.

Erkin Vohidovning she'rlari insonlarning qalbida ezgu, insoniy tuyg'ularni uyg'otadi, insonni yaxshilikka chorlaydi. Masalan, " Kamtarlik" haqidagi she'ri yoki " Ustozning yosh shoirga degani", "Inson" qasidasi, "O'zbekim" qasidasida bunday xususiyatlar yaqqol ko'rinib turadi. Shu o'rinda yana bir she'rini olsak:

Menga qulluq qilma,
Yurt tuprog'in o'p,
Unga qullar emas, fidolar kerak.
Uning sen-u mendek shoirlari ko'p,
Buyuk elga endi daholar kerak.
Qaddingni baland tut,
Bo'lma sarta'zim,
Cho'qqi bo'lolmasang, mahkam qoya bo'l.
Pillapoya bo'ldim senga, azizim,
Sen ham gal kelganda pillapoya bo'l [2. 216-217]

Ushbu she'r hajman juda qisqa bo'lishiga qaramasdan, mukammal ma'noni beradi, o'quvchi ongiga tez yetib boradi. Bu she'rni yosh avlodga nasihat deb qarashimiz ham mumkin, ya'ni unda kelajak avlodni yaxshilikka, ezgulikka, yuksaklikka chorlash, ularni vatan istiqboli uchun jonini fido qilish ruhida tarbiyalash g'oyalari ilgari surilgan.

She'rda " Cho'qqi bo'lolmasang, mahkam qoya bo'l" degan jumлага e'tibor beradigan bo'lsak, bunda inson ko'zlagan maqsadiga sekinlik bilan erishishi, maqsadga erishish uchun to'xtovsiz harakatda bo'lish maqsadlari ko'zda tutilgan.

Erkin Vohidov asarlarini o'qiganimizda, ularda inson azobini ko'rgandek bo'lamiz. Shoir she'rlarini o'qib go'yo afsonaviy olamga tushib qolgandek bo'lamiz. Shoirning tili erkindir. U har bir so'zni o'z o'rnida ishlatgan, so'zlarni takrorlashdan qochgan. Shu bois shoirning hech bir asari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Ko'pgina she'rlari hozirgacha iste'dodli xonandalarimiz tomonidan sevib kuyga solib kelinmoqda. Erkin Vohidov asarlari katta-yu kichikka birdek mosligi bilan boshqa asarlardan alohida ajralib turadi. U qaysi janrda qalam tebratmasin, xalq uni chin dildan sevib mutolaa qiladi. Erkin Vohidov ijodi xalqona, sodda, badiiy jihatdan yuksak sayqal topgani bilan ajralib turadi. Erkin Vohidov qaysi janrga qo'l urmasin, hamisha insonlar dard- u qayg'usi, armonlari, quvonchlarini his etdi. Xalq qalbini ma'naviyat nurlari bilan yoritishni, dardiga

malham bo'lishni o'ziga eng oliy maqsad deb bildi, xalqparvarlikni, yurtparvarlikni va odamiylikni o'ziga shior deb bildi.

Sharq mumtoz she'riyatida qasidalar asosan podshohlar, amir-u xonlar sha'niga, ularning xayrli ishlarini olqishlash maqsadida bitilardi. Erkin Vohidov esa ona xalqi-o'zbekimga bag'ishlab "O'zbekim" qasidasini bitdi.

Tarixingdir ming asrlar
Ichra pinhon, o'zbekim,
Senga tengdosh Pomir-u
Oqsoch Tiyonshon, o'zbekim.

So'ylasin Afrosiyob -u

So'ylasin O'rxun xati,

Ko'hna tarix shodasida

Bitta marjon, o'zbekim [4.138]

deya yurtimizning shonli tarixi bilan boshlanadi.

Bu ijodiy jasorat yana shunisi bilan muhimki, u yozilgan paytlari sobiq sho'ro mamlakatidagi barcha millatlar "sovet xalqi" degan umumiy, sun'iy nom bilan atalar, odamlarning muayyan millat vakili ekani bilan faxrlanishiga mutlaqo yo'l qo'ymaydi.[4.142].

Erkin Vohidov haqida taniqli o'zbek xalq shoiri, O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripovning shunday so'zlari bor: "Erkin Vohidov she'riyatida adabiy mavzular xazinasiga aniq zamon va makon kaliti orqali kirib boriladi. Xalqimiz keyingi davrlar mobaynida bosib o'tgan va o'tayotgan goh mashaqqatli, goh armonli, goh tug'yonli, goh iftixorli yo'llarining manzara va ohanglari, sadolari Erkin Vohidov she'riyatida to'la mujassamdir." [3.63]

Haqiqatdan ham, Erkin Vohidov o'zida buyuk jasoratni mujassam eta olgan yangi davr shoiri, xalqning chinakam Qahramonidir. Uning she'rlarida inson o'zining bor murakkabligi, dard-alamlari, shodliklari-yu donoliklari bilan namoyon bo'ladi. U hech bir she'rini shunchaki yozmaydi, balki ularning har birida hayotning muhim masalalari, inson bilan bog'liq haqiqatning yangi-yangi qirralarini kashf etadi. Uning ijodiy kashfiyotlari xalqning qalbida ezgu, insoniy hislarni uyg'otishga, uning ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Hech bir inson uning ijodini qayta-qayta o'rganishdan, she'rlarini yod olishdan zerikmas kerak. Sababi u o'zining ijodi uchun xalqning taqdiri, turmush tarzini hayotiy material qilib olgan. Shoirning serjilo ijod mahsullari bundan keyin ham yoshlarimiz-millatimiz ma'naviyatini yuksaltirish uchun eng muhim manbalardan biri sifatida boqiylikka muhrlanib qolaveradi.

Erkin Vohidov faqatgina she'r va doston yozish bilan cheklanmagan, uning dramalari, saylanmalari xalq orasida juda mashhurdir. Bundan tashqari tarjimonlik faoliyatida ham yuksak marralarga erishgan. Eng oliy mukofotlardan biri "O'zbekiston Qahramoni" unvoni bilan taqdirlangan.

Erkin Vohidov asarlarining deyarli hammasi xalqning hayoti, turmush tarzi, qiyinchiliklari va boshqalar haqida yozilgan. U hayoti davomida xalq dardi bilan yashadi,

xalqning quvonchli kunlarida ham, qayg'uli kunlarida ham ularga yelkadosh bo'lib kelgan.
Xalqimizning suyuqli farzandi 2016-yil 79 yoshida vafot etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. E. Vohidov "Tarjimayi holim" maqolasi. Toshkent. Yoshlik jurnali. 10-son. 1992
2. Ahmedov Sunnat, Qosimov Begali, Qo'chqorov Rahmon, Rizayev Shuhratilla. Adabiyot(darslik). Toshkent -2020
3. Boqijon To'xliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova. Adabiyot(darslik)." O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent -2018
4. S. Ahmedov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev. Adabiyot(darslik). Toshkent. Ma'naviyat. 2017

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

ANALYSIS OF O'TKIR HASHIMOV'S STORY "THE LAST VICTIM OF WAR"

Usarova Laylo Ibragimovna¹

Norjigitova Sevinch Aliddin qizi²

Finland Pedagogical Institute of Samarkand

KEYWORDS

War, sacrifice, strawberry, milk, aunt Umri, Shone'mat, Shoikrom, Khadija

ABSTRACT

This article talks about the analysis of the work of O'tkir Hashimov, who is a great talent and the author of more than 10 novels and short stories, "The Last Victim of War".

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.4281/zenodo.10247867**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Associate Professor of the Department of Uzbek Language and Literature, Finland Pedagogical Institute of Samarkand, Uzbekistan

² Student of the first course of the Finland Pedagogical Institute of Samarkand, Uzbekistan

O'TKIR HOSHIMOVNING "URUSHNING SO'NGGI QURBONI" HIKOYASINING TAHLILI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Urush, qurbon, qulupnay,
sut, Umri xola, Shone'mat,
Shoikrom, Xadicha

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada katta iste'dod egasi bo'lgan, 10 ortiq roman va qissalar muallifi O'tkir Hoshimovning "Urushning so'nggi qurboni" asari tahlili haqida gap boradi. Ushbu epik turga mansub asarda urushning xalqqa keltirgan bir qator fojialari yorqin bayon qilingan.

Hech kimga sir bòlmagani kabi 1941-1945-yillar oralig'ida bo'lib o'tgan shiddatli Ikkinchi jahon urushi barchani birdek g'alvirdan o'tkazdi. "Tuyani shamol uchirsa, echkini osmonda ko'r" degan dono xalqimiz. [1;35]

Urush boshlanishi bilan mamlakatlararo bir qator siyosiy vaziyatlar tubdan ózgardi. Xalq ham ma'nau, ham jismonan katta talafotlar kórdi. Jumladan, ishchi kuchidan yetarlicha foydalanib, ularning haqi berilmasligi, oziq- ovqat narxining shiddatli tarzda kótarilishi, bundan tashqari, xalq hayotini yorituvchi, ularga ma'naviy oзуqа ulashuvchi adiblarga ham urush jadallashgan sayin bir qator cheklanishlarning qóyilishi, hattoki, yaqinlarning bir-biri bilan o'zaro munosabatlariga putur yetkazdi. Odamlarni ochlik ilinjida turli xil qing'ir yo'llarga kirishga majbur etdi. O'tkir Hoshimov shunday ayanchli nuqtani qalamga olar ekan, shu yo'sinda u o'zining "Urushning so'nggi qurboni" hikoyasini yaratdi. Urush davriga oid bir qator asarlar yaratilgan bo'lib, shular orasida ushbu asar alohida o'rin tutadi.

Avvalo, O'tkir Hoshimovning hayot yo'liga nazar tashlar ekanmiz, adib 1941-yil ayni urush boshlangan payti dunyoga keldi. Yoshligidan ilmga adabiyotga, san'atga qiziqqan bo'lajak yozuvchi 5-sinfda o'qib yurgan kezlari dayoq she'r yozishni mashq qilardi. Dastlabki kitobi talabalik yillarida nashr etilgan. U butun hayoti davomida amaliy va ijodiy ishni teng olib bordi. [2;132]

U dastlabki qissasi bilanoq yirik adib Abdulla Qahhorning nazariga tushgan. O'tkir Hoshimovning "Cho'l havosi" qissasini o'qigan adib yozuvchiga maktub bitib, asar uni suyuntirib yuborganini aytgan, "sof, samimiy, tabiiy, iliq, rohat qilib o'qiladi" gan asar yozgani bilan tabriklagan edi. [2;132]

Haqiqatan ham, adib ijodidagi asarlar bir o'qiganda o'quvchini o'ziga rom etib oladigan, voqealar rivoji ham birin-ketin bayon etilgan. Shu tufayli ham asarlari katta qiziqish bilan mutolaa qilinadi. Asar tahliliga keladigan bo'lsak, dunyoning hamma joyida urush bo'lmagan bo'lsa-da, uning "sovuq havosi" butun insoniyatni larzaga solib, hayotini tubdan o'zgartirdi. Bu holatni asar qahramonlari hayotida yaqqol ko'rishga guvohmiz. Mazkur asarning bosh qahramoni bo'lgan Shoikromning hayotida o'chmas iz qoldirdi. Aytgancha, asarda Umri xola Shoikrom va Shone'matning onasi Xadicha esa Shoikromning xotini bo'lib, ularning uch nafar qiz farzandi bor. Ma'lumki, urush davrida har oiladagi erkaklarni urushga olib ketishgan. Shoikrom va ukasi Shone'mat bu ko'rgilikka duchor

bo'lishmadi. Chunki akasi to'qimachilik kombinatida montyor yetishmasdimi yo o'zi yaxshi ishlarmidi, harqalay, uni olib qolishdi. Ukasi esa og'ir dardga — sil kasalligiga chalingan edi. [1;151] Ular urushga bormagan bo'lsa-da, undan-da og'irroq, musibatli voqea sababchisi bo'lishdi. Bundan tashqari, ocharchilik va qahatchilik davri barchani egri yo'llarga boshladi. Odamlar kun ko'rish maqsadida o'g'riliklar, qotilliklar sodir etadi. Bitta-yu bitta sigiriga kun ko'rayotgan Umri xolaning ham oilasiga zarar yetadi. Bunday holatlarning hammasiga urush sabab.

Asardagi Xadicha obrazi ham juda mukammal ishlangan bo'lib, u o'g'rilar tugul, hattoki, o'z qaynonasi Umri xoladan ham qizg'anib, hovlining o'rtasidan devor torttirishga majbur qiladi. Garchi Umri xola buni xohlamasa-da, o'g'lining baxti uchun rozi bo'ladi. O'zi esa onasining mehriga suyanib qolgan Shone'mat bilan birga qoladi. Xadicha esa hovlini ikkiga bo'lgani yetmagandek, "qo'shni" sidan, hattoki, bir kosa ovqatni ham yashiradi. Bir tarafdin to'g'ri-da, har qanday ayol bunday og'ir vaziyatda o'z oilasini - bolalarini va turmush o'rtog'ining g'amini chekadi. Lekin adib Xadichada shunday xususiyatni ham gavdalantiradiki, u pushtalar orasidagi qulupnaylarga e'tibor beradi. Ularning kundan kunga kamayib ketayotganligi xavotirga soladi.

- Shu kunlarda yana o'g'ri oralab qoldi, - dedi Xadicha ko'rpani qoqib tancha chetiga solarkan. - Qulupnay qizarmasdan bitta qo'ymay terib ketishyapti.

- Vahima qilma!—dedi Shoikrom qovog'ini uyib.—Bolalar terib yegandir. O'g'ri qulupnayga keladimi?

- Og'ziga bir dona olgan bo'lsa, buyurmasin. Nega kelmas ekan? Bir hovuchini obchiqib sotsa, bir kosa jo'xori beradi. Ana, borib qarang, devorning bir cheti o'pirilib yotibdi?! [1;153]

Bunday qarg'ish alomatlari ham urushning insonlar hayotidagi unutilmas va qora kunlari sababli alamli iztiroblar natijasida yuzaga kelgan, Bizningcha, Xadichaning bu alamli gaplaridan g'azab otiga mingan Shoikrom og'irini tutish maqsadida qulupnay pushtalari orasiga yorug'lik ulashuvchi simni tashladi.

U chaqqon harakat qilarkan, a'zoyi badani terlab ketgan, ammo buni o'zi payqamas, faqat bir so'zni takrorlardir: "Menga desa otib yubormaydimi!" Uyiga kirar ekan, hali uxlashga ham ulgurmagan ediki, birdan hovlisida faryod eshitila boshlandi. Borib qaraganda esa murg'akkina onasi ikki bukilib bir qo'lida qulupnay, bir qo'lida sim ushlagan cha yotar edi. Buni ko'rgan Shoikrom o'z onasining qotili bo'lganini payqadi va bor ovozida dod soldi. [1;155]

E'tiborli jihati shundaki, ona o'z farzandi uchun, ya'ni Shone'matga sut olish uchun o'g'rilikdan ham qaytmagan edi. Shoikromning aybi esa ukasidan yaqin kunlarda xabar olmagan va o'g'irini birdaniga o'ldirib qo'ya qolish bilan ulardan qutulish haqidagi g'araz fikridir. Bu esa uning kaltafahm ekanligidan dalolat beradi. Balki, u og'irayotgan kishi kimningdir yaqin insoni ekani haqida o'ylab ham ko'rmadi. Urushning achchiq alami shu fojia bilan yakun topdi. Bundan ko'ra, urushda fidokorona qatnashib, dushmanlarni o'ldirgani ma'qul emasmi?

"Urushning so'nggi qurboni" hikoyasi qahramoni Umri xola urush ketayotgan joylardan minglab kilometr uzoqda bo'lsa-da, urushning eng sònggi qurboniga aylanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashim mumkinki, urush balosi barchaga birdek raxna soldi, ularni insoniylikdan ancha yiroqlashtirdi. Ocharchilik natijasida aholi "bir-birini kòrarga kòzi yòq, otarga óqi" timsolida rivojlanib bordi. Butun dunyoda bòlgan siyosiy vaziyat xalqni savodsizlikka olib keldi, aholini "qora mehnat" qilishga majbur etdi. Xullas, urush butun dunyoda o'z tomiga qanday yo'l bilan bo'lmasin, qurbonlarni giriftor qildi.

Mana, necha yildirki, xalqimiz uzoq tarixiy yòlni bosib ótgan ekan, ular bir qora tushdek ótdi, lekin biz, yoshlar ósha kunlar haqida mana shunday asarlar orqali bilib olamiz va bu bizga bugungi kun uchun shukrona keltirib yashashga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. S. Ahmedov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev, Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik- majmua, 1-qism, qayta ishlangan 4-nashri, Toshkent, 2017;

2. Tafakkur.net, Toshkent, 2017;

3. Ahmedon Sunnat, Qosimov Begali, Qo'chqorov Rahmon, Rizayev Shuhratilla, Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik, to'rtinchi nashri, "Sharq" nashriyot- matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent, 2020.

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

THE SPREAD OF ISLAM AND MUSLIM LAW DURING THE ARAB INVASION

Xidirov Davlatbek Anzor ugli¹

Tashkent City Administration of the Customs Committee

KEYWORDS

Arab conquest, Islamic religion, Muslim countries, history of religion, Islamic legal traditions

---

ABSTRACT

The spread of Islam and Muslim law during the Arab conquest is an important chapter in world history and represents a period of change that changed the political, cultural and legal landscapes of various regions. The Arab conquests spanning the 7th and 9th centuries led to the unification of the Arabian Peninsula under the banner of Islam and the rapid spread of Islamic rule over a vast area that included parts of the Middle East, North Africa, and Europe. This expansion of Islamic influence contributed to the spread of Islamic legal principles and the implementation of Muslim law, ultimately leaving a deep mark on the development of Islamic civilization and its legal traditions. This article examines the spread of Islam and Muslim law during the Arab conquest.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10293634**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Employee of the Tashkent City Administration of the Customs Committee, Uzbekistan

ARABLAR ISTILOSINI DAVRIDA ISLOM VA MUSULMON XUQUQINING YOYILISHI

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Arablar istilosi, islom dini,
musulmon davlatlar, din
tarixi, islom huquqiy
an'analari

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi jahon tarixida muhim bob bo'lib, turli mintaqalarning siyosiy, madaniy va huquqiy manzaralarini o'zgartirgan o'zgarishlar davrini anglatadi. 7—9-asrlarni qamrab olgan arab istilolari Arabiston yarim orolining islom bayrog'i ostida birlashishiga va Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika va Yevropaning bir qismini o'z ichiga olgan ulkan hududda islom hukmronligining tez tarqalishiga olib keldi. Islom ta'sirining bu tarzda kengayishi islom huquqiy tamoyillarining tarqalishiga va musulmon huquqining amalga oshirilishiga ko'maklashdi, pirovardida islom sivilizatsiyasi va uning huquqiy an'analari rivojida chuqur iz qoldirdi. Ushbu maqolada Arablar istilosi davrida islom va musulmon xuquqining yoyilishi ko'rib chiqiladi.

Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi nafaqat Arabiston yarim orolining siyosiy manzarasini o'zgartiribgina qolmay, balki islom sivilizatsiyasi va uning huquqiy an'analari rivojiga ham keng ko'lamli ta'sir ko'rsatgan tarixda hal qiluvchi davr bo'ldi. 7—9-asrlarni qamrab olgan arablar istilosi islom hukmronligining keng hudud bo'ylab tez sur'atlarda kengayib, turli madaniyatlarning o'zlashtirilishiga va islom huquqiy tamoyillarining keng tarqalishiga olib keldi. 7-asrda islomning paydo bo'lishi Arabiston yarim oroli tarixida muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Muhammad (S.A.V.) payg'ambarning paydo bo'lishi va keyinchalik islomning tarqalishi mintaqada chuqur ijtimoiy-siyosiy va diniy o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Arab qabilalarining islom bayrog'i ostida birlashishi bilan musulmonlar islom dinini yoyish va hukmronliklarini Arabiston yarim orolidan tashqariga ham kengaytirish uchun bir qator harbiy yurishlarga kirishdilar. Bosqinlar Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika va Yevropaning bir qismi, jumladan, Ispaniya bo'ylab hududlarni qo'shib olishga olib keldi. Islom ta'sirining bu darajada kengayishi fath qilingan o'lkalarda islom huquqiy tamoyillarining tarqalishiga va musulmon huquqining tatbiq etilishiga yordam berdi. Islomning tarqalishi va musulmonlar hukmronligining o'rnatilishi fath qilingan hududlarning mahalliy huquqiy tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yangi huquqiy va ma'muriy bazani joriy qildi. Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tez tarqalishini ta'minlagan asosiy omillardan biri bosib olingan hududlarning islom xalifaligiga qo'shilishi bo'lib, yaxlit siyosiy va ma'muriy tuzilmani ta'minladi. Xalifalik diniy va dunyoviy masalalarni boshqaruvchi markaziy hokimiyat vazifasini bajargan va yangi egallab olingan hududlarning huquqiy manzarasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. Islom fiqhi asosida odil sudlovni amalga oshirish bu hududlarda boshqaruvning ajralmas qismiga aylanib, islom huquqiy tamoyillarini o'zlashtirishga zamin yaratdi.

Arablar istilosi davrida musulmon huquqining tarqalishi yagona huquqiy tizimni joriy qilish bilan cheklanib qolmadi, balki u madaniyatning shakllanishi va huquqiy moslashuv jarayonini ifodaladi. Islom imperiyasi kengayib borar ekan, u bosib olingan hududlarda turli huquqiy an'analar va urf-odatlar uchun kuch keldi. Bunga javoban islom huquqshunoslari "fiqh" yoki islom huquqshunosligi tushunchasini ishlab chiqdilar, bu esa islom huquqiy tamoyillarini mahalliy urf-odatlar va huquqiy an'analarga moslashtirishga imkon berdi, bu esa huquqiy amaliyotlarning bosqichma-bosqich sinteziga olib keldi. Islom va musulmon huquqining tarqalishi, shuningdek, butun Islom imperiyasi bo'ylab huquqiy normalarning kodifikatsiyasi va standartlashtirilishiga yordam berdi. Huquqiy risolalarning jamlanishi va islom sudlarining tashkil etilishi islom huquqini izchillik bilan qo'llashni tizimli yo'lga qo'yishga yordam berdi. Bu jarayon oila huquqi, savdo huquqi, jinoyat huquqi va boshqa sohalarni o'z ichiga olgan keng qamrovli huquqiy bazaning rivojlanishiga xizmat qildi va o'ziga xos islom huquqiy an'analarning shakllanishiga zamin yaratdi.

Bundan tashqari, arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi musulmon dunyosi va bosib olingan hududlar o'rtasida ajoyib intellektual va madaniy almashinuvni kuchaytirdi. Klassik yunon, rim va fors matnlarining arab tiliga tarjima qilinishi falsafa, tibbiyot, fan kabi sohalardagi bilim va ilmlarning yuksalishi bilan birgalikda islom huquqiy tafakkurining boyishiga xizmat qildi. Bu madaniy o'zaro ta'sir islom huquqshunosligi evolyutsiyasiga katta ta'sir ko'rsatdi, chunki u turli xil huquqiy an'analar va intellektual merosni islom huquqi tuzilishiga kiritdi. Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi ham bosib olingan hududlarda huquqiy institutlar va huquqiy avtonomiyalarning rivojlanishiga doimiy ta'sir ko'rsatdi. Mahalliy huquqiy amaliyotlarning kiritilishi, islom huquqini qo'llash bilan bir qatorda, islom imperiyasida ko'plab huquq tizimlarining birgalikda yashashiga yordam berdi. Huquqiy boshqaruvga bunday plyuralistik yondashuv nafaqat huquqiy an'analarning xilma-xilligini saqlab qoldi, balki islom huquqida o'ziga xos huquqiy maktablar va mintaqaviy o'zgarishlarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi.

Arab istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishining markazida harbiy bosqinlar va diplomatik ittifoqlar orqali Islom imperiyasining ajoyib kengayishi yotadi. Muhammad (S.A.V.) payg'ambarning paydo bo'lishi va keyinchalik Madina va Makkada islom jamoasining birlashishi arab qabilalarining islom bayrog'i ostida birlashishiga asos bo'ldi. Arab qabilalari o'rtasida yangi tashkil etilgan bu birlik musulmonlarni Islom xabarini tarqatish va ularning hukmronligini Arabiston yarim orolidan tashqarida kengaytirish uchun bir qator harbiy yurishlarni boshlashga undagan kuch bazasini yaratdi. Bosqinlar turli xil hududlarni, jumladan, Fors, Vizantiya imperiyasi, Shimoliy Afrika va Pireney yarim orolining yuksak madaniyatli yerlarini islom hukmronligi ostiga olib keldi. Bu hududlarning ham diniy, ham dunyoviy masalalarni boshqaruvchi markaziy hokimiyat vazifasini o'tagan Islom xalifaligiga singdirilishi bosib olingan hududlarning huquqiy manzarasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Islom fiqhi asosida odil sudlovni amalga oshirish bu hududlarda boshqaruvning ajralmas qismiga aylanib, islom huquqiy tamoyillarini

o'zlashtirishga zamin yaratdi.

Arablar istilosi davrida musulmon huquqining tarqalishi yagona huquqiy tizimni bir tomonlama majburlash emas, balki murakkab madaniyat va huquqiy moslashuv jarayoni edi. Islom imperiyasi yangi o'zlashtirilgan hududlarda turli huquqiy an'analar va urf-odatlar uchun duch keldi, bu esa mahalliy urf-odatlar va huquqiy me'yorlarga moslashish uchun moslashuvchan yondashuvni ishlab chiqishni taqozo etdi. Islom huquqshunoslari bu muammoni "fiqh" yoki islom huquqshunosligi tushunchasini shakllantirish orqali hal qildilar, bu esa islom huquqiy tamoyillarini mahalliy huquqiy an'analar bilan yonma-yon yashashga moslashtirish imkonini berdi va shu orqali huquqiy amaliyotlarni bosqichma-bosqich sintez qilishga imkon berdi. Islom huquqiy tamoyillarining sintezi va moslashuviga islom olami va fath qilingan hududlar o'rtasida rivojlangan intellektual va madaniy almashinuv yanada ko'maklashdi. Klassik yunon, rim va fors matnlarining arab tiliga tarjima qilinishi turli sohalardagi ilm-fan va ilm-fanning gullab-yashnashi bilan birgalikda islom huquqiy tafakkurining boyishiga xizmat qildi. Bu madaniy o'zaro ta'sir islom huquqshunosligi evolyutsiyasiga katta ta'sir ko'rsatdi, chunki u turli huquqiy an'analar va intellektual merosni islom huquqi to'qimalariga singdirdi va shu tariqa musulmon huquqi doirasini boyitdi va kengaytirdi. Bundan tashqari, islom huquqiy institutlarining rivojlanishi va huquqiy normalarning kodifikatsiyasi Islom imperiyasi bo'ylab islom huquqini qo'llashni standartlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Huquqiy risolalarning jamlanishi va islom sudlarining tashkil etilishi islom huquqi amaliyotini izchil tizimlashtirishga yordam berdi. Bu jarayon oila huquqi, savdo huquqi, jinoyat huquqi va boshqa sohalarni o'z ichiga olgan keng qamrovli huquqiy bazaning rivojlanishiga xizmat qildi va o'ziga xos islom huquqiy an'alarining shakllanishiga zamin yaratdi.

Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishining eng diqqatga sazovor jihatlaridan biri Islom imperiyasi tarkibida bir nechta huquq tizimlarining birga yashashi edi. Mahalliy huquqiy amaliyotlarning kiritilishi, islom huquqini qo'llash bilan bir qatorda, huquqiy an'analarning xilma-xilligini saqlashga va o'ziga xos huquqiy maktablar va mintaqaviy tafovutlar paydo bo'lishiga yordam berdi. Huquqiy boshqaruvga bunday plyuralistik yondashuv nafaqat islomning mahalliy sharoitlarga moslashishini aks ettirdi, balki islom olamida huquqiy avtonomiyaning rivojlanishi va ko'p madaniyatli huquqiy merosning evolyutsiyasi uchun zamin yaratdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi bosib olingan hududlarning huquqiy manzarasini o'zgartiruvchi kuch bo'lib, islom sivilizatsiyasi rivojida doimiy iz qoldirdi. Turli huquqiy an'analarni o'zlashtirish, huquqiy normalarni standartlashtirish, madaniyatlar o'rtasidagi intellektual almashinuv islom huquqshunosligining rivojlanishiga xizmat qildi. Ushbu tarixiy hodisa nafaqat islom huquqiy an'alarining dinamikligini aks ettiradi, balki uni ta'kidlaydi arab istilosining islom huquqiy tamoyillarining tarqalishiga va islom dunyosida ko'p madaniyatli huquqiy merosning shakllanishiga doimiy ta'siri. Arablar istilosi davrida islom va musulmon huquqining tarqalishi bosib olingan hududlarning huquqiy manzarasini o'zgartiruvchi kuch

bo'lib, islom sivilizatsiyasi rivojida doimiy iz qoldirdi. Turli huquqiy an'analarni o'zlashtirish, huquqiy normalarni standartlashtirish, madaniyatlar o'rtasidagi intellektual almashinuv islom huquqshunosligining rivojlanishiga xizmat qildi. Ushbu tarixiy hodisa nafaqat islom huquqiy an'alarining dinamikligini aks ettiradi, balki arab istilosining islom huquqiy tamoyillarining tarqalishiga va ko'p madaniyatli jamiyatning shakllanishiga doimiy ta'sirini ham ta'kidlaydi. islom olamidagi huquqiy meros.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rajabov, A. S., & Xalilov, B. T. (2023). ARABLAR ISTILOSINI VA MOVAROUNNAHRNING IJTIMOY-SIYOSIY TUZUMI. Science and innovation in the education system, 2(5), 146-155.
2. Rajabov, O. I. (2022). HISTORY OF FORTRESS OF MAKHMUD TOROBI. International Journal of Intellectual Cultural Heritage, 2(6), 50-54.
3. Ilxom o'g'li, J. A. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA JIZZAXNING IJTIMOY-IQTISODIY MA'DANIYATINI PEDAGOGIK USULLARDA O'RGANISH. Scientific Impulse, 1(9), 333-336.
4. Qahhor R. I. (2023). ARABLAR FATHIDAN SO'NG MOVAROUNNAHRDA ZARB ETILGAN MUSULMON TANGALARI BORASIDA. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2(15), 110-113.
5. Ozoda, T. (2023). ROMITANNING PAYDO BO'LISH TARIXI VA O'RTA ASRLARDAGI FAOLIYATI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(11), 750-752.

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

ZULFIA IS THE SYMBOL OF LOYALTY

Usarova Laylo Ibragimovna¹

Tarmashboyeva Parizoda Boburovna²

Uzbek-Finland Institute of Pedagogy

KEYWORDS

Longing, spring, man, life,
peace, poems, life partner

ABSTRACT

In this article, brief information about Zulfiya's life and work, poems, and analysis of his suitability for both big and small was given.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.10370255**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Associate Professor of the Department of Uzbek Language and Literature, Uzbek-Finland Institute of Pedagogy, Uzbekistan

² Uzbek language and literature student, Uzbekistan-Finland Institute of Pedagogy, Uzbekistan

ZULFIYA - VAFODORLIK TIMSOLI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Sog'inch, bahor, inson,
hayot, tinchlik, she'rlar, umr
yo'ldosh

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada Zulfiya hayoti va ijodi, she'rlari, katta-yu kichikka birdek mosligi va tahlili haqida qisqacha ma'lumot berib o'tildi.

Taniqli shoira, jurnalist, tarjimon, jamoat arbobi Zulfiya Isroilova 1915-yil 1- martda Toshkent viloyatida Isroil temirchi oilasida tug'ilgan. Bolaligidan she'r yozishga mehr qo'ygan. Shoirani doim qo'llab-quvvatlagan ota- onasi farzandlari ilmi bo'lishlarini xoxlashardi va niyatlari amalga oshdi ham. Zulfiyani dunyo tanidi, she'rlari, kitobalari ko'plab tillarga tarjima qilindi.

Shoira 17 yoshida "Hayot varaqlari" nomli ilk kitobini chop ettirdi. She'riy kitobiga bunday nom berganini keyinchalik kulib eslab " 18 yoshli qizda qanday hayot varaqlari bo'lishi mumkin edi" deydi.[1;28]

Zulfiyaxonim ota- onasini eslar ekan: "Otamni Isroil degrez der edilar. Otam zahmatkash temirchi edilar, otamning hamma vaqt olovga yo'ldosh kasbidan faqat zavq ko'rar edim. Otamdek qudratli odam yo'q edi men uchun. Temirlar otam qo'lida chaqmoqlar taratishiga boqib hayratda qolar edim. Uning qo'llari cho'g'ga aylangan temir parchasini istagan shaklga solib, inson uchun kerakli narsaga aylantirishga qodir edi. Men hali hanuz otamdek bo'lishni orzu qilaman. Ammo nailoj inson qalbiga kira bilish temirga ishlov berishdan mashaqqatliroq, yurakni chaqmoq kabi alanga oldirishga har kim ham muyassar bo'lavermas ekan.

Mening onam o'zining ta'biricha "usti butun ichi tutun" ayollardan edi. U hamma vaqt kamgap, xayolchan edi. Fikrlari, o'ylari mudroq emasligini unga mutelik, zaiflik yod ekanligini bilar edim". [1;67]

Zulfiya hayoti davomida turli yirik nashriyotlarda ham ishlagan. Shulardan: "O'zbekiston xotin-qizlar" jurnalida bo'lim mudiri, Yoshlar va o'smirlar adabiyoti nashriyotida muharrir kabi. Va shoira O'zbek ayollarini dardini, quvonchini, istiroblarini kuylagan. Shu o'rinda u ibrat olishga arzigulik ayol, mehribon ona, vafodor rafiq hamdir.

Ayolga baxt bering saodat bering
Demang yuribtiku kulib, jilmayib.
Ayol kulib turib o'lishi mumkin
Dunyoni olishi mumkin jilmayib.

[4;116] Shu kabi satrlarida ham ayol qanchalik nozik xilqat ekanligini, unga faqat baxtli yurish yarashishini va ichida dardi, istirobi, oilasi, farzandlari tashvishi ko'p bo'lsa ham kulib yurishga kuchi yetishini tasvirlaydi. "Kulib turib o'lishi mumkin",-deydi.

Iqtidorli shoira, yozuvchi, inson qalbidagi yaxshi hislatlar kuychisi turli janrlarda ijod qilgan. Dostonlar, balladalar, nasriy she'rlar, hikoyalar, ocherklar, publistik maqollar kabi.

Zulfiyaxonim she'rlarini o'qir ekanmiz, unda tasvirlangan hodisalar, voqealar ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Shoira his qilgan tuyg'ularni his qilamiz, boshimizdan kechiramiz. Shoira she'rlarida bahor, sog'inch, g'am-alam, shukronalik tuyg'ulari juda chiroyli tasvirlangan.

Yozuvchi, muharrir Oydin Sobirova va Hamid Olimjon doim birga ijod qilishar edi. Muharrir Zulfiya va Hamid Olimjonni turmush qurish niyatlarini eshitib juda hayron bo'lgan ekan. Ularni shuqadar beg'ubor ikki kapalakka o'xshatib, shuncha payt ularni birgaligini, bir-birlariga nisbatan shunday tuyg'ulari borligini sezmay qolganini aytadi.[3;76]

Zulfiyaning she'rlarida sof muhabbat tuyg'ulari jo'shqin tavfsif etilgan. Ayniqsa, turmush o'rtog'i Hamid Olimjonni xotirlab yozgan "Hayot jilosi", "O'rik gullaganda", "Xayollar", "Sog'insh" kabi she'rlari judaham ta'sirli. Shoir vafod etganda usiz shodlik ham Zulfiyani tark etganini, qalbi bilan tanho qolganda har doimgidek umr yo'ldoshini eslashini she'rlarida yozadi. Zulfiya hayotining qolgan qismini esa Hamid Olimjonning adabiy merosini o'rganish, davom etish va nashr etishga bag'ishladi.

Hijroning qalbimda, sozing qo'limda

Hayotni kuylayman, chekinar alam.

Tunlar tushimdasan kunduz yodimda

Men hayot ekanman, hayotsan senham.[4;117]

Deya shoira umr yo'ldoshi har doim uni qalbida ekanligini kuylaydi. Shu satrlardan ko'rinib turibdiki shoira umr yo'ldoshiga vafodor va u haqiqiy vafodorlik timsoli. Bundan tashqari shoira insonlarni orzu qilishdan, umid qilishdan, intilishdan to'xtamay yashashga undaydi, hayotingiz o'z qo'lingizda ekanini uqtiradi. Harakat qilsangiz baxtli bo'lishingiz o'zingizga bog'liq ekanligini eslatadi. Orzuni ham baxtni ham o'zimiz yaratamiz.

Orzu bo'lmasaydi odamzod, albat

O'zi kashf etardi kashf etgandek baxt.[4;86]

Demak, baxtli bo'lishimiz o'z qo'limizda. Aslida baxt yonimizda bo'ladi, shunchaki uni ko'ra bilishimiz, uning uchun harakat qilishimiz lozim bo'ladi.

Ayniqsa, volidasini madh etib yozgan she'rlari insonning tuyg'ularini jumbushga keltiradi. She'rni o'qir ekansiz o'z onangiz va sizni dunyoga keltirib, ulg'aytirib chekkan dardlari, ba'zida xafa qilib qo'yganingiz yodingizga tushadi.

Tug'ilganman qaysi sanada

Qancha muddat siz yegansiz dard.

Qiz tug'ilish dardi odatda

Bo'lgan ekan sizda beshavqat.[4;45]

Ushbu she'r qadrli onalarimizni sevishga, hayotligida qadriga yetishga undaydi. Qiz farzand ota uyida mehmon. Shu sababli ham o'z uyidan uzoqlashganda onasining qadri ko'proq bilinadi va o'zi ham ona bo'lganda o'z onasini tushuna boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Zulfiya lirikasi teran tafakkur va jo'shqin hissiyotga ega.

She'rlari bizni o'ylashga, fikr yuritishga undaydi va ba'zida o'zimizga kerakli xulosa chiqaramiz, ba'zida beg'ubor tuyg'u bilan yozilgan she'rlarini miriqib o'qiymiz. Yuzimizda tabbasum uyg'onadi, ko'nglimizda muhabbat tuyg'ulari jo'sh uradi. Shoira biroz o'ychan, ba'zida jiddiy, mehribon ona. Uning she'rlarida makon va zamon chegarasi, o'tmish, bugun va kelajak voqealari, inson taqdiri tasvirlanadi.

Hukumatimiz shoira madaniyatimiz, adabiyotimiz rivojiga katta hissa qo'shgani sababli Zulfiya nomidagi davlat mukofotini ta'asis etdi. Toshkent ko'chalaridan biriga uning nomi berildi. Bundan tashqari Hamid Olimjon va Zulfiya hayotiga bag'ishlab 2022- yilda "Muhabbat bahori" nomli badiiy film suratga olinganini ham bilamiz. Bu esa shoira xotirasiga bo'lgan hurmatning isbotidir. Taniqli shoiramiz Zulfiyaxonim Isroilova 1996-yil 1-avgust kuni vafot etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Zulfiya (Bibliografiya) Toshkent, 1977
2. Sultonova M, Ijod sahifalari, Toshkent 1975
3. Tanlangan asarlar (3 jildli) Toshkent 1985
4. Zulfiya "Saylanma" Toshkent 2016